

TC
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MEDYA VE İLETİŞİM SİSTEMLERİ ANA BİLİM DALI

GÜNÜMÜZDE
DEĞİŞEN MAHREMİYETALGISININ
SOSYAL AĞLAR BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Ayşegül Elif Karagülle
1250Y21102

İstanbul, Ocak, 2015

TC
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MEDYA VE İLETİŞİM SİSTEMLERİ ANA BİLİM DALI

**GÜNÜMÜZDE
DEĞİŞEN MAHREMİYETALGISININ
SOSYAL AĞLAR BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Ayşegül Elif Karagülle

1250Y21102

Danışmanı: Doç. Dr. Zeliha Hepkon

İstanbul, Ocak, 2015

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Yüksek lisans öğrencisi Ayşe Gül...' in "Günümüzde Değişen Akademiye
konulu tez çalışması jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi
olarak (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bulunmuştur.

Alınan
Bazı Apte
Deplomb
İhalece

Adı- Soyadı

İmza

Tez Danışmanı :

Doç. Dr. Zeliha Haktanır

Jüri

Jüri Üyesi :

Doç. Dr. Celaleddin

Jüri

Jüri Üyesi :

Doç. Dr. Gülay Özkök

Jüri

EK 3: Etik Kurallarına Uygunluk Yazısı

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamiyle uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Özet

Modern dünya, nesiller boyunca kendini dönüştürürken, mahremiyet algısı da kendini sürekli yenilemektedir. Mahremiyet kavramının geçmişi çok eski tarihlere dayanmasına rağmen; modernleşme süreci ile beraber önemi günbegün artmaktadır. Toplumsal dönüşümler, mahremiyet kavramı ekseninde değerlendirildiğinde, modernleşmenin bir ürünü olarak medyanın, özel yaşam ve mahremiyet ile ilişki içerisinde olduğu düşünülmektedir. Özellikle son yıllarda iletişim sürecinde bireyin artan hareketliliği ve sosyal paylaşım ağlarıyla her türlü iletişimin bu ağlar aracılığıyla gerçekleşebilmesi, mahremiyet kavramının sınırlarının daralmasına ve anlamsal olarak içinin boşalmasına sebebiyet vermektedir. Bu noktadan hareketle Facebook, en popüler sosyal paylaşım ağı olarak çalışmanın merkezinde yer almaktadır. Bu çalışmada, günümüzde mahremiyet algısında meydana gelen dönüşümler, sosyal paylaşım ağlarından Facebook örneği üzerinden incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mahremiyetin dönüşümü, sosyal paylaşım ağları, modernleşme, toplumsal dönüşüm

Abstract

Modern world, while converting itself for generations, the perception of privacy also renews itself continuously. The history of the concept of privacy although dates back to old times; the importance of it increases day by day with the modernization process. When social transformations estimate within the scope of privacy concept, as a product of the modernization of the media are thought to be in relationship with private life and privacy. Especially in recent years, the increasing movement of the individual in the process of communication and all kinds of communication can be done with social networks. This situation, narrows the boundaries of the privacy concept and causes semantic loss. From this point of view Facebook is situated in the centre of the study as the most popular social networking. In this study, nowadays, privacy perceptions of transformations are studied through an instance of Facebook.

Keywords: Transformation of privacy, social networks, modernization, social transformation

Teşekkürler

Öncelikle tez çalışmalarına başladığım günden son ana kadar yanımda olan, benden desteğini, ilgisini ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam ve Tez Danışmanım Doç. Dr. Zeliha HEPKON'a,

Değerli yönlendirmeleriyle bana destek olan sayın hocam Doç. Dr. Celalettin AKTAŞ'a,

Akademisyenlik sıfatının en çok yakıştığı, mesleki ve insani değerler açısından her zaman kendime örnek aldığım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Füsun ALVER'e,

Hayatımın her aşamasında sevgi, ilgi ve sonsuz fedakârlıklarıyla, her konuda yanımda olan, bana olan inancını hiç kaybetmeyen biricik hayat arkadaşım Berk ÇAYCI'ya,

Beni bugünlere getiren, bana sabretmeyi ve pes etmemeyi öğreten, gerçek sevginin somut göstergesi canım anneannem Nimet SEZİNCE'ye,

Ve her zaman ilgi ve destekleriyle yanımda olan, çok değerli aileme, sonsuz teşekkür ve minnetlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
Özet.....	iii
Abstract	iv
Teşekkürler	v
Tablolar Listesi.....	viii
Şekil Listesi.....	ix
Kısaltmalar.....	x
GİRİŞ	1
1. TOPLUMSAL GELİŞİM SÜRECİNDE DEĞİŞEN MAHREMİYET	
ALGISI	4
1.1 Kavramsal Çerçeve	4
1.1.1. Kültürel Boyutu İle Mahremiyet Kavramı	6
1.1.2. Sosyo-Ekonomik Gelişim Sürecinde Mahremiyet Kavramının Dönüşümü	11
1.2. Toplumsal Değişme ve Mahremiyet	16
1.2.1. İlkel Topluluk.....	18
1.2.2. Tarım Toplumu	21
1.2.3. Sanayi Toplumu.....	22
1.2.4. Enformasyon Toplumu.....	25
1.3 Mahremiyet Kavramının Üç Boyutu.....	28
1.3.1 Bireysel Mahremiyet.....	29
1.3.2 Mekânsal Mahremiyet	31
1.3.3. Enformasyon Mahremiyeti	33
2. ÇAĞDAŞ KÜLTÜR KURAMLARI VE MAHREMİYET	37
2. 1. Modernleşme ve Mahremiyetin Dönüşümü	39
2.1.1. Post-Modernizm ve Mahremiyet	42
2.1.2. Post-Modernizm ve Mahremiyet	49

2.2. Post-Modern Yaklaşımlar Bağlamında Mahremiyet.....	51
2.2.1. Mahremiyet ve Yapılandırma Kuramı – Anthony Giddens.....	54
2.2.2. Mahremiyet ve Baudrillard - Yeni Tüketim Toplumu	58
2.2.3. Mahremiyet ve Michel Foucault'nun Panoptikon Kuramı	60
2.2.4. Küreselleşmiş Gözetleme ve David Lyon	66
3. SOSYAL MEDYANIN MAHREMİYETİ YENİDEN İNŞASI.....	71
3.1. Gelişen İletişim Teknolojileri ve Sosyal Medya.....	71
3.2. Mahremiyet Algısı Yaratmada Medyanın Etkisi.....	75
3.3. İnternette Gözetim ve Mahremiyet.....	80
3.4. Bir Kamusal Alan Olarak Sosyal Medya ve Yeni Kamusal Alanın Kullanıcıları.....	85
3.5. Sosyal bir Gözetim Alanı Olarak Facebook ve Mahremiyetin Dönüşümü	89
3.5.1. Sosyal Medya Ortamı Olarak Facebook.....	91
3.5.2. Mahremiyet Ekseninde Sanal Kimlik İnşası.....	94
3.5.3. Panoptik Bir Alan Olarak Facebook	96
3.5.4. Facebook'ta Gizlilik ve Mahremiyet.....	100
SONUÇ	109
Kaynakça	112

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Panoptikon ve Facebook'un Gözetleme Biçimlerinin Kıyaslanması 98

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Resim 1:** Facebook gizlilik ayarları arayüzü 103
- Resim 2:** Kişisel Facebook hesabıyla bütünleşen uygulama ve eklentilerin erişim ayarlarını gösteren arayüz..... 103
- Resim 3:** Near by friend uygulamasıyla lokasyon paylaşımı..... 107

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

CEO: Chief Executive Officer

GPS: Global Positioning System

İ.Ö.: İsa'dan Önce

İ.S.: İsa'dan Sonra

ICO: Information Commissioner's Office

IP: Internet Protocol

YY: Yüzyıl

GİRİŞ

Avrupa'da 17. Yüzyıla başlayan modernleşme, toplumsal değer yargılarının yeniden tanımlanmasını gerekli hâle getirmiştir. İçinde bulunduğumuz dönemin, bizi modernliğin de ötesine götüren bir çağ olduğu ileri sürülmektedir.

İnternetin ve sosyal paylaşım ağlarının yoğun bir biçimde kullanılması, toplumsal açıdan önemli dönüşümler meydana getirmektedir. İletişim teknolojilerinde meydana gelen hızlı gelişmeler, yeni sosyalleşme alanlarının da ortaya çıkmasına ve sanal ile gerçek olanın iç içe geçmesine neden olmaktadır. Yeni sosyalleşme alanları olarak nitelendirilen sosyal paylaşım ağları, modern toplumların halka açıklık ve mahremiyet algılarını etkilemektedir.

Prehistorik atalarımızdan günümüze kadar, mahremiyet algısı; din ve hukuk kurallarının yanı sıra toplumsal kabuller ve teknolojik gelişmelere paralel olarak değişim göstermiştir. Mahremiyet kavramı, kültürden kültüre, hatta aynı toplum içerisinde zamandan zamana değişiklik göstermektedir. Sosyal ve kültürel değişimin bir sonucu olarak kişilerin mahrem alanlarının sınırlarının daraldığı görülmektedir. Sanayi Toplumu'nda matbaanın geliştirilmesiyle, bilginin değerinin artmasının neticesinde, bireyler buldukları konumdan çok daha özgür bir konuma geçmiştir. Sanayi Toplumu, toplumsal dönüşümün hız kazanmasını sağlamakla birlikte, insanlar için temel ihtiyaçların karşılanması yeterli bulunmamaya başlamıştır. İçinde bulunduğumuz Enformasyon Toplumu ise, teknolojik alanlarda meydana gelen gelişmeler dolayısıyla, sosyal ve kültürel açıdan da önemli değişimlerin meydana geldiği bir dönem olarak nitelendirilmelidir.

Bu çalışmanın konusunu ve amacını, modernleşme sürecinde değişen iletişim biçimlerinin ve mahremiyet algısının hangi koşullar altında ve nasıl değiştiğinin ana hatlarının oluşturmak ve bu konudaki toplumbilimsel kuramlar bağlamında yeniden düşündürmektir. İletişim teknolojilerinin yaygın kullanımına bağlı olarak, gizleme ve açığa çıkarma sınırlarının nasıl değiştiği üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın kavramsal çerçevesinin çizildiği ilk bölümde, mahremiyet kavramı, farklı açılardan ele alınmıştır. Toplumsal bir varlık olarak insanın alışkanlıklarının, yaşam biçiminin, iletişim kurma şekillerinin değişmesiyle birlikte birey olmanın farkına varmasıyla ‘mahremiyet’ ihtiyacı doğmuştur. Bu açıdan mahremiyet kavramı ele alınırken kültürel ve sosyo-ekonomik gelişmeler açısından değerlendirilecektir. İnsanlık ilk var olduğu tarihten itibaren mahremiyet duygusunun varlığından söz edilmektedir; ancak günümüzdeki ifadesiyle toplumsal yaşam biçimine gelene kadar, insanlık gibi mahremiyet kavramı da dönüşüme uğramıştır. Bu bağlamda Emile Durkheim’ın ‘toplumsal genetik evrim sınıflandırması’ çerçevesinde ilkel topluluklardan, ilerlemiş toplumlara değin yaşanan gelişmeler ve değişimler üzerinde durulmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, mahremiyet kavramının geçirdiği değişim süreçlerinin anlaşılabilmesi için modernleşme kavramı ve modernleşme ile mahremiyet ilişkisi üzerinde durulacaktır. Ayrıca ikinci bölümde, toplumsal dinamikler çerçevesinde değişime uğrayan mahremiyet kavramı, sosyoloji ve mahremiyete ilişkin felsefi yaklaşımlar açısından incelenmektedir.

Medyanın sahip olduğu fiziksel ve teknik yeterlilikler oranında değişim gösteren geniş etki alanı gündelik yaşamın her alanını tesiri altına almaktadır. Mekândan ve zamandan bağımsız olarak iletişim kurulabilmesine olanak tanıyan yeni iletişim biçimlerinin yaygınlaşmasıyla, mahremiyet yeniden tanımlanmaktadır.

Sosyal ağlarda mahremiyetin inşasının incelendiği üçüncü bölümde, sosyal medyanın mahremiyet algısına etkisi ve yeni bir kamusal alan olarak sosyal medya incelenmektedir. Bireylerin yalnız kalabilmeleri; dilediklerini düşünüp, hareket edebilmeleri; istedikleri zaman ve koşulda kimlerle iletişim kurabilecekleri alan bireysel mahremiyet alanını ifade etmektedir. Kişisel mahremiyetin bu tanımı çerçevesinde, ifşa etmek ya da etmemek; paylaşmak ya da paylaşmamak; birine katılmak ya da katılmamak bireylerin özgür seçimidir. Kendi kamusal alanlarımızı yarattığımız sosyal paylaşım ağlarından Facebook’ta, özel kimliklerimizi halka açık hâle getirmek; herhangi bir konu hakkında belli bir tutum takınmak ve tutumu halka açık hâle getirmek kendi özgür irademiz çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu açıdan, çalışmanın son bölümünde Facebook kullanıcılarının kendi rızalarıyla mahremiyet

haklarını nasıl katlettikleri ve bazı Facebook uygulamalarının mahremiyet ile ilgili ne gibi sorunlara neden olduğu üzerinde durulmaktadır.

1. TOPLUMSAL GELİŞİM SÜRECİNDE DEĞİŞEN MAHREMİYET ALGISI

1.1 Kavramsal Çerçeve

Mahremiyet kavramı ilk kez, Amerikalı yargıç Brandeis tarafından “insanların yalnız kalma hakkı” ve “özgür insanlar tarafından en değer verilen hak” olarak tanımlanmıştır (Bitiren, 2013). Brandeis, mahremiyet kavramını tanımlarken birey olmanın bir gerekliliği olarak özgürlük kavramına da vurgu yapmıştır. David Lyon ise; devlet, ekonomik kurumlar, diğer bireyler gibi dış faktörlerin yalnız bırakılma üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir (Lyon D. , 1997). Lyon, birey olma ile özgürlük; özgürlük ile de mahremiyetin doğrudan ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Bu sebeple Lyon, modern devlet yapısı içinde mahremiyetin özgürlük üzerinde kısıtlayıcı bir etki yarattığını düşünmektedir.

Mahremiyet kavramı çok eski dönemlerden beri var olmakla birlikte, modernleşme sürecine girilmesi ile beraber önem kazanmıştır. Mahremiyet kavramı; kültüre, coğrafyaya ve dine bağlı olarak farklı algılara sahip bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavramın birden fazla anlamının olması ve belirsizliği itibarıyla, net bir mahremiyet tanımı yapmak güçleşmektedir.

Birey için mahremiyet, öncelikle temel bir ihtiyaç olarak kabul görmektedir. Bu noktada, toplumsal yaşamda mahremiyet ihtiyacı farklı görünümelerde ortaya çıkabilmektedir. Yalnız kalma veya tek başına olma isteği; diğer bir görünüm şekli de arkadaş, aile ve yakın çevredeki kişilerin müdahalesinden ve gözetiminden uzak bir şekilde ilişki kurma isteği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle mahremiyet kavramı tanımlanırken; çok boyutlu bir kavram olduğu göz ardı edilmemelidir. Çünkü tek bir çerçevede mahremiyet kavramını tanılamak mümkün değildir.

Mahremiyet kavramı, kültürden kültüre; toplumdan topluma; zamandan zamana farklılık arz etmektedir. Aynı toplum içerisinde dahi, mahremiyet kavramına ilişkin farklı algılama biçimlerinin olduğu görülmektedir. Birçok insan açısından farklı anlamlara sahip olan mahremiyet, sadece belli bir ilim dalını ilgilendirmediği gibi; tek bir tanımının da olmadığını söylemek gerekmektedir. Kavramın Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde yapılan tanımına bakıldığında, “gizli olma durumu, gizlilik” olarak tanımlandığı görülmektedir (www.tdk.gov.tr, 2014).

İslam açısından mahremiyet kavramı değerlendirildiğinde ise; “haram, haram kılmak ve haram kılınmış” gibi anlamlara geldiği görülmektedir (Şener, 2013). Dini bir kavram olarak mahremiyet: Allah'ın haram kıldığı, yasakladığı şeyler; evlenilmesi ebedi olarak haram olan kişiler ise mahrem olarak tanımlanmaktadır (www.diyamet.gov.tr, 2014).

Topumlarda mahremiyetin korunması ve saygı duyulmasına duyulan ihtiyaç, toplumdan topluma değişiklik göstermektedir. Bu nedenle mahremiyet ihtiyacının her toplumda farklı görünümde olduğunu söylemek mümkündür. En genel ifadeyle mahremiyet ihtiyacı; bireyin yalnız kalma, tek başına olma isteği şeklindedir. Bir diğer görünümü ise; bireyin diğer kimselerin müdahalesi olmaksızın ve gözetiminden uzakta; ailesi, arkadaşları, sevgilisi, eşi, çocuğu ya da yakın tanıdığı kimselerle zaman geçirebilme şeklinde görülmektedir. Mahremiyet ihtiyacının üçüncü görünümü ise; diğer kişiler tarafından tanınmadan yani diğerleri tarafından dikkat çekmediğini bilerek kamu yaşamına katılabilme arzusu olarak ortaya çıkmaktadır (Mcandrew, 1993). (Gifford, 1997).

Mahremiyet hakkı, insan haklarının ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda mahremiyet, bireylerin yalnız kalabilmelerini; dilediklerini düşünüp, hareket edebilmelerini; istedikleri yer, zaman ve koşulda kimlerle ne ölçüde ilişki kurabileceklerine karar verebildikleri alanı ve bu alanda sahip olunan hakkı ifade etmek için kullanılmaktadır (Yüksel Y. D., 2003). Bu noktadan hareketle bireylerin kendileri ile alakalı bilgilerin dolaşımını denetleme hakkına sahip olduğu söylenebilir. Bu özel bilgilerin kişinin ailesi, arkadaşları, yakın çevresi tarafından bilinmesi o kişi için sorun yaratmayabilir; fakat kişinin özel

bilgilerinin kendi izinlerinin dışında ihlal edilmesi önemli bir sorun olarak görülmektedir. Toplumun gündelik hayatı açısından büyük önem taşıyan mahremiyet kavramı, bireylerin kendilerini toplumdan ve çevrelerinden tamamiyle soyutlamaları anlamına gelmemektedir. Sadece, kendi hayatlarına dair şeyleri, diğer kişilerle ne ölçüde paylaşabilmelerine kendilerinin karar verebilmeleri hakkı olarak ifade edilmektedir.

1.1.1. Kültürel Boyutu İle Mahremiyet Kavramı

İnsanlar büyüdüleri, yaşadıkları, eğitim gördükleri, sosyalleştikleri toplumdan beslenmektedir. Bununla beraber toplumsal bir varlık olması sebebiyle, içinde yaşadığı toplumdaki diğer bireylerle etkileşim ve iletişim içerisinde bulunmaktadır. Zaman geçtikçe alışkanlıklar, yaşam biçimleri, teknoloji, iletişim kurma şekilleri kısacası yaşam önemli dönüşümlere maruz kalmaktadır.

Mahremiyet kavramı öncelikle, kamusal alan ve özel alan arasındaki ayrımın ortaya çıkmasıyla beraber önem kazanmıştır. Çok eski çağlardan itibaren “mahremiyet” kavramına rastlanmaktadır; ancak modernleşme sürecinin başlaması ve toplumda birey olarak yer almayla birlikte mahremiyet olgusunun önem kazandığı görülmektedir. İlkel toplumlardan bilgi toplumuna geçiş sürecinde, mahremiyetle ilgili fiziksel ve psikolojik açıdan avantajların ön plana çıktığı söylenmektedir (Westin, 1970). Modernleşme öncesine, diğer bir deyişle geleneksel toplumlara baktığımızda birey, mensubu olduğu topluluğa, gruba göre tanımlanmaktadır. Bu nedenle insanlar, bir birey olarak değil, birinin kızı, oğlu, eşi, kardeşi, annesi olarak tanımlanmakta ya da ait olduğu köy ile tanımlanmaktadır.

Geleneksel toplumlarda yaşayan bireylerin hayatlarında ‘mahremiyet’ diye bir kavramın var olduğu görülmektedir; fakat bu uğruna mücadele edilmesi ya da hukuki açıdan tanınmasını gerektirecek bir özellikte değildir. Geleneksel bir toplumdaki mahremiyet algısı ile günümüz mahremiyet anlayışı karşılaştırıldığında aradaki fark kıyaslama yapmayı mümkün kılmayacak kadar fazladır (Westin, 1970). Bu farkın açılmasında gelişen iletişim teknolojileri ve taşıma araçlarının önemli rol

oynadığı görülmektedir. İletişim ve taşıma araçlarının gelişmesiyle birlikte Dünya hızlı bir küreselleşme sürecine girmiştir. Böylelikle kültürel kodlar birbirleriyle etkileşime geçerek melezleşmeye başlamıştır. Bu sürecin gelişmesiyle belli bir coğrafyaya, belli bir bölgeye hakim olan mahremiyet algısı farklı toplumlar ve farklı kültürlerle etkileşim sürecine girerek yeni bir boyut kazanmaya başlamıştır.

Mahremiyet kültür ile doğrudan ilintili bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Mahrem alanın sınırlarının belirlenmesinde içinde bulunulan kültürel kavrayış önem taşımaktadır. Kültürel kavrayış, ahlaki değerler ve normlarla birlikte var olduğu için, mahrem de ahlaki normlarla birlikte var olmaktadır. Bu sebeple ahlakla alakalı olan değerlendirmeler, mahrem olanın da ne olduğu ya da ne olmadığı hususunda bilgi vermektedir (Yılmaz S. , 2011). Kişiler ya da gruplar mahremiyetin faydasına veya mahremiyet ihlalinin tehlikesi hakkında farklı fikirler ileri sürebilmektedirler. Bunun sonucunda da kendi çıkarları doğrultusunda farklı bağlamlara oturabilmektedirler. Netice itibari ile mahremiyet, kullanımına ya da anlamına göre işgal edilen veya korunması gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Philips, 2004).

Mahrem olan alanın belirlenmesinde toplum dışı durumlar belirleyici olmamaktadır; ancak mahrem konusu ilk başta toplum dışı bir temelde oluşmuştur. Örneğin; insanın kendi üretmiş olduğu kültürü ile birlikte bir de kendisine verilmiş bir öğre olarak dil unsuru, öncesinde toplum tarafından oluşturulmuş bir şey olmadığı görülmektedir. Mahremiyet kavramı, zaman ve mekana bağlı olarak oluşturulsa; bu durumda mahrem alanının belirlenmesi bireylerin buldukları konuma bağlı olarak değişkenlik göstermektedir (Bağlı, 2011).

Mahrem kelimesi, Arapça 'haram' kelimesinden gelmektedir. El sürmemek, herhangi birşeyi terketmek, kişinin namusunu koruduğu yakını, kadın ve birinin kendisiyle evlenmesinin haram olduğu akraba gibi tanımlar mahrem kapsamında değerlendirilmektedir. Mahremiyet ise; bir şeyin gizli olan hali, gizli yönü anlamında kullanılmaktadır. Türkçe'de buna karşılık olarak kullanılan özel alan kavramından çok daha kapsamlı ve derin bir anlama sahiptir.

Dünya'nın siyasi sınırları 20. Yüzyılda değişmez gözüyle bakılırken; günümüzde halen küçük veya büyük toprak parçaları üzerinde yaşayan bazı milletlerin siyasi bağımsızlık istedikleri bilinmektedir. Siyasi sınırların henüz oluşturulmadığı, çok daha eski dönemlerde, Avrupa'da yaşayan insan topluluklarının birbirleriyle iletişimleri yok denecek kadar azdı. Ticaretin gelişmesi, merkezde bulunan ve ticaretin yoğun olarak yapıldığı köylerde şehirleşmenin gerçekleşmesinin önünü açmıştır. Ticaret yapmak amacıyla, yaşadıkları yerden bu merkezlere gelen insanlar, diğer köylerden gelen insanlarla iletişime geçme imkanı bulmuştur. Birçok açıdan etkileşime geçme imkanı bulan bu insan toplulukları çok tanrılı Pagan İnanıcı'nı benimsemektedirler ve inançları arasındaki farklılıklardan ötürü dahi çatışma içerisine girebilmektedirler. Ortaçağ Avrupası'nda dinsel alan, toplumun her alanına yayıldığı için önemli sıkıntılar yaşandığı görülmektedir. Bunun nedeni bilim dünyası ile dinsel alanın çatışma içerisine girmesinden kaynaklanmaktadır. Bu çatışma, klise ile bilim dünyasının karşı karşıya gelmesine neden olmuştur (Erkilet, 2007).

Birbirleriyle çatışan toplumlar aynı zamanda birbirleriyle etkileşime geçerek, bir toplum diğerini etkileme olanağı bulmuştur. Toplumların birarada yaşayabilmesi açısından, yöneten ve yönetilen ayrımı zorunludur. Belirli bir toplumdaki bireyler arasındaki etkileşimin düzene kavuşturulabilmesi bakımından, doğruyla yanlış, yasal olanla suç olanın birbirinden ayrılmasını sağlayacak; mülkiyet haklarını belirleyecek normlar gerekmektedir. Rus kökenli toplumbilimci Sorokin'e göre; toplumun bu bütünleşme ihtiyacına cevap verecek kurum din olarak görülmektedir. Sorokin, toplumsal bütünleşme için gerekli olan normları dinsel normlardan ayırmamaktadır. İnsanlar arasındaki etkileşim sürecinde ortak faaliyetleri düzenleyecek unsurun normlar olduğu belirtilmektedir (Erkilet, 2007).

Doğu ve Batı Kültürlerinde 'mahremiyet algısı' nın dönüşümü hakkında radikal farklılıklar ve karşıtlıklar olduğu görülmektedir. Batı kültüründeki mahremiyet inşası dokunulmazlık üzerine kurulmuşken; Doğu kültüründeki mahremiyetin görünmezlik üzerine inşa edildiği görülmektedir. Doğu ve Batı kültürlerinde mahremiyetin ne şekilde korunduğu yahut hangi koşullarda mahremiyet

ihlâlınden söz edilmekte olduğu incelenerek; iki kültür arasındaki mahremiyet algısındaki farklılıkları ortaya koyabilmek mümkün olmaktadır (Demir F. , 2013).

Sanayileşme, teknolojik gelişmeler, ticaretin gelişmesi, kırdan kente göçler ile yaşanan zihinsel, kültürel değişimlerin hepsi modernleşme sürecinde meydana gelen gelişmelerdir. Kadınlar, modernleşmenin temel unsurunu oluşturmaktadır. Bu noktada kadınların toplumsal hayatta yer alış biçimleri, sosyal hayatta üstendikleri roller toplumun modernleşme sürecinin bir göstergesi olarak nitelendirilmektedir. Batı toplumlarındaki mahremiyet algısı ile Doğu toplumlarındaki algı önemli farklılıklar arz etmektedir. Batı toplumlarında kadın hakları, namus, aidiyet duygusu gibi duyguların körelmekte; bunun yerine özgürlük adı altında olguların ön plana çıktığı görülmektedir. Çünkü modernleşme süreci ile birlikte kadın özel alan olarak adledilen alandan çıkarak; kamusal alana entegre olmaktadır. Bu durum, sosyal hayata katılan kadına yönelik mahremiyet algısında önemli değişimler meydana getirmektedir. Bunun sonucunda kadının giyim kuşamında ve iletişim kurma biçiminde farklılıklar meydana gelmektedir. Çoğu sosyolog ve feminist düşünürün kadının kimlik ve özneleşme talebi olarak anlamlandırdıkları mahremi korumanın bir biçimi olarak “Türbanlı kadın” olgusu içşelliğin dışşallaşması olarak kabul görmektedir. Nilüfer Göle'nin *Modern Mahrem* 'de ele aldığı temel sorun: ‘İslamcı ya da türbanlı kadının, onu üreme ve ev içi rollere indirgeyen bir mahrem alandan kendisine namahrem olan kamusal alana, eğitim, çalışma ve erkekler dünyasına çıkması ne anlama gelmektedir?’ sorusunun yanıtını İslamcı kadının kimlik arayışı ve özne inşası olarak yorumlamaktadır. Göle'ye göre, türbanlı kadınlar öncelikle kadının ev içi rollerine öncelik vermektedir. Eğitim ise sadece bir amaç değildir. Ailenin mutluluğu ve çocuk eğitimini sağlamak kadının birincil vazifesini oluşturmaktadır (Göle, 1991).

Modern toplumsal kurumlar ve geleneksel toplumsal düzendeki ‘mahrem’ algısı gerek anlam itibariyle gerekse algılanma şekli bakımından farklılık arz etmektedir. Geleneksel olarak ifade edilen kapalı toplumlardan çıkıp, modern olarak adledilen toplumsal yaşam biçimine geçişle birlikte insanlık açısından önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı görülmektedir. Bu değişim ve dönüşüm süreci durağan olmayan, halen de sürmekte olan, sürekli bir değişim ve dönüşüm sürecidir.

Geleneksel toplumlar açısından oldukça önemli olduğu gözlemlenmekte olan mahremiyet kavramı, modernleşme sürecine girilmesiyle birlikte bir değişim sürecine girmiştir. Günümüz dünyası göz önünde bulundurulduğunda, dünya, insanların daha önceki dönemlerde yaşadıkları yerden son derece farklı bir mekandır. Gelişen iletişim teknolojileri ve kitle iletişim araçları, hem bireysel kimlik hem de toplumsal ilişkiler üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Gelişen iletişim teknolojileri birçok açıdan birleştirici bir etki yaratmaktayken, diğer taraftan da yeni parçalanma ve dağılmalara sebep olmaktadır. Binlerce kilometrelik mesafelerin sesten bile daha kısa sürede aşılmasıyla, dünyanın bir ucundaki bir insanın diğer ucundaki bir diğer insanla iletişim kurarak görüşebilmesi internet teknolojisi sayesinde mümkün olmaktadır.

Gelişen teknolojilerin zaman ve mekân kavramlarının önemini ortadan kaldırması, küreselleşmenin önünü açmaktadır. Bu sayede belirli bir mekân veya zamanla kısıtlı olmaksızın, farklı kültürlerden, coğrafyalardan, dinlerden topluluklar birbirleriyle etkileşim içerisinde bulunarak; birbirlerinin yaşam tarzları ile ilgili aktarımlarda bulunabilmektedirler. Yerel ve küresel olan arasındaki etkileşimin bir ucunda mahremiyetin dönüşümü adı verilen olgu yer almaktadır. Bu noktada önem kazanan şey; yeni kişisel hayat alanlarının ortaya çıkışıdır (Giddens A. , *Modernite ve Bireysel-Kimlik*, 2010).

Günümüz teknolojik imkânları, toplumun, özellikle de gençlerin tercihleri konusunda özgürlüklerini kısıtlayıcı bir etkide bulunmaktadır. Yani görsel ve ölçülebilir bir dayatmanın olmaması esasen birçok örtülü baskı ve kısıtlılığın üzerindeki kılıfı andırmaktadır (Odacıoğlu, 2007, s. 82). Yeni iletişim teknolojilerinin günlük hayatta yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmasıyla beraber, zaman ve mekân kavramları ortadan kalkmıştır. Dünya üzerinde meydana gelen herhangi bir olay, herkes tarafından görülebilir ve uygulanabilir hâle gelmektedir. Bu bakış açısıyla, gençler arasındaki etkileşimi arttırdığından söz edilebilmektedir. Bu etkileşime hem olumlu hem de olumsuz açıdan bakılabilir. Dünyaya uyum sağlama ve dünyayla bütünleşme açısından bakıldığında, olumlu bir gelişme olduğunu söylemek mümkündür. Ancak gelenek-göreneklerimiz ve

kültürümüze ait değerleri koruma açısından düşünüldüğünde, olumsuz bir gelişme olduğu söylenebilmektedir.

1.1.2. Sosyo-Ekonomik Gelişim Sürecinde Mahremiyet Kavramının Dönüşümü

Mahremiyet kavramı çok eski çağlardan itibaren rastlanılan bir kavram olmasına karşın, bugünkü anlamıyla mahremiyetin toplumların modernleşme sürecine girmesiyle birlikte belirginlik kazanan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Modern bir kavram olan mahremiyet kavramının temelinde kamusal yaşam-özel yaşam ayrımının yattığı görülmektedir. Kültürel antropoloji literatürüne bakıldığında, ilkel toplumlardan modern toplumlara geçiş sürecinde, hem bireyler hem aile birimleri açısından, mahremiyete yönelik fiziksel ve psikolojik avantajların günbegün arttığı görülmektedir (Westin; 1970).

Geleneksel toplumlarda mahremiyet algısı, günümüzdeki algılanma biçiminden oldukça farklıdır. Modern öncesi toplumlarda bireylerin özgürlüğünün, yaşamın her alanında ve her aşamasında komşuların, akrabaların, yaşamın ve ölümün baskısı altında olduğu görülmektedir. İnsanlar bu baskıdan kurtulamadıkları için, kişilerin mahremiyetinin sınırlı olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Bir topluma ya da gruba ait olan bireyin yaşı, cinsiyeti, sosyal konumu, mahrem sınırlarının belirlenmesinde etkin rol oynamaktadır. Modernleşme öncesi, geleneksel toplumlarda, fiziksel mekan da bireyler açısından sınırlayıcı olabilmektedir. Mesela, İngiltere’de Anglo Sakson kökenli insanlar ilk çağlarda sadece büyük bir odadan meydana gelen mekanda bir arada yaşamaktaydılar. Aynı mekan içerisinde yemek pişirme, yemek yeme, sohbet etme, dinlenme, uyuma gibi faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. Bütün etkinliklerin aynı mekanda ve bir arada gerçekleştirilmesi bireysel mahremiyetin sağlanması açısından oldukça engelleyici bir durum teşkil etmekteydi. Modernleşme sürecine girilmesiyle birlikte, ilk olarak tek odalı evlerin yerini, yatak odası ve salon gibi bölümlerden meydana gelen ev yapılarının ortaya çıktığı görülmektedir. Evin slaon denilen bölümü, aile büyüklerinin bir araya gelip, sohbet ettiği ya da kalabalıktan kaçmak için kullandıkları bir bölüm haline almıştır.

Toplumsal dönüşüm sürecinde belirleyici başat unsurun modernite olduğu görülmektedir. Modernite kavramının etimolojik kökenine bakıldığında, modern kavramıyla karşılanılmaktadır. “Modern” kelimesi, Latince modernus kelimesinden doğmuştur. İlk kez 5. Yüzyılda Hristiyan dünyasını, romalı ve Pagan geçmişten ayırmak için kullanılmıştır. Jorgen Habermas, modern kavramını eskiden yeniye geçiş sürecinin bir sonucu olarak ifade etmiştir. Ancak Aydınlanma düşüncesiyle birlikte ortaya çıkan modernite, geçmiş ve gelenek arasındaki ayrımın yapılması sonucu ortaya çıkmış olsa dahi, geçmiş ve gelenekten bağımsız bir kavram olarak yer almaktadır. Modernizm bireyin özgür olmasının dini kurallara bağlı olmadığı; aklın, bilginin ve bilimsel gelişmeye bağlı olduğu iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Modernlik normatif olan şeylere başkaldırarak; hiçbirşeyin akıl süzgecinden geçirilmeden, sorgulanmadan kabul edilmemesi ilkesine dayanmaktadır (Çelikoğlu, 2011).

Modernitenin savunucularından olan Georg Simmel, Emile Durkheim ve Talcott Parsons gibi toplumbilimciler açısından modernlik; farklılaşmanın uzmanlaşmanın, bireyselleşmenin, karmaşıklığın, sözleşmeye dayalı ilişkilerin, bilimsel bilginiin ve teknolojinin hakim olduğu bir yaşam şeklidir (Yılmaz S. A., 2001). Anthony Giddens ise; modernizmi dört boyut altında incelemektedir. Giddens’a göre; modernizmin birinci boyutunu sermaye birikimi, rekabet ve toplumsal sınıf sistemine bağlı olan kapitalizm meydana getirmektedir. İkinci boyutunu ise; üretim başta olmak kaydıyla; iletişim, ulaşım ve günlük yaşamda, cansız maddi güç kaynaklarıyla birlikte teknolojinin kullanılmaya başlanmasıyla ‘sanayileşme’ olgusu ortaya çıkmıştır. Üretim sürecinde teknolojik araçların kullanımının yanında, insanların örgütlenme süreçlerini ve ilişkilerini de kapsamaktadır. Modernizmin 3. boyutunu; gözetim ve denetleme oluşturmaktadır. Modernizmin bu boyutunda, toplumun iktidar tarafından denetimini ve gözetimini oluşturmaktadır. Son olarak, dördüncü boyutunda ise; “şiddet araçlarının kontrolü” söz konusudur. Giddens’a göre; savaş ve şiddet araçlarının kontrolünün devletin yetkisi ve denetimi altında olmasını gerekli kılmaktadır .

Toplumun modernleşme sürecine girmesiyle, zaman ve mekan kavramları dönüşüme uğramıştır. İletişim teknolojilerinin ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesiyle; ticaret faaliyetlerinin başlamasıyla beraber insanlar arasındaki ve

toplumlar arasındaki etkileşim daha kolay bir şekilde gerçekleşebilmektedir. Geleneksel toplumlar göz önünde bulundurulduğunda daha kapalı bir toplum yapısından oluştuğu görülmektedir. Belirli bir zaman ve mekan içinde sıkışmış olan toplumlar, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve ticari faaliyetlerin gelişmesiyle küresel boyutta etkileşim gerçekleşebilmektedir. Zaman ve mekan kavramlarının önemini kaybetmesinin sonucunda, dünyanın bir ucunda gerçekleşen bir olay hakkında, dünyanın diğer ucundaki bir kişinin konuyla ilgili bilgi sahibi olması mümkün olmaktadır. Modernleşme sürecinde, toplumlar açısından en önemli unsur 'küreselleşme' olgusudur. Küreselleşme dünya toplumlarının birbirlerini siyasal, ekonomik ve kültürel bakımdan etkileyebilmelerine olanak sağlamaktadır. Küreselleşme, uzak mesafelerin yakınsanmasını sağlamak gibi olumlu gelişmelerin yanı sıra farklılıkların ve çatışmaların yaşanmasına da sebep olmaktadır. Ayrıca küreselleşme, yerel öğelerin tamamen yok olması sonucunu doğurmaktadır. Yerel öğelerin tamamıyla terkedilerek modern bir yaşam biçimine geçilmesi, geçmişe dönük olan tüm değerlerin parçalanarak yok olması gibi bir sonuca yol açmaktadır. Modern toplumların daha bireyselliğe yönelmiş, kendine ve çevresine yabancılaşmanın sonucunda da yalnızlaşmış bireyler ortaya çıktığı görülmektedir. Modernleşmeyle birlikte, gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkeler arasındaki sosyal ve ekonomik farkın arttığı ve ülkeler arasında büyük oranda eşitsizlikler meydana gelmektedir (Baş, 2009).

Toplumların modernleşme sürecinde, teknolojinin de gelişmesiyle beraber kitle iletişim araçlarının önemi gün geçtikçe artmıştır. Bu gelişme doğrultusunda önceden var olan katı sınırlar şeffaflaşmaya ve yavaş yavaş yok olmaya başlamıştır. Bununla beraber modern toplumlarda, bireylerin üstlenmek zorunda oldukları sorumlulukların fazlalığı sebebiyle, bireylerin birden fazla kimliğe sahip olmak zorunda kalması durumu kaçınılmazdır. Bu sebeple birey, sahip olduğu sorumlulukların üstesinden gelebilmek için, farklı kimliklere bürünmek durumunda kalmaktadır. Mahremiyetini korumaya çalışan modern bireyler, farklı kimlikleriyle var olabilmek için farklı farklı maskelere sahip olmak zorunda kalmaktadır. Maskeler eski dönemlerde olduğunun aksine, sadece içsel bozuklukları örten özellikte değil, bu bozuklukların esas sorumlusu olarak görülmektedir (Colomina, 2011).

İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle beraber değişen kitle iletişim araçları ve insanların kullandıkları iletişim araçlarının gelişmesiyle bireylerin mahremiyetlerini korumaları güçleşmektedir. Çünkü önceki dönemlerin aksine yeni iletişim araçları gözetlemenin ve mahremiyet ihlallerinin çok daha kolay bir şekilde yapılabilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, modern dünyada bireylerin mahremiyetlerini korumaları kolay olmamaktadır. Bireylerin gizliliği, onların özel alanını ilgilendiren ve mahremiyeti ifade etmek maksadıyla kullanılmaktadır. Arendt'e göre; mahremiyet, modern çağda ortaya çıkmış olan bir olgu olarak görülse de; sadece bu çağa ait olmadığını Roma'nın geç dönemlerinde de, mahremiyet ve özel alan ile ilgili ifadelerle rastlandığı görülmektedir. Arendt, ne özel ne de kamusal alan olarak kabul edilmeyen, toplumsal alanın ortaya çıkmasıyla, toplumun siyasal dünya, ekonomik pazar ve aile dünyası şeklinde kurumsallaşmasından söz etmektedir. Modern toplumdaki söz edilmesi ile birlikte, bireyler, üreticiler, tüketiciler ve kent sakinleri olarak anılmaya başlanmıştır. Bu durumun sonucunda bireyler açısından gerçek bir etkileşim mekanından yapay ve uydurma olan bir etkileşim mekanına geçilmiş olmuştur (Benhabib, 1999).

Arendt, toplumsal mekanın ortaya çıkışı ile kamusal alanın negatif yönde etkilendiğini ileri sürmektedir. O'na göre; kamusal mekan, bireylerin özgürce farklılıklarını, başarılarını ve yaptıkları işleri sergileyebildikleri bir mekanı ifade etmek için kullanılırken; toplumsal alan, insanların kendilerini bir kalıba sokmak zorunda kaldıkları, belli kurallara uyulmasını zorunlu kılan, kişilerin anormal ya da asosyal olarak görüldüğü bir ortamı ifade etmek için kullanılmaktadır.

Modernleşme, geleneksel toplumların sahip olduğu toplumsal değerleri, ahlak normlarını yok ederek; yeni, modern bir yaşam biçiminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu noktada geleneksel toplumdaki kültürel çeşitliliğin ve zenginliğin ortadan kalkmasıyla, tek tip bir insan modeli yaratıldığı söylenebilir. Bütün bunların neticesinde insanların giderek yalnızlaştığı, kendisine ve çevresine karşı yabancılaştığı görülmektedir. Modernleşmenin en önemli maddi dayanaklarından olan sanayileşme, toplumun maddi açıdan gelişmesi yönünde önemli gelişmeler sağlamaktadır. Ancak diğer taraftan sanayi kuruluşlarının zararlı atıkları doğal çevrede önemli zararlar meydana getirmektedir (Suğur & Suğur, 1998).

Modern toplumlarda, kamusal alan da özel alan da modern devletin hakimiyeti ve kontrolü altında bulunmaktadır. Bu nedenle de mahremin ifşası sonucu ortaya çıkmıştır. Devlet, her koşulda bireyin göz önünde olmasını ve hakimiyet kurabilmeyi istemektedir. Toplumun güvenliğinin sağlanması için kullanılan kameralar ve güvenlik sistemleri suçla mücadele ve suç oranlarını düşürme konusunda önemli faydalar sağlamaktadır (Bozlak, Kamusal Bağlamda Özel Hayatın Korunması: ABD Federal Yüksek Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Uygulaması Arasında Mukayeseli Bir İnceleme , 2013). Bahsi geçen güvenlik sistemleri suç işleme konusunda caydırıcı rol oynamakta ya da failerin yakalanmasında olumlu katkılar sağlamaktadır. Fakat kamusal alana yönelik olan bu gözetleme sistemleri, bireylerin özgürlükleri açısından zarara neden olabilmektedir. Bu nedenle bu gözetim sistemlerinin kullanımında bireylerin özgürlükleri de göz önünde bulundurularak, sıkı bir düzenlemenin getirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda özgürlük ve güvenlik hususunda, Benjamin Franklin'in eleştirisi şu şekildedir: "Birazcık geçici güvenlik elde etmek için temel hak ve özgürlüklerden vazgeçe(bile)nler, ne özgürlüğü nede güvenliği hak etmezler". Bu gözetim sistemleri ile ilgili sıkı bir düzenleme getirilmesinden kasıt ise; saklanan ve depolanan bilgi / kayıtların sadece amacına uygun olarak ve gizlilik esası gözetilerek saklanması, gerektiğinde imha edilmesi gerekmektedir (Bozlak, Kamusal Bağlamda Özel Hayatın Korunması: ABD Federal Yüksek Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Uygulaması Arasında Mukayeseli Bir İnceleme, 2013).

İnsanlık tarihi açısından bakıldığında modernitenin oluşum süreci önemli gelişmelerin meydana geldiği bir süreç olarak görülmektedir. Bu süreç içerisinde, tarım toplumu yerini sanayi toplumuna bırakmış; ticari faaliyetlerin ve sanayinin gelişmesiyle feodal toplum ve üretim tarzı ortadan kalkmış; kırsaldan kentlere göçler yaşanmış ve kent nüfusunda artış meydana gelmiştir. Ticaret ve sanayinin gelişmesi, feodalitenin yerini güçlü krallıklara ve daha sonraki aşamalarda da ulus-devlete bırakmasına neden olmuştur. Toplumların modernleşmesi; tanrı merkezli dünya görüşünün yerini, insanı merkeze alan bir düşünce yapısına bırakmasını ve özgürlük fikrinin benimsenmesini sağlamıştır. Bu yeni düşünce biçiminin benimsenmesi, hümanizm ve eşitlik gibi değerlerin gündeme gelmesini sağlamıştır (Şaylan G. , 2002).

Toplumların modernleşme sürecinde, mahremiyet algısının giderek önem kazandığı görülmektedir. Geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçişte ‘mahremiyet’ zamanla hukuk tarafından da korunması gereken bir olgu hâline gelmiştir. Tarihsel süreçte mahremiyet algısındaki dönüşümün araştırılması hususunda, ilkel toplumdaki bilgi toplumuna geçiş aşamasının incelenmesi gerekmektedir.

1.2. Toplumsal Değişme ve Mahremiyet

Coğrafi sınırların gelişmesi ve nüfus sayımındaki artışla beraber, toplumun güven ve dayanışma duygusunun giderek azaldığı görülmektedir. Böyle bir ortamda birbirini tanımayan bireylerden oluşan bir toplum yapısı ortaya çıkmakta, sosyal ilişkiler ve davranışlar açısından önem taşıyan geleneksel değer ve normlar etkinliği kaybetmektedir. Modernleşme, insanların daha önce karşılaşmadıkları sorun ve olaylarla yüzyüze gelmelerine neden olmuştur.

18 ve 19. Yüzyıllarda, “toplum” ile alakalı araştırmalar yapan sosyolog ve filozoflar, devlet-hanedan-asker ilişkileri haricinde kalanları toplumsal yaşam olarak değerlendirmekteydiler. 20. Yüzyıl sosyologları ise; “toplum”dan söz ettiklerinde, “burjuva toplumu” yada “insan toplumu”nu değil; bir ulusal devletin ideal imajını göz önünde bulundururlardı.

Çağdaş sosyolojinin en önemli kuramcısı olarak kabul edilen Talcott Parsons, toplumu bir oyuncunun elindeki oyun kağıtlarına benzetir. Ona göre; her toplum, oyun kağıtlarının değişik biçimlerde sıralanmasından meydana gelmektedir. Ancak, kağıtlar her ne kadar farklı sıralansa da, tüm kağıtlar aynıdır ve özellikleri istendiği kadar değişik olsun, birbirinden farklı kağıtların sayısı azdır. Oyunun oynandığı kağıtlardan bir diğeri de, “duygusallık-duygusal yansızlık” karşıtlığıdır. Parsons’a göre; toplum tipi “toplum” ve “topluluk” olarak ayrılmaktadır. O’na göre; topluluğun karakteristik özelliği, duygusallık; toplum tipinin karakteristik özelliği ise; duygusal

yansızlıktır. Bu sebeple Parsons, toplumsal yapı ve kişilik arasındaki bağlantılara ilişkin problemleri bu bağlamda ele almaktadır (Parsons, 1963, s. 359).

Bireylerin toplumsal hayattaki mahremiyet ihtiyaçları farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Bu ihtiyaçlardan birincisi; bireyin yalnız kalma ihtiyacıdır. Diğer ise; bireylerin yakın çevrelerinin, aile ve arkadaşlarının baskısından uzak bir biçimde iletişim kurma isteği olarak görülür. Bir diğer şekli ise; bireyin diğerlerinin dikkatini üzerine çekmeden kamusal yaşama katılabilme arzusu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada birey, kamusal hayata ne ölçüde katılıp, katılmayacağı konusunda özgür bir şekilde karar verebilmektedir. Kişilerin toplumsal hayat içinde birey olarak yer almaya başladıkları günden beri mahremiyet hakkında söz edilmektedir. Toplumun modernleşmesiyle beraber, mahremiyet olgusu, hukuk tarafından da koruma altına alınmış ve bireysel özgürlük alanı genişlemiştir.

Günümüzdeki ifadesiyle toplumsal yaşam biçimine gelene kadar, insanlık çeşitli aşamalardan geçmiştir. Yaşanan aşamaların her biri farklı toplumsal yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Emile Durkheim ayrıntılı bir toplumsal genetik evrim sınıflandırması yapmıştır. Durkheim'a göre bu sınıflandırma şu şekilde yapılmıştır (Toplumların Sınıflandırılması, 2012):

- İlkel toplumlar (klan, boy)
- İlk toprağa yerleşik toplumlar (aşiret, kent)
- Feodal toplumlar (imparatorluklar, derebeylikler)
- İlerlemiş toplumlar (milli devletler)

Yeni bir toplumsal yaşam olarak görülen şehirli yaşam, 18. Yüzyılda yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu gelişmeyle beraber kamusal alan ve özel alan arasındaki ayrım farklılaşmıştır. Yeni şehir yaşantısında, ticaret yapmanın ve para kazanmanın mekanı kamusal alan olarak tabir edilen yeni mekanlarda yapılmaktaydı. Savaş sonrasında yaşanan kıtlık neticesinde genç ve bekar birçok insan şehre göç etmiştir. Bu nedenle Londra, Paris, İstanbul gibi şehirlerde nüfus patlamasının meydana geldiği görülmektedir. Meydana gelen bu nüfus patlaması neticesinde şehrin çok büyümesi ve geleneksel merkezin kaybolması gibi sonuçlar ortaya

çıkıştır. Bu gelişmelerin yanısıra; yabancılarla yaşamaya başlamak bireylerin kurumlarına yabancılaşmalarına ve farklı sosyal grupların kaçınılmaz bir biçimde birbiriyle ilişkiye girmeleri gibi sonuçlar doğurmuştur.

Batı'da şehirlerin bu denli büyümesi, farklı sosyal gruptan insanın aynı mekanlarda iyi vakit geçirebilmesini gündeme getirmiştir. 18. Yüzyılın ortalarında toplumsal iletişim yepyeni bir boyut kazanırken; artık insanlar kralın izni olmaksızın boş zamanlarını diledikleri gibi kullanabilmeye başlamıştır.

Büyük şehirlere göç eden yabancılara yönelik, parklar, geniş caddeler, kahvehâneler, kafeler yeni biraraya gelme mekânı olurken; tiyatro, opera gibi etkinlikler kalabalıkların biraraya geldiği yeni toplumsal mekanlar haline geldi. Bir diğer buluşma yeri olarak pazar ve panayırlar; 18. yy Avrupa şehirlerinde, açık hava pazarları haline gelmiştir. Örneğin; Foires de St. Germain, Foires des Halles ve Convent Garden gibi mekanlar, bu açık hava pazarlarına örnek verilebilir. Açık hava pazarları olarak adlandırılan bu yeni meydanlar, uçsuz bucaksız boyutta ve gerek işlevsel gerek mekansal açıdan tanımsız kalmaktaydılar. Bu yeni meydanlara, seyyar satıcı ve akrobatların girişi yasaklanarak; kalabalıkların bundna böyle tiyatro, kafe ve park gibi mekanlarda toplanması amaçlanmıştır. Bu mekânların ortaya çıkışıyla birlikte, buralarda zaman geçiren insanların davranış ve konuşma biçimlerinin yanı sıra, kılık kıyafetlerinde de değişimler meydana gelmiştir. Toplumun evinin dışındaki bu hayat tarzında meydana gelen dönüşümler, toplumu sadece dış görünüm açısından değiştirmekle kalmayıp, aynı zamanda inanç sistemi, ahlâki zorunluluklar, aşk, dostluk, çocuk yetiştirme sistemi, insan hakları gibi kavramlar açısından da değişime itmiştir (Artan, 1993, s. 99).

1.2.1. İlkel Topluluk

Tarihsel süreçte farklı düşünürler, toplumları sınıflandırmada çeşitli terimler kullanmışlardır. Bu düşünürlerin farklı bakış açılarına sahip olmaları nedeniyle, herkes tarafından kabul gören bir toplum sınıflandırması yapılamamıştır. Ancak sonrasında Şenel'in de belirttiği üzere; çoğu antropolog olan düşünürler kendi

aralarında ortak bir terim kullanmışlar ve bu terim geniş bir çevre tarafından benimsenmiştir (Şenel, 1995). Topluların sınıflandırılmasında kullanılan bu iki terimi ‘ilkel topluluk’ ve ‘uygar toplum’ olarak iki aşamada incelemek mümkün olmaktadır.

Uygar toplumların başlangıcının tarım toplumuna dayandığı görülmektedir. Alvin Toffler da toplumların sınıflandırılmasını üç başlık altında incelemiştir. Bunlardan ilki tarım toplumu, diğerleri ise; sanayi toplumu ve bilgi toplumdur (Toffler, 1992). Bu sebeple, sanayi ve bilgi toplumunun anlaşılabilmesi için öncelikle ilkel topluluktan başlamak gerekmektedir.

İlkel toplulukların birincil ihtiyaçları; barınma, korunma ve beslenme gibi temel yaşam ihtiyaçlarıdır. Bu nedenle ilk olarak bu ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik eylemlerde buldukları görülmektedir. Bu topluluklar henüz yerleşik yaşama geçmediklerinden, toplumsal kuralların veya bir toplumsal düzenin var olmadığı söylenebilir. Bu nedenle de insan ilişkileri son derece basit bir yapıdadır. Toplumsal bir düzen ve normlar olmadığı için insanların birbirleriyle kurdukları iletişim duygu ve ihtiyaçlara yönelik olarak şekillenmektedir. Bütün bunların yanında insanlar arasında eşitlik söz konusu değildir. Bu nedenle ilkel toplulukların hiyerarşik bir yapıda olduğu söylenmektedir. İnsanlar arasındaki farklılıklar, yaş ve cinsiyete göre belirlenmektedir ve toplulukların liderleri ile yönetilenler arasında önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. Şenel’in bakış açısıyla; uygar topluma geçiş İ.Ö 1500’lerden, İ.S 1500’lere kadar uzanmaktadır; hatta bazı örnekler göz önüne alındığında bu sürecin 20. Yüzyıla dek süren bir süreç olduğunu ileri sürmektedir (Şenel, 1995). Giddens’a göre ise; bu süreç hala devam etmekte ve halen dünyada avcılık ve toplayıcılıkla geçinen ilkel topluluklar mevcuttur (Giddens, 2000:48).

İlkel topluluklar henüz yerleşik yaşama geçmediklerinden ötürü, modern anlamdaki barınma mekanlarından söz etmek mümkün değildir. İlk insan topluluklarının mağaralarda, ağaç kavuklarında ya da saz ve kamıştan yapılmış ilkel barınaklarda yaşadıkları söylenmektedir. Topluların sınıflandırılması hususunda ilk toplumsal yaşam biçimi “klan”dır. Klanlar kendilerini akraba sanmaktadırlar. Avcılık ve toplayıcılık yaparak yaşamlarını sürdürmektedirler. Klanlarda cinsiyete dayalı bir

iş bölümü yapıldığı gözlemlenmektedir; kadın ve çocuklar toplayıcılık yaparlarken; erkekler ise avcılık yapmaktadır. Ayrıca ortak mülkiyete dayalı bir yaşam söz konusu olduğundan, egemenliğin temsili olarak devlet adı verilen kurum henüz ortaya çıkmamıştır.

Devlet kurumunun henüz ortaya çıkmadığı; yerleşik yaşama geçmemeleri nedeniyle toplumsal normların geçerli olmadığı ilkel topluluklarda, toplumsal düzenin sağlanması konusunda “tabu”ların geçerli sayılmaktadır. Tabu; bazı davranışları, ilişkileri yasaklayan ve kutsal olan ile olmayan arasındaki ayrımın yapılmasında etkili olmaktadır. Bununla birlikte toplumda yaşayan birinin işlediği bir suç, tüm toplumun ortak suçu olarak kabul edilmekte ve herkes sorumlu tutulmaktadır. Yapılan antropolojik araştırmalar sonucunda, çeşitli dinlerdeki hükümler ve hukuk kuralları, mahremiyet olgusunun bütün insanlar ve zamanlar için geçerli olduğunu göstermektedir.

Bölme duvarların ya da paravanların olmadığı, büyük odasız evlerde yaşayan ilkel topluluklarda, ‘hayali duvarlar’dan oluşturulmuş soyut bir mahrem alanın varlığından söz edilmektedir (Duerr, Uygarlaşma Sürecinin Miti: I, Çıplaklık ve Utanç, 1999). Peru’nun kuzeydoğusunda yaşayan Yagualar ve Laos’ta bulunan Lametler, bu tarz bir yaşam alanına sahip topluluklara örnek olarak verilebilir. Bir duvar ya da paravan ile bölmelere ayrılmamış yani odaların bulunmadığı büyük evlerde yaşayan topluluklarda, kendisine özel bir alan oluşturmak isteyen bir birey, yüzünü duvara döndüğünde, evde yaşayan diğer bireyler tarafından kesinlikle rahatsız edilmez, çok acil bir konu olsa dahi o kişi rahatsız edilmez, kendisine hitap edilmezdi (Fejos, 1943). Benzer yapıdaki evlerde yaşayan Mehinakularda ise; mahremiyet çok değer verilen bir olgu olarak kabul görmekteydi. Yabancı bir eve yahut aynı evde yaşayan başka bir ailenin alanına izin alınmadan girilmesi ayıp karşılanmaktaydı (Duerr, 1999). Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi, ilkel topluluklarda da mahremiyet olgusuna ve birey açısından özel alana önem verildiği görülmektedir.

İlkel topluluklardan uygar toplumlara geçiş sürecinin çok uzun bir zaman olduğu görülmektedir; fakat bu geçişten sonra toplumlar çok daha hızlı bir değişim

ve dönüşüm süreci içerisine girmişlerdir. Bilhassa insanların toprağı işlemeye başlamasıyla birlikte bu süreç hızlanmaktadır. İnsanların toprağı işlemeye başlaması, toplulukların sınıflandırılması ve kavramsallaştırılması açısından önem taşımaktadır. Toffler'in ifadesiyle; toprağın işlenmesinin ardından 'tarım toplumu' adı verilen topluluktan bahsedilmeye başlanmıştır (Fidan, 2003).

1.2.2. Tarım Toplumu

Tarım toplumunun ne olduğu pek çok kaynakta ayrıntılı bir biçimde tanımlanmıştır. Bu sebeple tarım toplumundan bahsederken, ne olduğundan çok günümüze olan etkileri üzerinde durmak gerekmektedir. Toprağın işlenmesi toplumsal hayat üzerinde önemli dönüşümler meydana getirmiş ve yeni bir yaşam biçiminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tarım yapılmaya başlanmasıyla beraber, toplum göçebe yaşam tarzından yerleşik hayata geçmiştir. Yerleşik hayat toplu yaşam biçimini de beraberinde getirmektedir.

Yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte yeni bir hayat düzenine geçildiği görülmektedir. Yerleşik hayata geçilmesiyle artık birtakım toplumsal normlar ortaya çıkmıştır. Böylece toplumsal düzenin sağlanmasında kurallar etkili olmaya başlamıştır. Sosyal hayatın merkezinde ise din olduğu görülmektedir.

Tarım ile uğraşan ilk topluluklar Mezopotamya'da görülmüştür. Tarım toplumunda bireyler, ekme-biçme faaliyetleri dışında hayvancılık ile de uğraşmaktadırlar. Tarım toplumunun başlangıcı, karasabanın bulunuşuna dayanmaktadır. Sabanın kullanılmasıyla, insanlar belli bir yerde kalıcılığı sağlama imkanı bulmuşlardır (Fidan, 2003).

Tarım toplumunda, ataerkil bir yapı olduğu görülmektedir. Cinsel rollerin etkisine önem verilmekte ve aile yapısı önde gelmektedir. Kast sistemine dayalı bir düzen olduğu görülmektedir. Eğitim sadece seçkin ailelerin çocuklarına verilmektedir. Yerleşik hayata geçen toplumun ekonomisi toprağı dayanmaktadır. Ancak kent devletlerinin ortaya çıkmasıyla, vergi sistemi ortaya çıkmıştır. Vergi

veren bir toplum haline gelen tarım toplumu savaşlarda da en ağır yükü çeken kesim olarak görülmektedir. Burjuvazinin ortaya çıkışı bu şekilde gerçekleşmiştir. Halktan alınan vergilerle, çalışmadan zengin olan burjuva kesimi halktan alınan vergilerle emek sarfetmeden zengin olmuş ve refah içerisinde yaşamını sürdürmüştür. Tarımla geçimini sağlayan halk, alınan aşırı vergiler sebebiyle hayatlarını sürdüremeyecek kadar fakir konuma geçmişlerdir. Halk ve aydın kesim tarafından gerçekleştirilen Fransız İhtilali sayesinde tarım toplumları emeklerini, vergi ve dolaylı yollar ile kaybetmekten kurtulmuştur. Fransız İhtilali'ne kadar bilim ve sanattan uzak kalan tarım toplumunda okuma-yazma oranı yok denecek kadar azdır. Bilim ve sanat zenginlerin tekelinde olması sebebiyle aydın olarak adlandırılan kesimin tarım toplumu içerisinde çıkması mümkün değildi. Din adamlarının ayrıcalıklı sınıfın hizmetinde olmaları sebebiyle eğitimsiz halkın din ile sömürülmesini kolaylaştırmaktadır. Dinde yer almayan fikirler dahi din adamları ile halka kabul ettirilebilmektedir (Mardin, 2014).

Okuma-yazma bilmeyen ve eğitimsiz olan tarım toplumu, bu durumların neticesinde batıl inançları olan; hurafelere ve efsanelere inanan bir toplum halini almıştır. Yaşam koşullarının ağır oluşu, hak ve özgürlüklerin olmadığı bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak; tarım toplumu dinin baskıcı tutumu, siyasi yapı, bilim ve tekniğe olan yabancılaşma gibi nedenlerle içe kapanık bir yapı sergilemiştir. Felsefi akımların olmadığı bu dönemde toplum hayatı tüm zamanını çalışarak ve hayatını devam ettirmeye çalışarak geçirmiştir. Mahremiyetin merkezine yerleşmiş olan kadın geri kalmışlığı, temel hak ve özgürlüklere olan uzaklıkla ifade edilebilmektedir.

1.2.3. Sanayi Toplumu

Buhar ekonomisinin keşfedilmesiyle birlikte gerçekleşen Sanayi Devrimi ile birlikte, insan gücünün yerini evcil yük hayvanları almıştır. Daha sonrasında da, buharlı ve dizel motorlar kullanılmaya başlanmıştır. İnsan gücünün yerini bu araçlar alsa da, her iki durumda da insan gücü ve rehberliği önem taşımaktadır. Sanayi

devrimi ile ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanlarda yeni yapılar ortaya çıktığı görülmektedir. Bireyler ihtiyaçları doğrultusunda ya da ticaret yapmak maksadıyla başka ülkelere yönelmişler; diğer bölgelerdeki insanlarla iletişim kurmaya çalışmışlardır. Bu durumun sonucunda insanlar etkileşim içerisinde bulunarak; yeni bakış açıları, çok seslilik, çok renklilik gündeme gelmiştir. Bahsi geçen bu yeni yapıya Sanayi Devrimi neden olduğu için, ortaya çıkan yeni toplum, sanayi toplumu olarak anılmaya başlanmıştır (Yalçınkaya, 2001).

Sanayi toplumunda, kas gücü yerini enerjiye bırakmaktadır. Makinalaşma ile birlikte verim artmakta ve uzmanlaşmış bir toplum yapısı ortaya çıkmıştır. Bu toplum yapısında işçi ile mühendis arasındaki mesleki ayrım belirgin bir biçimde gözlemlenmektedir. Bu nedenle hiyerarşi ve bürokrasinin yoğun olarak yaşandığını söylemek mümkün olmaktadır. Bu toplum yapısında bireyden öte toplumda sahip olunan roller önem taşımaktadır.

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte mahremiyet algısı üzerinde önemli değişimler meydana geldiği görülmektedir. Sanayi toplumuna geçişte, toplum üzerindeki din baskısı azaldığından kapalı toplum yapısından aydınlanma sürecine geçildiği görülmektedir. Din baskısından kurtulan, tarım toplumunda birey varlığını sorgulamakta ve kendi öz bilincinin farkına varmaya başlamaktadır. Bu sorgulamaları yapan birey, mahremiyetini yaşayabilmek için, evinden uzak, tek başına zaman geçirmenin yollarını aramaya başlamıştır. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinde, bireyler yalnızlaşmış ve bu yalnızlaşma ile birlikte kendi özel alanını, mahremiyetini yaşama isteğini ileri sürmüştür.

19. yüzyılda, özel hayat ile kamu hayatı arasındaki dengeler değişmiştir. Özel hayat, kamu hayatından daha üstün bir konuma geçmiş; sokağın tehdidine ve iş dünyasının katı kurallar barındıran haline karşı bir sığınak olarak görülmesi bakımından değer görmüştür. Bu noktada kamu hayatı, zorunluluklardan ve kurallardan oluşan; göstermelik görevler alanı olarak görülmektedir (Yüksel, 2009). Bireylerin kendilerini kamusal alandan veya kamu hayatından uzaklaşmaları sonucunda, mahremiyet olgusunun gelişmesine ortam sağlayacak bir durum meydana gelmiştir.

Richard Sennett'e göre; sanayi devrimiyle, işçiler ilk defa karşılaştıkları bir sorunda, sığınacakları ve kendilerine destek olacak bir sığınağa ihtiyaç duymuşlardır. Önceleri karşılaştıkları sorunlar için dine ve mabetlerin dinsel imajına yönelen insanlar, kötülüklerle başetme konusunda mekanın herhangi bir etkisinin olmadığını görmüşlerdir. O'na göre, 18. Yüzyıl Avrupası'nda birbirlerini tanımayan yabancılara düzenli olarak buluşabilecekleri ve iletişim kurabilecekleri bir mekan oluşturan büyük şehir yapısı 19. Yüzyıla gelindiğinde değişim sürecine girmiştir. Bu görüşler çerçevesinde, Sennett, şehir hayatında kamusal hayatın önemini kaybettiğini, mahremiyetin ise yükselişe geçtiğini savunmaktadır (Gürbilek, Vitrinde Yaşamak, 2001, s. 118).

Tarihin ilk çağlarından itibaren ilkel topluluklarda da ilmi bilgi olmasa bile birtakım teknik bilgilerin varlığından söz edilmektedir. Ancak bilginin üretim ve diğer alanlarda kullanılması ilk defa Sanayi Toplumu'nda gerçekleşmiştir. Manastırlar o dönemlerde bilimin ve dolayısıyla da teknolojinin gelişmesine katkı sağlamışlardır. Bacon'dan Harvey'e nice bilim adamının gelişmesine ön ayak olmuşlardır. Daha sonrasında manastırların yerini akademi ve üniversiteler almaya başlamıştır. Sanayi toplumu barındırdığı özellikler sebebiyle tarım toplumundan oldukça farklı bir yapıya sahiptir. Sanayi toplumunun; kitleselleşme, her şeyde daima en iyi olma, rasyonelleşme ve değişim zihniyeti olması gibi özellikleri toplumun tanımlanması hususunda öncelikli kavramlar olarak görülmektedir (Çelik, Bilgi ve Hikmet Enformasyon Toplumu'nun Belleği, 2004).

Sanayi Toplumu'nda matbaanın geliştirilerek daha kullanışlı biçime getirilmesiyle, halkın bilgiye ulaşması kolaylaşmıştır. Bu gelişme sayesinde uzak mesafelerde yerleşmiş olanların da görgü ve bilgilerini arttırmaları medeniyetten nasiplerini almaları imkan dahiline girmiştir (Çelik, 2014). İlmi bilginin değer kazanması ve matbaanın gelişimiyle yayılmasının kolaylaşması, bireyleri buldukları konumdan daha özgür bir konuma taşımıştır. Öncesinde din olgusunun kuralları altında yaşayan bireylerin özgürleşmesine birtakım sınırlar getirilmekteydi. Ancak din ve sistemlerin fertler üzerindeki etkisi kaldırıldığında, bireylerin özgürleşmesi mümkün hale gelmektedir. Sanayi Toplumu'nun toplumsal dönüşümü

başlatması ve dönüşüme hız kazandırması insanların algılama biçimlerinin değişmesine yol açmıştır. İlkel topluluklarda insanlar için temel ihtiyaçlarının karşılanması yeterli bulunmaktayken; sonrasında ihtiyaçlar hiyerarşisinde yer alanlar insanı tatmin olmaz bir hale getirmektedir.

1.2.4. Enformasyon Toplumu

İletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelerin halen toplumun yapısını değiştirmekte ve dönüştürmekte olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu gelişmeler toplumun yapısını bazen olumlu bazen de olumsuz anlamda etkileyebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında bilgisayar teknolojisi ile alakalı gelişmeler, enformasyon toplumu olarak nitelendirilen aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Enformasyon toplumunu önceki toplumlardan tamamiyle farklı bir dönüşümün yaşandığı bir toplum olarak değerlendirmek yerine, önceki toplum yapılarından mantıksal çıkarımlar yapılarak ortaya çıkan bir toplum olarak devam niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür.

Günümüzde insanların yaşamakta olduğu toplum düzeni, eski dönemlere göre çok daha önemli dönüşüm ve değişimlerin yaşandığı bir düzen olarak karşımıza çıkmaktadır. Enformasyon Toplumu'nun ortaya çıkmasında yaşanan değişim, dönüşüm ve ilerlemeler sadece teknolojik alanda meydana gelen gelişmelerin bir sonucu olarak görülmemelidir. Sosyal ve kültürel açıdan meydana gelen gelişmeler de bu durum üzerinde etkili olmuştur (Çelik, 2004).

Daniel Bell, "Sanayi-Sonrası Toplumun gelişi" isimli kitabında, iş yerlerinde, okullarda ve evlerde bilgisayarın kullanılmaya başlanmasıyla toplumda önemli dönüşümler meydana geleceğini ileri sürmektedir. Bu durumla birlikte toplumun yeni bir sisteme girmekte olduğunu ve bu yeni sistemin enformasyon aracılığı ile karakterize edildiğini savunmaktadır. Enformasyon Toplumu olarak adlandırılan günümüz toplumunda, üretimin önemi yerini hizmet sektörüne bırakmıştır. Enformasyon Toplu politik veya kültürel değişimlerden öte toplumsal yapıda meydana gelen değişimi ifade etmektedir. Toplumsal gelişimin bir önceki safhalarına

bakıldığında, kas ya da makine gücüne ihtiyaç olduğu görülmektedir; ancak yeni toplumsal yapıda enformasyona ihtiyaç duyulmaktadır. Bu toplum yapısında bireylerin mesleklerini icra edebilmeleri için enformasyona ihtiyaç duydukları görülmektedir. Enformasyon Toplumu'nun hizmet işi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda hizmet sektörü beyaz yakalılarının elinde tuttuğu bir sektör olarak görülmektedir. Bu yapıda profesyonel teknik işler vardır ve bu noktada bilim insanları ile mühendisler toplumun kilit grubunu oluştururlar. Enformasyon toplumunda yeni bir bilinç oluştuğu söylenebilmektedir. Bu yeni bilince göre; bireyler salt para kazanmak maksatlı değil insanlığa hizmet adına mesleklerini yapmaktadırlar. Bu toplum yapısında bireyden çok toplum ön plana çıkmaktadır. Sanayi sonrası toplumda “komünal toplum” olarak adlandırılan bu yeni bilinçte bireyden çok toplum ön planda tutulmaktadır (Webster, 1995).

Webster'a göre; teknoloji ve buluşlar enformasyon toplumu açısından büyük önem taşımaktadır. Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, insanlar arasındaki ilişkilerine ve iletişimlerine katkıda bulunmaktadır. Günümüz şartları göz önüne alındığında, enformasyon toplumu olarak adlandırabileceğimiz kesim bilgiye ve teknolojiye ulaşabilen belli bir kesimi oluşturmaktadır. Teknolojik gelişmeler, bilginin değerini arttırmakla birlikte, bilginin dünya üzerindeki etkisini arttırmıştır. Fakat bu noktada bütün insanların faydalanamadığı, ulaşamadığı hatta varlığından dahi haberdar olmadığı bir iletişim teknolojileri bütününün, tüm insanlığı yeni bir çağa taşıyacak kadar etkili olmasını beklemek doğru değildir. Sanayi Toplumu için doğu mirasını taşıdığı söylenebilir; ancak enformasyon toplumu için aynı şeyi söylemek mümkün olmamaktadır. Enformasyon Toplumu herşeyiyle batılı normları barındırmaktadır (Webster, 1995).

Enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde coğrafi uzaklıkların önemi ortadan kalkmaktadır. Bu sayede farklı kültürden ve milletten insanlar birbirleriyle iletişim kurabilmekte, etkileşim içerisinde bulunabilmektedir. Bu durumun sonucunda birbirlerinin kültürlerini etkileyerek kültür alışverişinde bulunmaktadırlar. Mahremiyet olgusu kültürden kültüre farklılık gösterebilmektedir. Aynı zamanda kültürlerin birbirleriyle etkileşim sürecine girmesiyle beraber melez kültürler ortaya çıkmaktadır. Bu durumun toplumsal hayatın dönüşümünde

belirleyici olduğu görülmektedir. Enformasyon toplumunu bekleyen tehlikelerden bir tanesi olan özel hayatın mahremiyetinin ihlal edilmesi durumu ve özellikle bireyin mahremiyetine devletin sınırsız bir biçimde müdahalede bulunabilmesi teknolojik gelişmelerle birlikte kolaylaşmaktadır.

Enformasyon toplumu sadece iletişim araçlarında meydana gelen teknolojik gelişmeleri kapsamamaktadır. Bununla birlikte enformasyon ağlarının gelişen teknolojilerle yeni dgmler oluşturmasıyla birlikte, bu durum insanı ve kültürünü etkilemektedir. Bu ağların yaygınlık kazanması, bilginin kullanımı evrensel boyuta taşımaktadır.

İkel topluluklara ve tarım toplumuna bakıldığında, kadının kamu hayatın katılmadığı, çalışma alanının ev olduğu görülmektedir. Kamu hayatında yer alan bireyler daha çok erkeklerdir. Enformasyon Toplumu'na gelindiğinde kadının da dışarıda çalışmaya başladığına rastlanmaktadır. Bu noktada kadının mahrem olarak kabul edilen alandan, sosyal hayata dahil olduğunu söylemek mümkündür. Kadının meslek edinmesi ve kamu hayatına dahil olması, modernleşme öncesi toplumlarda mahrem olarak görülen kadını farklı bir boyuta taşımaktadır (elik, 2004).

Mahremiyet kavramının 3 boyutu kapsayıcı bir tanımla ortaya konulması gerekmektedir. Mahremiyet bir anlamda kişilik hakları, bir diğer anlamda iletişim özgürlüğü, diğer taraftan da özel hayata saygı kavramlarıyla yakın ilişki içerisinde-dir. Siber uzamda mahremiyet kavramı 'enformasyon mahremiyeti' olarak adlandırılmaktadır. Bu durumda bireylerin kişisel bilgilerinin kullanımı hukuken kontrol ve denetim altına alınmaktadır. Ancak her ne kadar gerçekleştirilen bireysel işlemlerde verilen bilgilerin başkalarıyla paylaşılmayacağı maddesi yer alsa da, bu veriler, elektronik ortamda saklanma şeklinde bilgi bankalarında depolanmaktadır.

Enformasyon, gündelik hayatın her aşamasında yer almaktadır. Eğitim, sağlık, banka hesapları, alınan her türlü hizmet ve daha bir çok konuda kişisel verilerin kullanılması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu nedenle bireyler ya kişisel bilgilerini gizlemekte ve yanlış bilgi vermekte ya da bilgilerini afişe etmek durumunda kalmaktadır. Her ne kadar bu bilgilerin kullanılması ve yayınlanması

hukuken yasaklanarak koruma altına alınsa da, enformasyon mahremiyetinin ihlâslı ile alakalı tehlike geçerliliğini sürdürecektir.

1.3 Mahremiyet Kavramının Üç Boyutu

Toplumların modernleşme sürecine girmesiyle birlikte mahremiyet olgusu, zaman içinde hukuk tarafından da tanınan bir hak haline gelmiştir. Ancak mahremiyetin bir hukuki hak olarak tanınmasından önce, çeşitli açılardan tanımlamalar getirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda islami açıdan mahremiyet kavramı ele alındığında; İslam Dini'nin, 'haram', 'avret' gibi konulara eğildiği görülmektedir. Bununla birlikte bu kavramların içerdiği her türden konunun uluorta teşhir edilmesi dinimizce yasaklanmıştır. Mahremiyet denildiğinde öncelikle akla "bedenin mahremiyeti" gelmektedir. Nasıl ki bireyin yaşamakta olduğu ev mahrem kapsamında değerlendiriliyorsa, beden de mahremiyet olgusu kapsamına girmektedir. Bu noktadan hareketle, yine din açısından bakıldığında, örtünme emrinin yer aldığı bilinmektedir. Gizlenmek, saklanmak, ortalık yerde bulunmamak, korunmak gibi anlamlara gelen mahremiyet, bütün erkek ve kadın müslüman bireyleri ilgilendirmektedir. İslam Dini'ne göre, insanın evi, başkalarının rahatça girip çıkamayacağı 'mahrem' alan kapsamında değerlendirilmektedir. Mahremiyetin korunmasına ilişkin hassasiyetin İslam Medeniyeti'nin mimarisine de yansıdığı görülmektedir. İslam mimarisine bakıldığında, evlerin önlerinde bulunan, 'hayat' isimli bahçe, insan boyunu aşan duvarlarla kapatılarak dışarıdan içeriğinin görülmesini engellemek, böylelikle de yabancıların bakışlarını 'hayat' adı verilen bahçeden uzak tutmak hedeflenmektedir (Sifil, 2014). İlkel toplumlarda, evi odalara ayıran bölme duvarlar ve paravanlar olmadığı halde, "hayali duvarlar" ile örülmüş soyut bir mahrem alanın varlığından söz edilmektedir. Bu durum özel alan ve kamusal alan arasındaki ayrımı akla getirmektedir. Bu durumda genel bir ifadeyle mahremiyet, bireyin kamu yaşamına ne ölçüde katılıp ya da katılmayacaklarına kendi yetkileri dahilinde karar verme yetkilerini ifade etmek için kullanılabilir. Mahremiyet olgusu, eski dönemlerde de var olan bir kavramdır. Ancak toplumların modernleşmesiyle birlikte mahremiyet olgusunun algılanması hususunda da dönüşümler meydana gelmiş ve mahremiyet hukuken tanınan bir hak olarak karşımıza çıkmıştır.

Simone Fischer – Hubner’a göre; mahremiyet söz konusu olduğunda üç tip mahremiyetin tüm insanî faaliyet alanı içerisinde söz konusu olduğu görülmektedir:

⇒ Bireylerin içinde bulunduğu alanın korunması olarak “mekansal mahremiyet”

⇒ Bireylerin haksız müdahalelere karşı korunmasını içeren “bireysel mahremiyet”

⇒ Özel nitelikteki verilerin toplanmasının, saklanmasının ve işlenmesinin ne şekilde olacağına denetiminin bireylere ait olması anlamında “enformasyon mahremiyeti”

1.3.1 Bireysel Mahremiyet

Mahremiyet kavramı, günümüze kadar etkileşimini sürdürmüş olmasına rağmen halen muğlak bir tanımının olduğu görülmektedir. Fakat yasal düzenlemeler aracılığı ile bu sınırlar çizilmeye çalışılmış ve açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Görüldüğü üzere zaman içerisinde kavramın tanımı gerek zamanla gerek sosyokültürel dinamiklerin etkisiyle değişime uğramaktadır. İçinde bulunduğumuz dijital çağda, bireylerin özel hayatlarının mahremiyeti de yeniden tanımlanmaktadır.

Günümüzde insan hakları kavramı tüm toplumları etkilediğinden ve birey kavramının merkeze alınmasından ötürü mahremiyet kavramına verilen öneminde arttığı görülmektedir. Bütün bunlara ek olarak; teknoloji alanında kaydedilen hızlı gelişmelerle birlikte, bireyler, yaşam kalitelerini arttırmaları, daha rahat bir yaşam sürebilmeleri ve birey haklarını kullanabilmeleri gibi nedenlerle, kendilerine ait kişisel bilgilerini paylaşma, yine kendi güvenlik gerekçeleri nedeniyle konuşma ve görüntülerinin kayıt altına alınmasını kabullenmişlerdir .

Toplumsal değişime bağlı olarak sürekli dönüşen mahremiyet, günümüzde kamusallaşmaya başlamış ve birçok mahrem konu kamusal alana taşınmaya başlamıştır. Son günlerde medyaya konu olan olaylar ve gündemde konuşulanlar baz

alındığında, konuşulmayanların konuşulmaya başlandığı, gözlerden ırak tutulanların gözler önüne serildiği görülmektedir.

Bireysel mahremiyet konusundaki bir diğer husus da; bireyin isteklerinin ve tercihlerinin, mahremiyeti üzerinde ne denli etkili olabileceği konusudur. Bu noktada, kişilerin mahrem alanlarını sadece kişisel tercihleri ve istekleri doğrultusunda yönetmesinin mümkün olmadığı; bu konuda farklı iktidar yapıları ve ilişkileri vasıtasıyla şekillendirdiği kaçınılmaz bir gerçektir (Özbay, Terzioğlu, & Yasin, Neoliberalizm ve Mahremiyet, 2011, s. 13). Bireysel mahremiyetin anlaşılmasına çalışılması konusunda, öncelikle bu konudaki toplumsal eşitsizliğe dikkat çekmek gerekmektedir. Kimilerinin özel hayatlarının daha dokunulmaz olduğu görülmekteyken; kimilerinininki ise; daha az değerli addedilmektedir; toplumdaki bazı grupların kendi duygu ve istekleri doğrultusunda tercihler yapmaları doğru kabul edilmekteyken, diğerlerinininkine aynı saygı gösterilmemektedir; belirli kesimlerin sağlıkları son derece önem taşımaktayken; toplumdaki kimi bedenler gözden çıkarılmakta, hastalanmaları hatta ölmeleri önemsenmemektedir; kimilerinin mahremiyetleri, bedenleri, çevreleriyle olan ilişkileri mahrem, dokunulmaz ve ayrıcalıklı kabul edilirken, belirli bir kesimin yaşamı erişilebilir, müdahale edilebilir, suistimal edilebilir, metalaştırılabilir hatta vazgeçilebilir kabul edilmektedir.

Bireysel mahremiyet söz konusu olduğunda öncelikle, beden ve mahremiyet arasındaki ilişkiden söz etmek gerekmektedir. Beden mahremiyeti söz konusu olduğunda, dolayısıyla çıplaklık ve örtünme gibi kavramlar üzerinde de durmak gerekmektedir. Örtünme ve giyinme ihtiyacı, sosyal hayatta sadece insanlara mahsus bir durum olarak belirlemektedir. Toplum içerisinde çıplak dolaşmak, sadece insan için utanç duygusu meydana getiren, sıkıntı yaratan bir durum olarak görülmektedir. Çıplaklık kişi açısından sıkıntı yaratacağı gibi, toplumdaki diğer kişiler tarafından da hoş karşılanan bir durum değildir. Bu noktada, giyinmenin, medeniyetin bir simgesi olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür.

Çıplaklık ve medeniyet arasındaki ilişkiyi, Duer şu sözleriyle ifade etmektedir: “kendi çıplaklığından utanmak, insanın özünde vardır” ve “beden utancı” tüm insan topluluklarında kaçınılmazdır. Aynı zamanda utanç duygusu, etnik ve

coğrafi ayırım tanımaz (Duerr, Uygarlaşma Sürecinin Miti: I, Çıplaklık ve Utanç, 1999, s. 287).

Kişi için, beden mahrem olması, kendisi dışında bir başkasının, onun bedeni ile alakalı herhangi bir tasarrufta bulunmaması anlamına gelmektedir. Beden anca, mahremiyeti olduğu sürece, biyolojik bir yığın olmaktan veya bir taş parçasından farklı bir anlama sahip olmaktadır. Siyasal veya toplumsal alandaki varoluş koşulu mahremiyettir ve bu çerçevede örtünme mahremiyet açısından önem taşımaktadır. Ancak bu noktada örtünmenin tüm toplumlarda değişen ölçü ve biçimler içerisinde gerçekleştiğinin altını çizmek gerekmektedir.

1.3.2 Mekânsal Mahremiyet

Mekân kavramı, insanı bulunduğu çevreden ayıran; sınırlarının kişiler tarafından algılanabildiği ve kişilerin içinde eylemlerini sürdürebildiği uzay parçası olarak tanımlanabilmektedir. Mekânsal mahremiyet söz konusu olduğunda, bireyi çevreleyen yakın çevrenin kişi tarafından korunması arzusu akla gelmektedir.

Toplumların modern yaşam şeklini benimsemesi kendini kentsel kamusal mekânlarda göstermektedir. Bu mekânlar kültürel mekânlar olarak adlandırılan; sergi, tiyatro, sinema, eğlence mekânları, restoranlar, kafeler, alışveriş yerleri, caddeler gibi günlük yaşamın sürdürüldüğü mekânlardır. Bireylerin özgürce hareket edebildiği kent, modern toplumların özgürlük alanları olarak görülmektedir (Bergen, 2013). Meydana gelen teknolojik gelişmelerle doğru orantılı olarak toplumun entellektüel seviyesinde artış meydana gelmektedir. Bunun sonucunda da zaman ve mekân kavramlarında değişimler meydana gelmiştir. Günümüz internet kullanıcılarının büyük çoğunluğunu kültür düzeyi yüksek, eğitilmiş ve gelir düzeyi yüksek olan bireylerin oluşturduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise; internet kullanımı konusunda ta bilgi sahibi olmayan bireyler olduğu görülür. Bütün bunlarla beraber, gençlerin internet ortamını oyun oynamak, chat sitelerine girmek, elektronik posta kullanmak ve porno sitelere girmek için kullandıkları aşikardır. Ancak bu durum bireylerin bireysel mahremiyetlerine nüfuz ederek mahremiyet

ihlallerinin doğmasına neden olmaktadır. Bu durumda internet, kamusal alan ile özel alan arasındaki sınırların silikleşmesine sebep olmaktadır. Bu vahim durum, beraberinde birçok problemi getirmektedir. Bir nevi insanların camdan evlerde yaşamaya başlaması gibi bir durum söz konusu olmaya başlamaktadır. Gözetim denilen olgunun kabul görmesinin sonucunda, kamusal hayatın sınırlarının daralması gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Enformasyon teknolojilerinin özel yaşamı kamusal alana taşımasıyla, yavaş yavaş kamusal alanın ortadan kalkması gibi bir tehlike ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak; internet teknolojileri bireyleri daha özelleşmiş alanlara yöneltmektedir. Bu durumun neticesinde ise; mahremiyet ihlallerine açık bir ortamda savunmasız kalan bireyler, özel alana itilmekte ardından da kamusal alanın hiç olmadığı, insanların sanal ortamlarda toplumsallaşarak varlığını sürdürmeye çalıştığı bir dünyanın ortaya çıkması gibi bir tehlike söz konusu olmaktadır (Aksoy, 1996, s. 109).

Modernleşme öncesi çağlarda, insanların yaşadıkları fiziksel mekan, insanların mahremiyet alanlarını kısıtlama açısından etkili olmaktadır. Örneğin; Anglo Sakson kökenli ataların en erken dönemlerinde, yaşadıkları evler sadece çok geniş bir odadan ibaretti. Aile üyelerinin her biri bu odada yemeklerini pişirir, uyur, yeme, dinlenme gibi işlemlerini gerçekleştirirdi. Modernleşme sürecinin ilk aşamalarında, öncelikle bu geniş odalara yatak odası eklenmiş, ardından diğer odalar eklenmiştir (Francois, 1986).

Mimarî, mahremiyetin dönüşümünün en belirgin şekilde gözlemlenebileceği ve kültürel özellikleri yansıtan alanlardandır. Modernleşme süreciyle birlikte, mimari yapılarda da değişimler meydana geldiği görülmektedir. Modernleşme öncesinde, Türk evlerinin mimari yapılarına bakıldığında, mahremiyeti korumaya yöneik bir mekânsal yapının olduğu görülmektedir. Evlerin kapılarının direkt olarak sokağa açılmadığı, her evin bahçe yada avluyla dışarıya bağlandığı bilinmektedir. Evlerin pencerelerinde kepenk yada kafeslerle örtülü pencereler bulunmaktadır. Buradaki amaç, kadının dışarıdan görülmesini yada sesinin dışarıdan duyulmasına engel olmaktır. Bu sayede hem mahremiyetin korunması, hem de kadının evde rahat hareket etmesi amaçlanmaktadır.

Modernleşmeyle beraber, mimarî açıdan da önemli dönüşümler meydana geldiği görülmektedir. Kapısı avluya yada bahçeye açılan, müstakil evlerin yerini, apartmanların aldığı görülmektedir. Apartman kültürü, özellikle Türk kültür yapısına uygun olan yapılar değildir. Kültürel alt yapımıza uygun olmayan bu yeni yapıların inşasında, mahremiyetin korunmasından öte konfora öncelik verildiği görülmektedir. Netice itibariyle, mimarî alanda meydana gelen dönüşümler, mahrem alan olarak kabul edilen evlerin değişmesine neden olmuştur. Bununla birlikte özel alan olarak kabul gören evler, yerini görünürlüğe bırakmıştır.

1.3.3. Enformasyon Mahremiyeti

Enformasyon mahremiyeti kavramının irdelenmesi ve tanımlanması konusunda öncelikle “enformasyon” kavramının farklı boyutlarda ele alınarak; incelenmesi gerekmektedir.

İnsan sosyal bir varlık olması sebebiyle, çevresiyle iletişim halinde bulunarak; kendisini ifade etme ihtiyacı duymaktadır. Dil bu hususta önemli bir etken olarak rol oynamaktadır. Kelimelerden meydana gelen dil, insan hafızasında sembolik değerlerle var olmaktadır. Kelimelerin her birinin herkes tarafından aynı şekilde algılanmaları gerekmektedir. Toplumdaki her bireyin herhangi bir çaba sarfetmeksizin anlayabileceği kelimeler olduğu gibi; anlamı yalnızca belli bir meslek grubu tarafından algılanabilecek kelimeler de vardır. Meslek alanlarını ilgilendiren bu kelimeler/terimler, yapı itibariyle diğer kelimelerden oldukça farklıdır. Bu nedenle kelimelerin taşıdıkları anlam konusunda bilgi sahibi olunması gerekmektedir.

Bilgi toplumu kavramının meydana getirdiği bilgi kelimesi, toplum hafızasında farklı anlamlara gelmektedir. Bilgi kavramı, insan yaşamında hava-su ne kadar gerekli ise; hayatta o denli gerekli bir kavram olarak yer almaktadır. Günümüzdeki teknolojik ve kültürel ilerlemeler, insanların her daim bilme ve öğrenme arzusunun sonucunda ortaya çıkmıştır. Bilgi, tarih boyunca önemini

sürdürmekle beraber; ilahi, fitri, zamansız ve mekansız bir kavramdır (Çelik, Bilgi ve Hikmet, 2004, s. 16-17).

20. yüzyıl öncesi, bilim insanlarının bilgiyi tarif etmek gibi bir teorileri olduğu bilinmektedir. Gazali ve İbn Haldun, bilgiyi tanımlarken; bilimler olarak sınıflandırmışlardır. Bu noktada bilimsel bilgiye karşı gösterilen ilgi, insanların bilimsel bilgiyi diğerlerinden üstün tuttuklarının bir göstergesidir.

Bilginin tanımı yapılırken; öncelikle felsefi boyutuyla ele almak gerekmektedir. Felsefi açıdan incelendiğinde, bilgi, tam olarak zihni bir faaliyet ve bunun sonucunda ortaya çıkan üründür. Seyyid Şerif Cürçani'nin diğer filozoflardan aktararak yapmış olduğu bilgi tanımı: bir nesnenin (şeyin) suretinin akılda hasıl olmasıdır; zihnin çeperleri içerisinde bizim anlayamadığımız anlamda şekillenmesidir (Taylan, 1992, s. 157-161). Bilgi kazanımı tabii ve suni olarak, iki farklı şekilde kazanılabilmektedir. İlk olarak tabii şekilde; ikinci olarak ise; suni şekildedir. Bazı bilgiler insanın doğuştan sahip olduğu bilgilerdir. Örneğin; kişinin susadığında su içmeyi bilmesi, doğal yolla yani tabii şekilde öğrenmeye örnektir. Suni olarak edinilen bilgiler ise; uygulamaya yönelik ve saf soyut bilgi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Açıkgenç, 1992, s. 192). Enformasyon ve bilgi kavramları farklı iki yaklaşım olarak incelenmektedir. Her ne kadar bu iki kavram çoğu zaman birbirleri yerine kullanılsa da farklı tanımlamalara sahiptir. Enformasyon kavramı, anlamlı veriler toplamı veya işlenmiş veriler bütünü olarak tanımlanabilmektedir. Bilgi ise; verinin ve enformasyonun akıl süzgecinden geçirilerek; kişisel deneyimler, algılar, sezgiler, duygular, değerler, yükümlülükler, uzmanlık görüşleri, eğitim sonuçları, üretim sonuçları ve doğuştan gelen yeteneklerle birleştirilip değerlendirme, analiz etme, tahmin yapma, tanı koyma, üretme, iş uygulamaları gibi süreçlerde yeri geldiğinde kullanılan şeklidir.

Teknolojik imkanların arttığı ve enformasyon toplumu adı verilen toplumsal dönüşüm sürecine geçilmesinde, bilginin değerinin artması önemli rol oynamaktadır. İş gücü ve sermayenin yerini bilginin almasıyla ve toplumun, devletlerin, şirketlerin sermayesi bilgi merkezli bir dönüşüme uğramıştır. Bu gelişmelerin meydana gelmesiyle beraber, güç para sahibi olandan bilgi sahibi olana geçmiştir. Örnek

vermek gerekirse; uzay hakkında bilgi sahibi olan ABD, uzaya giderek; bu sayede uçak ve savaş teknolojilerini geliştirirken; Arap Ülkeleri, petrole ve paraya sahip olmalarına rağmen gelişmemektedir.

Yaşamakta olduğumuz toplumsal süreç olan bilgi toplumu çağında meydana gelen teknolojik gelişmeler beraberinde olumlu gelişmeler getirmenin yanı sıra, birtakım olumsuzlukları da yanında getirmektedir. Mahremiyet ihlallerinin ortaya çıkması ve kişisel verilerin korunması gibi konular önem kazanmaktadır. Kişisel verilerin korunması konusunda, enformasyon mahremiyeti önemli yer tutmaktadır. Mahremiyet kavramı, iletişimle yakından ilintili olması nedeniyle; bireylerin, grupların ya da kurumların kendileri ile alakalı enformasyonu ne ölçüde ya da nerede kullanacakları hususunda dikkatli ve bilinçli hareket etmeleri gerekmektedir. Kişiler bu konuda özgürce karar verme yetkisine sahiptirler. İktidarın ve egemen kesimin toplumu gözetim altına almak istemesinin sonucunda, enformasyon toplumu gibi iyimserlik içeren bir kavram gitgide yerini gözetim toplumuna bırakmaya başlamıştır.

Bilgisayarlar aracılığıyla, iletişim küresel bir boyuta ulaştığından, bu küresel ağlar aracılığıyla dünyayı birleştirebilen bir etki yaratmaktadır. Aynı zamanda bilgisayar teknolojilerinde yaşanan ilerlemelerle beraber, internet kullanımı da hızla yaygınlaşmaktadır. Bu durumun neticesinde kişiler, kurumlar ve kuruluşlar birçok işlemini elektronik ortamlarda gerçekleştirmeyi tercih etmektedir. Günlük gerçekleştirilen işlemlerin birçoğunun sanal ortama taşınması kişilere kolaylıklar sağlamanın yanı sıra güvenlik ihlallerini de gündeme getirmiştir. Örneğin; bankacılık işlemleri, sanal alışverişler, pasaport başvurusu yapmak, seyahat rezervasyonları gerçekleştirmek gibi pek çok gündelik işlem elektronik ortamda gerçekleştirilebilmektedir. Ancak gündelik yaşantımızı kolaylaştıran bu işlemler, bilgisayar kullanılarak gerçekleştirilen elektronik saldırılar, bireylerin kişisel bilgilerini güven altında tutmalarını zorlaştırmaktadır. Enformasyon mahremiyeti konusundaki ihlaller iki farklı şekilde incelenebilmektedir. Bunlar; kişisel nitelik taşıyan enformasyonların kişilerin izni alınmaksızın farklı ortamlarda açığa çıkarılması ve yine kişisel bilgilerin kötü niyetli şahıslar tarafından ele geçirilerek elektronik ortamlarda gerçekleştirilen bankacılık, e-ticaret gibi sahte işlemlerin

gerçekleştirilmesi şeklindedir. Türkiye de enformasyon mahremiyeti husuna gereken hassasiyeti gösterme çabasıdadır. Bu nedenle Avrupa Birliği Konseyi tarafından da kabul görmüş olan 108 sayılı sözleşmeye imza atmıştır (Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, 2013). Kişisel verilen korunması konusunda alınabilecek en mühim önlem, kişisel bilgilerin korunmasıyla ilgili düzenlenen bir kanuna sahip olunmasıyla gerçekleştirilebilmektedir. İlgili hususta Türkiye, 1989 yılından beri kanun hazırlama çalışmalarını sürdürmektedir; fakat halen kanun tasarısı olarak yer almaktadır.

Enformasyon mahremiyeti konusu, öncelikle akla kişisel verilerin korunması ve özel hayatın gizliliği gibi konuları gündeme getirmektedir. Bir özgürlük problemi olarak karşımıza çıkan özel hayatın gizliliği konusu, kişisel verilerin korunması bağlamında ele alınması gereken bir durum olarak görülmektedir. Günümüz toplumundan önceki toplum yapısında, özel hayatın gizliliği konusu kişilerin yalnız kalma hakkı olarak ele alınıyorken; günümüz bilgi toplumunda, kişilerin kendileri hakkındaki bireysel enformasyonu kontrol edebilme hakkı olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, kişisel verilerin korunmasıyla alakalı durumu özel hayatın gizliliği kapsamında değerlendirmesine neden olmuştur.

Mahremiyet kavramı, siber ortamda “enformasyon mahremiyeti” olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu noktada enformasyon mahremiyeti, bireylerin kişiye özel kabul edilen özel bilgilerinin hukuken kontrol ve denetim altına alınması sonucunu doğurmuştur. Elektronik ortamdaki mahremiyet, işlem temelli ele alınmak istenmektedir. Bunun nedeni mahremiyetin olay bazlı bir yöntem aracılığıyla çözüme ulaşılacağına olan inançtan kaynaklanmaktadır. Oysa ki, siber uzayın eşsiz doğası sebebiyle, bu ortamdaki ihlallerin olay bazlı düşünülerek çözüme ulaşılmaya çalışması doğru bir yaklaşım olarak görülmemektedir.

2. ÇAĞDAŞ KÜLTÜR KURAMLARI VE MAHREMİYET

Çalışmanın bu bölümünde, mahremiyet kavramına ilişkin sosyal bilimler literatüründe yer alan tanımlardan yola çıkarak “modern” ve “postmodern” mahremiyet kavramına ilişkin incelemelere yer verilecektir.

Prehistorik atalarımızdan günümüze, mahremiyet algısı; din ve hukuk kurallarının yanı sıra toplumsal kabullere ve teknolojik ilerlemelere paralel şekilde değişim göstermektedir. Devinimsel yapıdaki bu dönüşüm mahremiyet kavramının literatürdeki kullanım şeklini ve amacını değiştirmektedir. Bu süreçte, hem mahremiyetin ne olduğu yeniden tanımlanmakta; hem de mahrem alanların nasıl kurgulandığı sürekli değişmektedir. Hatta, mahremiyetin bitip kamusallığın başladığı yerler ve bu noktada arada kalan alanların toplumsal ve kültürel niteliği sürekli şekil değiştirmektedir (Özbay, Terzioğlu ve Yasin, 2011, s. 10). Dolayısı ile üzerinde durduğumuz ikili bir süreçtir. Öncelikli olarak tüm insani girişim alanlarının her kesiminde uygulanan din ve hukuk kuralları, hem de teknolojik inovasyonlar mahremiyet kavramının zihinlerdeki algısında sürekli bir değişim yaşanmasına neden olmaktadır.

Yaşanan bu süreç literatür içerisinde tanımlanan “mahrem” ve “mahremiyet” kavramlarının tanımını farklılaştırmaktadır. Örneğin: dini duyguların yansımalarını somutlaştırma ihtiyacı duyan Batı Dünya’sı için güzel sanatlar ilk olarak dini figürleri tasvir eden bir sanat olarak ortaya çıkmıştır (Bağlı, 2011, s. 206-207). Bu durumun tam aksini savunan İslam Dünyası uzun yıllar boyunca güzel sanatlara önyargıyla yaklaşmışlardır. Sonrasında bu önyargı kırılmış olsa da; halen kadın figürlerinin ve tasvirlerinin oluşturulmasının kısıtlandırıldığı görülmektedir. Özellikle insanın uzuvları kişisel mahremiyet ile ilişkilendirildiğinden, muhafazakar toplumlarda (müslümanlık, katolik) gerçekleştirilen sanat eserleri ile batı toplumlarında yapılan sanat eserleri arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bu örnekten yola çıkarak açıklayacak olursak mahremiyet algısı toplumsal değerlere ve gelişmelere paralel şekilde değişmektedir. Bir başka örnek ile mahremiyet

kavramının literatürde sürekli yeni tanımlamalara maruz kalmasının nedenini açıklayacak olursak: Arapça'da mahrem kelimesi, haram sözcüğünden gelmektedir. “Hürmet, muharrem, tahrir gibi kelimelerde aynı kökten gelmektedir. Men etmek, mahrum etmek, mümkün olmamak, el sürmemek, herhangi bir şeyi terk etmek, kişinin namusunu koruduğu yakınları, saygı gösterilecek şey; kadın ve kendileriyle evlenmenin haram olduğu yakın akraba gibi anlamlar içermektedir”. Mahremiyet ise bir üst satırda sıraladığımız kavramlar ile aynı kökten türemiştir. Mahremiyet kelimesi ise Arapça bir şeyin gizli hali, bir şeyin gizli yönü anlamlarına gelmektedir. Bu tanımlardan yola çıkarak Türkçe'de kullanılan anlamıyla mahremiyet kelimesi karşılaştırıldığında Arapça'da kullanılan anlamından daha dar bir anlama sahip olduğu görülmektedir. Çünkü, Türkçe'de mahremiyet özel alan, kişisel gizlilik gibi anlamlara gelmektedir. “İngilizcede ise “intimacy”, confidant/confidential ve secrecy/secret gibi kelimeler ile ifade edilmektedir. Bu kelimelerin zıt anlamlarına da bakacak olursak, intimacy x conceal veya distant, confidant x doubtful, secrecy x public'tir” (Bağlı, 2011, s. 184-185). Yukarıda görüldüğü gibi mahremiyet kelimesi farklı kültürlerde, farklı coğrafyalarda ve en önemlisi farklı inanç sistemlerinin egemen olduğu toplumlarda anlamı değişmektedir. Bu durum literatürde yer alan mahremiyet kavramının net bir anlamı olmamasının özünü inşa etmektedir.

Kuşkusuz, mahremiyet kavramı literatür içerisinde farklı tanımlamalar ile kendisine yer bulmaktadır. Bu hususta devlet, ekonomi, popüler kültür ve tıp gibi dış kuvvetlerin artan ve önüne geçilemeyen etkisi gün geçtikçe gücünü hissettirmektedir. Bu gücün kaynağında batı dünyasının geliştirdiği “modernleşme” ve bu durumun bir karşı sonucu olarak ortaya çıkan postmodern sürecin yansımaları da etkili olmaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, mahremiyet kavramının geçirdiği değişim süreçlerinin anlaşılabilmesi için modernleşme kavramı ve modernleşme ile mahremiyet ilişkisi üzerinde durulacaktır.

2. 1. Modernleşme ve Mahremiyetin Dönüşümü

Geleneksel toplumlarda son derece önemli bir yere sahip olan “mahremiyet kavramı” toplumların modernite eşliğinde geçirdiği dönüşüm sürecinde önemli değişimlere uğramıştır. Mahremiyetin dönüşümünü incelemeye geçmeden önce, modernitenin ve modernleşmenin ne olduğu üzerinde düşünmek gerekmektedir.

Avrupa'dan başlayarak tüm dünyaya yayılmayı başaran modernleşme; kentleşme, endüstrileşme, teknolojik gelişim, siyasal örgütlenme, mesleki sistem gibi değişkenleri bünyesinde barındırmaktadır.

Modernlik adı verilen kavram, 17. Yüzyılda Avrupa’da başlamış; daha sonrasında ise hemen hemen tüm dünyayı etkisi altına almayı başarmıştır. Bir diğer ifade ile toplumsal hayatta bulunan tüm ölçütlerin rasyonelleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu noktadan hareketle, modernliğin hakim olduğu bir evrende, çağdaş dünyada kimsenin dışarıda kalmayacağı ya da modern öncesi bir yerin olmadığı sonucuna varılmaktadır (Sevil, 1999, s. 11).

Toplumsal değişme sürecinin en genel ifadesi “modernleşme” kavramıyla anlatılmaktadır. Aslında modernleşme, Batılı olmayan toplumlardaki toplumsal değişim sürecini ifade etmek için kullanılan bir kavram olarak kabul görmektedir. Modernleşme kavramı, Modernleşme Kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, modern toplum ve geleneksel toplum gibi; iki toplum arasındaki karşılaştırmaya dayalı bir kuram olduğu görülmektedir. Kuram perspektifinde incelendiğinde, geleneksel olanın “modern olmayan” olarak değerlendirildiği sonucuna varılmaktadır. Bu noktada, ilk olarak modern olarak nitelendirilen toplum tipinin genel özelliklerinin ve modernleşme kavramının incelenmesi gerekmektedir (Köker, 2007).

En genel tanımıyla “modernleşme”, modernliğe giden süreci ifade etmek için kullanılmaktadır. Alain Touraine’in ifadesiyle; “eylem halindeki modernliği” nitelemektedir. Modernlik kavramına baktığımızda ise; modernlik; Anthony Giddens tarafından “on yedinci yüzyılda Avrupa’da başlayan ve sonraları neredeyse bütün

dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret etmektedir” (Touraine, 2000). Bu noktada Abel Jeannere ise; gelenekselden modernliğe geçiş sürecinde yaşanan dört devrimden bahseder. Bunlar: siyasal, endüstriyel, kültürel ve bilimsel devrimlerdir. Marshall Berman ise, tarihsel perspektiften modernliğe geçiş sürecini üç evrede yorumlamaktadır. İlk evre; insanların modern hayatı yeni tanımaya başladıkları, yeni karşılaştıkları birtakım yenilikleri el yordamıyla anlamlandırmaya çalıştıkları ve on altıncı yüzyıldan on sekizinci yılın sonlarına kadar olan süreyi temsil etmektedir. İkinci evre ise; devrimci dalga ile başlayan ve modern bir kamunun ortaya çıktığı evre olarak adlandırılmaktadır. Son olarak üçüncü evre ise; modernist kültürün sanat ve düşünce alanlarında ilerleme kaydettiği ve modernleşmenin hemen hemen tüm dünyayı kapladığı evre olarak anılmaktadır (Berman, 1999). Modernlik ise; ekonomik, politik ve kültürel süreçler aracılığı ile şekillenmiş yeni toplum biçiminin ortaya çıkması olarak tanımlanmaktadır (Altun, 2011). Modernlik, bir diğer tanıma göre: eskinin dışlanarak yeni olanın kabul görmesidir. Ayrıca bu yeni sistem, köklü bir değişim sürecinin yaşanması ile ortaya çıkmış ve kendisinin dışında olan herşeyi gelenek olarak nitelendirerek; üstünlük varsayımında bulunmaktadır. Bu nedenle modernliğin bu özelliği ile kendisinden önce var olan toplumsal örgütlenme biçimlerinden ayrıldığını söylemek yanlış olmayacaktır (Berger & Kellner, 1985). Modern çağı, önceki dönemlerden ayıran en belirgin özelliği; durağan olmayışı ve toplumsal değişimin çok hızlı bir biçimde gerçekleşmesidir. Bununla birlikte, daha önceki toplumsal pratikleri ve davranış biçimlerini etkileme düzeyinin arttığı görülmektedir.

Modern toplumu oluşturan, modern insan tipinin sahip olduğu özellikler Alex Inkeles tarafından şu şekilde sıralanmaktadır (Onaran, Abisel, Köker, & Köker, 1994):

- 1- Yeni deneyimlere, değişikliklere ve yeniliklere açık olmak.
- 2- Modern insan, sadece kendi çevresi hakkında değil, aynı zamanda kendi dışındaki birçok sorun ve konuyla ilgili kanaat edinme eğilimindedir. Çevresindeki farklı tutum ve kanaatlerin çeşitliliğinin farkındadır. Bu farkları korkusuz bir şekilde kabul eder; ne kendisinden üstte olanların kanaatlerini

sorgusuzca kabul eder, ne de kendisinden altta olanların kanaatlerini sorgusuzca reddeder.

- 3- Geçmiş yerine; bugüne ve geleceğe önem verir.
- 4- Planlama ve örgütlenme gibi faaliyetleri, hayatı düzene sokmanın bir aracı olarak görür.
- 5- Çevreye egemen olmayı öğrenebileceğine inanır.
- 6- Çevresindeki kurum ve kişilerin, görev ve sorumluluklarını yerine getirecekleri konusunda daha fazla güven besler. Davranışları kader veya kaptis belirlenmeyeceğine inanır.
- 7- Bilim ve teknolojiye daha çok inanır.
- 8- Başka insanların haysiyetine önem verir ve diğerlerine saygı gösterme davranışı daha güçlüdür.
- 9- Ödüllerin, dağıtıcının isteklerine ya da insanların niteliklerine bağlı olarak değil de yaptıkları katkıya göre dağıtılması gerektiğini düşünmek.

Alman sosyolog Norbert Elias'a göre, mahrem alan-kamusal alan ayrımı insanların modernleşmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Modernleşme sonrasında toplumsal hayatta meydana gelen dönüşümün sonucunda, insanlar birtakım doğal ihtiyaçlarını kendi mahrem alanlarına taşımak isterler. Elias bu iki durum arasında bir neden-sonuç ilişkisi kurmaktadır. Uygarlaşma sürecinde, birey toplumsal hayatta "kendini tutma" alışkanlığını devreye sokmaktadır. Böylelikle bireyler, doğal ihtiyaçlarını mahrem alanlarının duvarları arkasında gerçekleştirmeyi seçmektedirler. Bu sayede kamusal alan, bireyler açısından doğal güdülerin gizlenmesi gereken bir alan olarak kabul görürken; mahrem/özel alan toplum içerisinde yapılması uygun olmayan ya da ayıp olan davranışların alanı olarak kabul edilmiştir (Elias, 2002).

Hans Peter Duerr ise; modernleşme sürecinden öncesinde de gerek Batı toplumlarında, gerekse ilkel toplumlarda mahremiyetin var olduğunu savunmaktadır. Kısacası mahremiyetin modernleşmeye özgü bir durum olmadığını ifade etmektedir. Özellikle cinsel dürtülerle ilgili özdenetim mekanizmasıyla, modern dönemin uygar insanı arasında bağ kurulmasına karşı çıkmaktadır (Duerr, Uygarlaşma Sürecinin Miti-II, 2004).

Doğal bir güdü olarak kabul edilen mahremiyet ihtiyacının modernleşme öncesindeki dönemlerde de var olduğu görülmektedir. Ancak, günümüzdeki biçimiyle, sosyal bir olgu olarak mahrem alan – kamusal alan ayrımı, modern toplumların var olmasıyla beraber ortaya çıkmıştır. Özel alan ve kamusal alan arasındaki ayırmadan, geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçilmesiyle birlikte söz edilmeye başlanmış ve özel yaşam ile kamusal yaşam ayrımı belirginlik kazanmıştır.

17. yüzyılda uşakların efendileriyle birlikte yattığını, evdeki tüm odaların birbirine açıldığını ve birbirine benzediğini ifade eden Lewis Mumford'un aktardığı bilgilere göre; o dönemde evdeki odaların henüz birbirinden ayrılmadığı; yemek odası, oturma odası, yatak odası gibi ayrımların olmadığı, yaşamsal faaliyetlerin aynı odada gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Evlerdeki mekânların ayrışması; ancak 18. yüzyılda gerçekleşmiştir. Burjuva ailesinin mahremiyetinin korunması açısından hizmetçi odaya zille çağrılmakta, gelecek olan misafir önceden haber vermektedir. Bu dönemde uşağın yemek sofrasında yerinin olmadığı, çocukları ise yatak odasında anne-babalarıyla birlikte uyumadıkları görülmektedir (Gürbilek, Vitrinde Yaşamak, 1993). Modern zamanlarda özel alan, evin ve ailenin alanı iken; kamusal alan, şehrin ve politikanın alanı olarak kabul edilmektedir. Özel alan, modern insan için daha zengin, daha doğal, kendi kontrolündeki özgürlükler alanıdır. Kamusal alan ise; zorunlulukların ve görevlerin alanıdır. Eski Yunan ve Eski Roma'da ise tam tersi bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir. Özel alan, o dönemlerde mahrum bırakılmışlığın, zorunluluğun alanıdır. Kamusal alan ise; özgürlüklerin alanı olarak var olmaktadır. Sennett'a göre, özel alan ve kamusal alan arasındaki ayırım modernleşme süreciyle birlikte belirginleşmiştir. 19. yüzyıl itibariyle devlet ile toplum arasındaki ilişkinin de etkisiyle kamusal alan dönüşüme uğramıştır. Bu noktada kamusal alanın güçsüz konuma geçtiği, mahrem alanın ise "özel" olma vasfını kaybettiği görülmüştür.

2.1.1. Post-Modernizm ve Mahremiyet

Toplumların değişim ve gelişim sürecinden bireylerin etkilenmesinin yanı sıra, kavramların da bu süreçten etkilenmesi söz konusu olmaktadır. Sosyolojik olan

bu değişim sürecinde değişime uğrayan kavramlardan bir tanesinin de “mahremiyet” olduğu görölmektedir. Farklı çağlarda mahremiyet kavramına yüklenen anlamların çeşitli olduğu görölmektedir. Muğlak bir tanıma sahip olan mahremiyet algısı, kültürden kültüre, nesilden nesile, coğrafyadan coğrafyaya değiştiiği gibi farklı çağlarda da farklı anlamlar kazanmıştır. Mahremiyetin geçirmiş olduğu değişimler ve yapı bozumları dolaylı olarak toplumun sosyo-kültürel yapısında açmazlara sebep olmaktadır.

İnsanlığın kapalı toplum yapısı olarak ifade edilen yapıdan, modern toplum yapısına geçişle birlikte mahremiyet kavramında dönüşümler meydana gelmiştir. Mahremiyet, geleneksel toplum yapısında daha büyük önem taşıyan bir kavram olarak yer almaktadır. Modernleşme sürecine girilmesiyle ise mahremiyet, bir dönüşüm sürecine girmiştir. Farklı kültürel özelliklere sahip toplumların her birinde mahremiyet korunması gereken ve önem verilen bir kavram olarak görölmektedir. Ancak; moderniteyle beraber mahremiyet, yok edilmes muhtemel bir tehlike olarak ele alınmaya ve değişen yaşam şekillerine göre biçimlendirilmeye başlanmıştır.

Modernleşme sürecinin başlamasıyla meydana gelen yeni toplumsal değişimin sonucunda köyden kente göçler artmış; meslek değişimi; aile yapısında değişiklikler meydana gelmiş; toplumun gelir düzeyinde artış meydana gelmiş; kadın – erkek ilişkilerinde önemli değişimler meydana gelmiştir. Her toplum açısından mahremiyet kavramı önem taşımaktadır; fakat Doğu toplumlarının yapı olarak daha geleneksel bir yapıya sahip olduğu görölmektedir. Bu nedenle Doğu’nun modernleşme sürecini yaşaması, Batı’ya nazaran çatışmaların ve kutuplaşmaların ortaya çıktığı bir süreç olarak değerlendirilebilmektedir. Bu noktada modernizm ve post – modernizm, toplumun sosyokültürel bilincinde önemli travmalara sebebiyet vermiştir. Modernleşme sürecinde, Batı toplumları kendilerini şekillendirirken; Doğu ile çatışma halinde olmaya devam etmektedir. Toplumsal dönüşüm çerçevesinden bakıldığında, Batı’nın egemenliğini Doğu’ya yayma arzusu içerisinde olduğu dikkat çekmektedir. Toplum felsefecileri ve sosyologlar, geleneksel toplum yapısından modern topluma geçiş sürecindeki dönüşümü tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş (Saint-Simon), cemaat’ten cemiyete geçiş (Tönnies), basit toplumlardan karmaşık toplumlara geçiş (Spencer), mekanik dayanışmalı toplumlardan organik

dayışmalı toplumlara geçiş (Durkheim), kutsal toplumlardan laik toplumlara geçiş (Howard Becker) olarak tanımlamışlardır (Özyurt, 2007).

Modernizm, tam olarak tanımının yapılmasının mükkün olmadığı bir kavramdır; modernizme alternatif olarak ortaya çıkan post-modernizmin de tam bir tanımının yapılması mümkün görülmemektedir. 1960 sonrasında, Amerika’da ortaya çıkan post-modernizm, modernizm sonrasında ortaya çıkmıştır ve modernizme bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Post kelime anlamı olarak, “ek”, “sonra” anlamına gelmektedir. Bu nedenle post-modernizmi, modernizm sonrası olarak ele almak mümkün olmaktadır; fakat post-modernizm ile modernizmi birbirinden bağımsız, ayrı olarak düşünmemek gerekmektedir.

Post-modernist düşünceye göre; akıl tek ölçüt olarak kabul edilmez ve tartışılmaz olarak kabul görmüş şeylerin tartışılabilmesi, eleştirilmesi söz konusu olabilmektedir. Halen postmodernizmin net bir tanımının yapılamadığı görülmektedir. Bununla birlikte birbirine zıt anlama gelen pek çok postmodernizm tanımının yapıldığı görülmektedir. Bu sebeple postmodernitenin anlaşılabilmesi için, farklı düşünürler tarafından yapılan tanımlara yer vermek gerekmektedir.

Postmodernizm:

Loyatard’a göre, ‘Gelişmiş toplumlarda bilginin durumu, ya da metaanlatılara yönelik inanılmazlık’dır. ’

Harvey’e göre, ‘yeni bir yapı veya düşünce tarzıdır.’

Kelner’e göre, ‘Teknokapitalizmdir.’

Jameson’a göre, ‘Geç Kapitalizm’in kültürel mantığıdır.’

Baudrillard’a göre, ‘taktikler, hipergerçeklik ve nihilizm dönemidir.’

Eco’ya göre, ‘Masumiyet çağının sonudur.’

Faucault’a göre ‘Bilmeceli ve rahatsız eden bir dönemdir.’

Adair’e göre, ‘Bir geçiş dönemidir. ’

Barthes’e göre: ‘Nazik bir mahşer anıdır.’

Touraine’ye göre, ‘Modernlikten çıkıştır.’

Berman’a göre, ‘Katı olan her şeyin buharlaştığı dönemdir (Jeanniere, 1993).

Modern Çağ’ı incelerken; aklın, bilginin ve bilimin üstün bir konumda olduğunu görürüz. Orta Çağ’da din, insanlar için herşeyden üstün tutulurken;

Modern Çağ'da bilimin herşeyden üstün tutulduğu görülmektedir. Modernizm sonrasında ortaya çıkan Post-modernizm'in daha öncede belirttiğimiz gibi kesin bir tanımını yapmak söz konusu olmamaktadır. Ancak Modernizm'in temel özelliklerine; aklın ve bilimin üstünlüğüne, ulus-devlet anlayışına, pozitif bilimlere olan inanca, endüstriyalizme, kapitalizme karşı çıkararak, bunlara karşılık belirsizlik, parçalılık, alt kültürler, kültürel çoğunluluk, yerel bilgiyi ön plana çıkarma gibi özelliklere sahip olan bir akım olduğunu söylemek mümkündür.

Postmodernizm akımı, Aydınlanma felsefesine yani akılcılığa karşı çıkmaktadır. Modern dönemde, bilginin kaynağı olarak akıl kabul edilmektedir ve akımın temelinde faydacılık mevcuttur. Yani bilginin değeri, insanlığa ne denli faydalı olduğu ile doğru orantılı olarak belirlenmektedir. Postmodernizm'e göre ise; bilginin kaynağının akıl olması gibi bir durum söz konusu değildir. Ayrıca aklın, insanlığı mutluluğa ve iyiliğe götürdüğü kabul edilmez; çünkü savaşlar, teknolojik silahlar ve birçok akıl ürünü olan teknolojinin insanlığı huzursuzluğa götürdüğü düşünülmektedir.

Modern Çağ'da, aklın ve bilginin insanları her türlü çıkmazdan kurtaracağı savunulmaktadır; yani bilimin insanlığın her türlü sorununa çare niteliğinde olacağı ileri sürülmektedir. Fakat zamanla bilgi çağının insanlığın sorunlarına çare olamadığının görülmesiyle, bilime ve bilgiye olan güvenin azaldığı görülmektedir. Çünkü Modernizm, savaşlara, açlığa, hastalıklara, yoksulluğa çare olamamıştır. Postmodernizm'den önce, Frankfurt Okulu'nun başlıca temsilcilerinden Adorno, Marcuse, Horkheimer, Habermas tarafından bilgi ve bilimin eleştirisi yapılmıştır.

Modern hayatta, bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, bireyler ve toplum yaşamı açısından olumlu gelişmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak; günümüz baz alındığında, hızla gelişmekte olan teknolojilerin sunmuş olduğu olanaklar, toplum hayatının mahrem alanı hususunda karmaşalara yol açmaktadır. Gelişmekte olan iletişim teknolojileri, özellikle kişisel gizliliği ve özel hayatı tehdit etmektedir. Bireyselleşmenin ön planda olduğu modernleşme sürecinde, dolayısıyla özel alan, kamusal alana nispeten değer kazanmış ve korunması gereken bir durumdadır. Netice itibarıyla, modernleşme sürecinde, mahremiyetin ihlali gibi bir durum söz konusu olmuştur.

Modernizm sürecinde amaç, insanlığı hurafelerden, bağınazlıktan, geleneksel inançlardan hırtarmaktır. Modernleşme muasır medeniyetler seviyesine ulaşmayı ve çağdaşa ulaşmayı hedeflerken; a'dan z'ye bir değışimi hedeflemektedir. Teknolojik gelişmeler ve bilginin değeri kazanmasıyla birlikte, insanlık maddi açıdan önemli ilerlemeler kaydetse de, manevi açıdan birçok sorunlarla karşılaştığı görülmektedir. Toplumun bilimsel, politik, düşünsel, sanatsal, yazınsal, politik alanlarda krize girmesiyle; modernist hareketin bitmesinin neticesinde, 1950'li yıllarda Amerikalı edebiyat eleştirmenleri tarafından "postmodernizm" terimi kullanılmıştır (Şeker, 2002).

Gözetim, bugün hayatımızın her aşamasına yerleşmiş bir hakikat haline gelmiştir ve mahremiyet karşısında tehdit oluşturan en önemli unsurlardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gün geçtikçe, gözetim hayatımızın her alanına yayılmaktadır. Sokaklarda yer alan mobese kameraları, internet üzerinden gerçekleştirilen alışverişlerdeki artışla beraber ortaya çıkan veri tabanlı pazarlama teknikleri, sosyal medya kullanımındaki artış ve 11 Eylül sonrasında ortaya çıkan güvenlik paranoyasıyla birlikte yayılan vücut tarayıcıları ve biyometrik denetleyicilerin yaygınlaşması gibi durumlar, günümüzde gözetimin toplum tarafından normal kabul edilen bir hadise haline gelmesine sebebiyet vermektedir. Bunun yanı sıra bireyin kendi eliyle mahremiyetini yok eder bir duruma kadar indirgeyen sosyal medya, güvenlik gerekçesiyle aşırıya kaçan kontrol mekanizmaları, dijital güvenlik duvarları ve bunlar gibi birçok olgu, gözetimin yeniden yorumlanmış biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aydınlanma ve Modernizm birbiriyle yakın ilişki içerisinde olan kavramlardır. Modernleşme çağındaki düşünürlerin Aydınlanma düşünürleri olduğu görülmektedir. Gizli, özel olan, gizem gibi kavramlarla anılan mahremiyet kavramı, genelde aile ve kadınla ilişkilendirilmektedir. Modernlik ise; açıklık, kamusal olma ve şeffaf olmaya dayalı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadın Batı'da modernlik ölçütü olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, modernlik kavramı içinde kadının sunulduğu görülmektedir.

“Gelenekler ve özellikle İslâm karşısında Batı evrenselciliğini seçen modernleşme düşüncesinde kadın, merkezi bir yer tutar. Batıcı seçkinler Batı evrenselciliğine ulaşmanın tek yolunun kadının İslâmi gelenekten koparak özgürleşmesi olduğunu savunurken; muhafazakâr akımlar, kadına ilişkin geleneklerin bozulması ‘liberalleştirilmesi’ girişimlerine kuşkuyla, yer yer tepki göstererek bakmışlardır” (Göle, Modern Mahrem, 2000).

Türkiye’nin modernleşme sürecine bakıldığında kadınların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Kadının toplumsal hayatta bulunma şekli, konumu bu bakımdan simgesel bir nitelik taşımaktadır. Modernleşme sürecinin başlamasıyla beraber, kadınlara yönelik eğitim kurumlarının açılması, çalışma hayatında kadınların da yer alması, kadınlara ait eserlere yer verilmesi gibi gelişmeler yaşanmıştır. 21. Yüzyılda kadınların toplumsal hayattaki konumlarına bakıldığında kadınların çok daha özgür ve kısıtlamalardan arınmış bir yaşam sürdürdükleri görülmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi mahremiyet, Batı toplumlarında mahremiyet ihlâli, dokunma duygusuyla ilişkilendirilirken; Doğu toplumlarında mahremiyet ihlâli görme duygusuyla ilişkilendirilmektedir. Bu paralelde Doğu kültüründeki ‘harem’ ve ‘tesettür’ün ideolojik kökeni bu mantıktan yola çıkarak ortaya çıkmıştır. Bu durumun ikisi de kadının mahremiyetin güvence altına alınmak istenmesinden hareketle ortaya çıkmıştır.

Modernleşme süreci, kadınların yaşam biçimleri açısından önemli değişimler yaşanmasına sebep olmuştur. Modernleşme sürecinin başlamasıyla birlikte, mahremiyet algısında önemli değişimler meydana gelmiştir. Özellikle kadınların özgürleştiği ve bireysel haklar kazanarak; toplumda önceki dönemlere nazaran daha etkin bir şekilde yer almaya başlamasıyla beraber, kadınlar, gerek giyim – kuşam konusunda, gerek hayat tarzlarındaki değişim konusunda modernleşme sürecine girmiştir. Türkiye’de Tanzimat dönemi itibariyle, mahrem / namahrem konusundaki hudutlar ve düzenlemeler yeniden şekillendirilmiştir. Nilüfer Göle’ye göre; Tanzimat dönemiyle birlikte kadınların eğitimine önem vermeye başlanması, kadınların fotoğraf çekmesi, jimnastik yapması, dans etmesi, sosyal hayatta yer alması gibi hususlar, Batılı yaşam biçiminin benimsenmesi ve kadınlar açısından mahrem alanlar olarak tabir edilen mekanlara kadınların girmesi, kadın yaşam alanlarının görünürlüklük kazanmasını sağlamıştır (Göle, Modern Mahrem , 1992).

Batı kültürünü benimsemiş toplumlar açısından da, Doğu kültürünü benimsemiş toplumlar açısından da mahrem ile namahrem arasındaki sınır çizgisini belirleyen unsur kadınlar olmuştur. Kadın konusu, tarihsel süreçten bugüne toplumsal dönüşümün en ayrıcalıklı konusu olarak sunulmaktadır (Göle, Modern Mahrem, 1992).

Modernleşme hareketi, Cumhuriyet ile farklı bir boyut kazanmıştır. Kadınlar, modernleşme hareketinin kamusal hayattaki görünüş şekillerinin simgesi niteliğinde olduklarından, modernleşme süreci kadınlar açısından önemli gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır.

Osmanlı'da kadınların yaşamlarının çeşitli sınırlamalarla kısıtlandığı görülmektedir. Osmanlı Dönemi'nde kadınların yaşamlarının İslami gelenekler çerçevesinde düzenlendiği bilinmektedir. Esasen, dönemin koşulları çerçevesinde değerlendirildiğinde, İslam'ın ilk zamanlarında kadın – erkek alanlarının ayrılmadığını, kadınların erkeklerle savaşa katılabildiklerini ve giyim – kuşamlarında serbest olduklarını görürüz (Çaha, 1996). Osmanlı Dönemi'nde aile yapısına bakıldığında, çocuğun yetiştirilmesinden ahlak ve terbiyesinin verilmesinden sorumlu olan anne modelinin de en az erkek kadar, aile içerisinde söz sahibi olduğu görülmektedir. Bütün bunlarla birlikte kadınların uymaları gereken kurallar ve yaşamlarına sınırlandırmalar getiren kısıtlamalar da vardır. Bu kurallar bütünü, kadınların kamusal hayatta nasıl davranmaları gerektiğini belirleyen kuralları oluşturmaktadır. Bu kurallar şu alanlarda etkin olmuştur; kadınların kılık-kıyafetleri, sokakta görünüş şekilleri ve erkeklerle olan iletişim şekilleri olmak üzere üç farklı alanda ele alınmıştır (Çaha, 1996). Örnek vermek gerekirse, kadınların belirli günlerde sokağa çıkmaları, kaymakçı dükkânına girmeleri, erkeklerle aynı kayığa binmeleri ve halkın toplu halde bulunduğu çarşı Pazar gibi yerlerde dolaşmaları yasaklanmıştır.

Richard Sennet, özel alan ile kamusal alan arasındaki ayrımı modernleşme sürecinin sonucu olarak ele almaktadır. 18. yüzyıl kamusal alanın belirgin bir biçimde ortaya çıktığı bir dönem olarak ele alınmaktadır. Şehirlerin büyümesiyle doğru orantılı olarak çeşitli sosyalleşme alanları gelişmeye başlamıştır. Modernleşme

sürecinde, kahvehaneler, kafe, han gibi mekânlar yeni sosyalleşme mekânları hâline gelmiş; eskiden sadece aristokrat kesimin gittiği tiyatro, opera salonları halkın da gidebildiği yerler hâlini almıştır. Önceki dönemlerde sadece elit kesim tarafından gerçekleştirilebilen sosyal faaliyetler, emekçi sınıf tarafından da gerçekleştirilebilmeye başlamıştır (Sennett, 2002). Kapitalizm ve sekülerleşme, kamusal yaşam ve özel yaşam arasındaki ayrımın zarar görmesine neden olmuştur. Özel yaşamın güçlenmesiyle beraber, kamusal yaşamın aşındırılması söz konusu olmaktadır. Kamusal alanın, sosyalleşme mekânları olarak görülmeye başlanmasından önce, canlı ve yaşayan mekânlar olarak varlığını sürdüren kamusal alanlar, özel alanın değer kazanmasıyla, sadece geçip gidilen ölü mekânlar hâline gelmiştir.

Mahremiyet eksenindeki toplumsal dönüşümler göz önünde bulundurulduğunda, modernleşmenin bir ürünü olan ve modernleşme sürecine ivme kazandıran medyanın, mahremiyeti ve özel yaşamı ihlâl eden araçlardan biri hâline geldiğini söylemek mümkündür. Sonuç olarak, modernleşme öncesi dönemlerde de, sonrasında da mahremiyet var olan bir olgudur. Ancak sosyolojik bir olgu olarak mahremiyet, süreç içerisinde kimi zaman anlam bakımından genişlemekte; kimi zaman ise daralmaktadır. Bu bakımdan mahremiyet, toplumsal ve kültürel izleri taşıması bakımından önem taşımaktadır.

2.1.2. Post-Modernizm ve Mahremiyet

Bir düşünce akımı olarak post-modernizm, geçmişten ve öncesinde var olan değerlerden kopuşu ifade etmek için kullanılmaktadır. İçinde bulunduğumuz post-modernizm, bir çağ değişimini ifade etmektedir. Toplumun giderek alışkanlıklarının değiştiği ve yeni yaşam biçimlerinin benimsendiği postmodern çağ, bilişim ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen önemli değişimler nedeniyle “teknomedyatik dünya” olarak adlandırılmaktadır. Bu yeni dünya düzeninde yaşanan mekânlar, alışkanlıklar, değerler ve yaşam tarzlarında önemli değişimler meydana gelmektedir. Bilişim teknolojilerindeki gelişmelerle gözetim, farklı bir boyut kazanmıştır. Cep telefonlarının yaydığı sinyaller, hemen hemen her sokakta yer alan kameralar, bilgisayar IP numaraları e-posta takip sistemleri ile tüm dünya gözetim altına

alınmaktadır. Her anlamda hızlı bir yaşam şeklini benimsemiş olan Batı toplumlarında ve küreselleşen dünyada, insanların yaşam tarzının standartlaşmaya başladığı görülmektedir.

Günümüzde vatandaşlık ile ilgili her türlü işlem tek bir numarayla, elektronik ortam vasıtasıyla gerçekleştirilebilmektedir. Gündelik hayatın siber ortama taşınması zamandan tasarruf sağlasa da kişilere ait her türlü özel bilginin merkezileşmesi gibi bir sorun ortaya çıkmaktadır. Vatandaşların devlet ile olan işlerini internet üzerinden yapmaya başlaması, modern devleti vatandaşların bilgilerini tek tek kaydetmek, kağıt dosyalarda arşivlemek ve gerektiğinde bulma zahmetinden kurtarmıştır (Öztekin & Öztekin, 2010).

Kitle iletişim araçları, gelişen iletişim teknolojilerinin de etkisiyle, postmodern çağda önemli yer edinmiştir. Bu durumun sonucunda, daha önceden var olan sınırların ortadan kalktığı, seffaflaştığı görülmektedir. Postmodern dünyada, farklı bir çok etken sebebiyle bireylerin mahremiyetlerini korumaları son derece zorlaşmaktadır. Bununla birlikte bireylerin kültürlerini ve kimliklerini korumaları da çaba gerektiren bir durum haline gelmiştir. Bu durumu Roland Barthes şu sözleriyle ifade etmektedir: “fotoğraf çağı tam da özel olanın kamusal istilâ etmesine, daha doğrusu yeni bir toplumsal değer, özel olanın kamusalının yaratılmasına denk düşer: özel olan böyle, yani kamusal olarak tüketilir. Basının yıldızların özel yaşamını durmaksızın taciz etmesi basının iradesiyle ilgili yasalar alanındaki artan güçlükler bu hareketin kanıtıdır. Özel olan, tüketilebilir bir meta haline gelmiştir” (Barthes, 1981).

Kitle iletişim araçlarının, toplumsal yaşam ve kültür üzerinde önemli etkilerinin söz konusu olduğu postmodern çağda, insanların etkinlik alanları oldukça genişlemiş ve insanların eylemde bulunurken, ahlâki değerleri geri plana atma eğiliminde oldukları görülmektedir.

2.2. Post-Modern Yaklaşımlar Bağlamında Mahremiyet

Yeni iletişim ve gözetim teknolojilerinin gelişmesiyle beraber, panoptik güç kullanımı neredeyse hayatın her noktasında mahrem sınırların zorlanmasıyla sonuçlanmaktadır. Teknolojiyle donatılmış yeni dünya düzeninde artık herşey seyirlik ve gösteriye dönük bir hal almıştır. Bu süreç içerisinde neyin bireyin özel yaşamıyla ilgili, neyin toplumsal yaşamı ilgilendiren bir husus olduğu gibi konularda karışıklık meydana gelmektedir. Televizyon, bu noktada bireyin mahremiyetini, özelliğini ve özgürlüğünü ele geçiren bir rol üstlenmektedir. Bireydeki görünür olma arzusu, bir arzuyu veya isteği görünür kılmaktan daha önemli hale gelmiştir. Bedensel yoldan kavranan dünyevi hazlar, bireyin hislerinin, hazlarının, isteklerinin önüne geçmesinin neticesinde, bireyin özel yaşamı dahilinde kabul edilen hisleri, cinselliği, aile ilişkileri, hastalıkları, inancı, yalnızlığı, yatak odası gibi özellikleri, hiç olmadığı kadar alenilemiştir.

Toplumsal dinamikler çerçevesinde değişime uğrayan mahremiyete sosyoloji perspektifinde ve mahremiyete ilişkin felsefi yaklaşımları incelemek sosyal bilimler açısından önem taşımaktadır. Türkiye çokkültürlü bir yapıya sahip olduğu için mahremiyet kavramı incelenirken, mahremiyetin farklı yaklaşımlar çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Kamusal alan ve özel alan arasındaki ayrım modernleşmekte olan toplumlar arasında toplumsal hayat açısından ve siyasi yaşayışı belirlemek açısından önemli görülmektedir. Her alanda meydana gelen teknolojik gelişmelerinde etkisiyle küreselleşen dünyada özel alan ve kamusal alan gibi kavramlar arasında net bir ayrım yapabilmek gün geçtikçe zorlaşmaktadır.

Mahremiyet kavramı, postmodernist yaklaşımlar bağlamında ele alınacağı için öncelikle postmodern kuramcılar ve postmodernist yaklaşımın ileri sürdüğü sav konusunda genel bir bilgilendirme yapılması gerekmektedir.

Postmodern yaklaşım, modern bilim kuramlarının getirdiği görüşlerin yerleşmesi için, klasik yapının değişmesi gerektiğini savunmaktadır. Postmodern yaklaşım ik olarak Fransız felsefeci Jacques Derrida tarafından ortaya atılan “yapı

bozumculuğu” kavramından hareketle ortaya çıkmıştır. Yapıbozumculuğu kavramı, batı düşünce sisteminin açıklamakta zorlandığı durumları çözebilmek için ortaya çıkmış bir kavramdır. Derrida, bilimsel açıklamalarda kullanılan kavramların anlamlarının genişletilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. İleri sürülen bu sav, postmodern yaklaşımın ana iddiasını oluşturmaktadır.

Postmodern kuramcılardan Derrida, Lyotard, Foucault ve diğer kuramcılar, modernizm bağlamında ortaya konulan kavramları yeniden açıklamışlardır. Postmodernist yaklaşım bağlamında düşüncelerini ortaya koyan Kuhn ve Feyerebend gibi isimler de düşünceleriyle, postmodern yaklaşıma katkı sağlamışlardır. Postmodernist yaklaşım, Batı toplumları tarafından kesin doğru olarak kabul edilen bazı varsayımları sorgulamaktadır. Yaklaşım çerçevesindeki ilk aşama sorgulama aşamasıdır; ikinci olarak da bu sorgulamalara yanıt aranmaya çalışılmasıdır.

Teknolojinin toplum üzerindeki determinist ve dönüştürücü etkisinden yola çıkarak; Lyotard’ın teknoloji temelli meydana gelen değişimlerin en önemli nedenini açıklarken; bilginin önemine vurgu yaparak açıklamaktadır. Lyotard’a göre; teknoloji dilbilim ve teknoloji gibi konularda etkili olmuştur. Bununla birlikte teknolojiye meydana gelen dönüşümler, herhangi bir olgunun araştırılmasında ve elde edilen bulguların aktarımı konusunda önemli değişimler meydana gelmiştir.

Bilginin üretimi ve nihai tüketiciye aktarılmasında, tüketiciyi binlerce bilgi bombardımanı arasından en doğrusunu seçme gibi bir alanın içinde kaybolmaya, yalnızlaşmaya ve savunmasız kalma gibi bir duruma itmekteyken; Baudrillard’ın ifadesiyle; hipergerçeklik ve toplum metası haline gelen bilgiyi üreten kurumların ideolojilerinin ideali haline almaktadır (Baudrillard, 2005).

Toplumun modernleşme sürecinde uğradığı dönüşümle birlikte yaşanan yoğun değişim ve dönüşüm zamanla tüm toplumu kuşatarak kendine özgü düşünsel ve kurumsal yapılar meydana getirmiştir. Süreç içerisinde toplumun hem içinde bulunduğu mekan hem de etkileşim içerisinde bulunduğu insanlarla olan ilişkilerinde teknoloji önemli yer edinmeye başlamıştır. Çağdaş toplumdaki (modern toplum) post-çağdaş topluma geçiş olarak değerlendirilen postmodern toplumun mahremiyet algısında meydana gelen dönüşüm incelenirken konunun farklı perspektifler

çerçevesinde incelenmesi faydalı görülmektedir. Postmodernleşmeyle beraber gündelik hayatların kökten değişime uğradığı, bireyin en kişisel ve mahrem yanlarının nasıl etkilendiğini inceleme konusuna yapısalcılık kuramıyla çözüm öneren Anthony Giddens'ın düşünceleriyle açıklanmaya çalışılacaktır.

İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle doğru orantılı olarak gözetim kavramının kapsamının genişlemiş olduğu görülmektedir. Ticari kâr sağlama dürtüsüyle şirketlerin bilinçli bir şekilde mahremiyet ihlâline neden olarak gözetime başvurdukları görülmektedir. Gelişmiş ülkeler bağlamında düşünüldüğünde, şirketler mahremiyet hususunda hükümetten daha tehlikeli olabilmektedir. Kişilerin ilgi alanlarının analiz edilmesi konusunda internet kullanıcılarının gezindikleri siteler, aradıkları kelimeler incelenerek tüketicilerin ilgi alanları öğrenilmeye çalışılmaktadır. Bu şekilde şirketler, kullanıcıların ilgi alanlarını tespit ederek; kişilerin hayat tarzlarını kullanarak ticari sermaye elde etmeyi amaçlamaktadır (Himanen, 2005).

Gözetim pratiğinin yaşamımızın her alana yayıldığı günümüzde mahremiyet ihlal edilmekte ve toplum “elektronik göz” hapsinde tutulmaktadır. Yeni kapitalist düzende, tüketiciler duygularının denetim altında olduğu ve kendilerine seçme özgürlüğünün zorla benimsetildiği bir ortama maruz kalmaktadır. Jean Baudrillard'ın yeni tüketim toplumu olarak adlandırdığı kavram, yeni medya düzenindeki bireyin konumunu ve postmodern tüketici kavramını tarif etmektedir.

Günümüzde sosyal medya kullanıcıları, özel yaşamları ve kendilerine dair neredeyse hertürlü bilgiyi sosyal medya hesaplarından paylaşma ihtiyacı duymaktadırlar. Bu paylaşımları gerçekleştirirken; kendileri hakkındaki bilgilerin ve yaşamlarının diğer kişiler tarafından geniş ölçüde öğrenilmesine sebep olmaktadır. Bu sayede diğer kullanıcıların ilgi odağı olmayı hedeflerken; aynı zamanda diğerlerinin yaşamlarını, sosyal medya hesapları vasıtasıyla takip edip gözlemlemektedir; hatta bu durumun artık dikizleme boyutuna ulaşmış olduğu görülmektedir.

Modern dönemde yeni baskı aracı değişmiş, artık gözetim bireyleri baskı altında tutmak maksadıyla kullanılmaktadır. Michel Foucault'ya göre; hükümetlerin

yeni cezalandırma yöntemi ‘gözetim’ olgusudur. Bunun nedeni iktidar düzleminde gözetimin ucuz, verimli ve etkili bir araç olarak görülmesidir. Mahremiyet ihlâlinin söz konusu bir durumda, gözetlemenin de söz konusu olduğu görülmektedir. Sonuç itibariyle mahremiyet sorunsalının başladığı her noktada bir gözetim ihlâli son bulmaktadır. Hayatlarımızın her gün izlendiği, kontrol edildiği v esoruşturulduğu günümüz koşullarında, bütün toplumlar gözetlenen toplumlar olarak nitelendirilmektedir. Bu noktada David Lyon’un “gözetlenen toplum” olarak nitelendirdiği toplum yapısı ve gözetlemenin olumsuz boyutlarına karşı bildirdiği uyarı niteliğindeki düşüncelerinden faydalanmak gerekmektedir.

Farklı kuramcılar, mahremiyet ve postmodernizm arasındaki ilişkiyi farklı bakış açılarıyla yorumlamışlardır. Bu yorumlar birbirlerin, tamamlayıcı nitelikte olmakla birlikte, sosyal teori içerisinde domino etkisi yaratmasına sebebiyet vermektedir. Örneğin; Giddens’in sosyal ilişkiler ve tüm beşerî faaliyet alanı içerisinde, mahremiyetin temas hâlinde olduğu alanları incelerken; Foucault iktidar ve gözetim perspektifinden süreci yorumlamaktadır.

2.2.1. Mahremiyet ve Yapılandırma Kuramı – Anthony Giddens

Anthony Giddens, sosyolojinin, geleneksel toplumlar ile modern toplumlar arasında meydana gelen dönüşümleri, anlama çabasının sonucunda meydana geldiğini ileri sürmektedir. Giddens’in ortaya koyduğu çalışmalar incelendiğinde, çalışmalarının büyük bir çoğunluğunun farklı ve zıt düşüncelerin sentezinin neticesinde orta çıktığı görülmektedir. Giddens’in mahremiyet ve mahrem ilişkilerde meydana gelen sorunlar ile ilgili düşüncelerine yer vermeden önce, Yapılandırma Kuramı’nı incelemek gerekmektedir.

Yapılaşma Kuramı’nın temsilcisi olan İngiliz sosyolog Anthony Giddens’a göre, ‘eylemler yapılar olanağ sağlarken; aynı zamanda yapılar da eylemlere olanağ sağlamakta ve onlara kısıtlamalar getirmektedir (Giddens A. , Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları. Yorumcu Sosyolojinin Pozitif Eleştirisi, 2003). Sistem, yapısal özelliklere sahiptir. Sosyal sistem, eylemin tekrardan oluşturulmuş olan karşılıklı bağımlılığı anlatmaktadır. Sosyal sistemler, belirli bir zaman ve mekân içerisinde yer

almakta, aynı zamanda toplumsal pratikler vasıtasıyla meydana gelmektedirler. Bireyler veya gruplar arasındaki etkileşim ve düzenli bağımlılık ilişkileri, toplumsal hayatta sosyal sistemleri meydana getirmektedir (Giddens A. , Sosyal Teorinin Temel Problemleri. Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki., 2005). Bu noktada, belirli bir sosyal sistemin yapılaşmasının incelenmesinde, üretme rolünü üstlenen kurallar ve kaynaklar aracılığıyla, bu sistemin etkileşim esnasında üretim ve yeniden üretim şeklini ortaya koymaktadır (Alver, 2011).

Yapılaşma Kuramı, toplumsal yaşantının tekrara dayalılığı ve eylemin karşılıklı bağımlılığını ifade etmektedir. Yapının ikiliği, sosyal sistemlerin yapısal özelliklerini meydana getiren pratiklerin hedefi ve sonucu olmaları durumunu anlatmaktadır. Yapı, kısıtlayıcı olmakla birlikte, aynı zamanda mümkün kılıcı da olabilmektedir. Toplumsal yapı ve insan eyleminin birbirinden bağımsız düşünülmesi söz konusu değildir. Çünkü her ikisi de birbirlerine bağımlıdır (Giddens A. , Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları. Yorumcu Sosyolojinin Pozitif Eleştirisi, 2003). Tüm diller, nasıl konuşulacağı, yazılacağı veya iletişim kuralacağı konusunda belli normlar tarafından düzenlenmektedir. Yeni düşüncelerin veya kavramların ortaya konması esnasında dil, zamanla değişebilmekte ve evrimleşmektedir. Bu sebeple toplumsal yapılar da hem insani eylemlerden meydana gelmektedir; hem de bu eylemleri oluşturmaktadır.

Yapı, kurallardan ve kaynaklardan meydana gelmektedir. Kuralları ve kaynaklar, toplumsal düzenin temelini oluşturmaktadır. Kurallar, kimi zaman resmi kimi zaman resmi olmayan, toplumsal düzen içerisinde bireylerden beklenen davranışlardır. Kaynaklar ise, mal ve hizmetlerin oluşturulmasında kullanılan materyaller ve araçlardır (Alver, 2011). Yapının ikiliği anlayışına göre, toplumdaki özneler, etkileşim esnasında kurallardan ve kaynaklardan faydalanmaktadır. Yapı bu sayede yeniden üretilmektedir.

Birey ile toplum arasındaki ilişkinin bir analizi olan “Yapılandırma Kuramı” etkileşimci ve yapısalci yaklaşım arasında bağlantı kurmayı amaçlamaktadır. Gündelik yaşam süresince, alışveriş yapmak, işe gitmek gibi gündelik ritüeller, sosyal yapıların oluşmasına ve yeniden üretilmesine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle

Giddens, bireysel davranışların şekillenmesi sürecini incelemiştir. Bunu yaparken de birey ile kurumlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir.

Giddens (2003)'a göre, insanlar, belli bir amaç çerçevesinde ve kasıtlı olarak eylemde bulunmaktadır. Fakat bu eylemlerin neticesinde hedeflenmemiş ya da amaç edinilmemiş sonuçlar da meydana gelebilmektedir. Amaçlanarak gerçekleştirilmemiş olan sonuçlar, kendilerinden sonraki eylem ve yapılarda değişiklikler meydana getirmektedir. Toplumsal alandaki her türlü etkileşim, aslında bir ahlâki ilişki ve iktidar ilişkisi olarak kabul edilmektedir. Etkileşimin üretimi konusunda üç etmenden söz etmek gerekmektedir (Giddens A. , 2001).

- Etkileşimin anlamlı bir şekilde kurulması,
- Ahlâki bir düzen olarak kurulması,
- İktidar ilişkilerinin işleyişi olarak kurulmasıdır.

Toplumsal düzen içerisinde, belirli sonuçlara ulaşmada bazı araçların kullanılması gerekmektedir. Dünyadaki olaylara öznenin müdahalesi söz konusu olduğunda, eylem, belli hedeflere ulaşmak için belirli araçlara başvurulmasını gerektirmektedir. Giddens, iktidarı tanımlarken, belli sonuçlara ulaşmada her tür kaynağın kullanılması gerektiğini ve böylece iktidarın bir eylem unsuru hâline geldiğini savunmaktadır (Giddens A. , 2001).

Giddens'in çalışmalarını üç başlık altında incelemek gerekmektedir. Bunlar:

- Yapılaşma Teorisi
- Modernleşme Teorisi
- Siyaset Teorisi (Üçüncü Yol)

Giddens, zaman ve uzam konusu üzerinde de durmuştur. Bu bağlamda modern öncesi toplumlarda zaman ve uzam arasındaki mesafenin oldukça yakın olduğu bilinmekteyken; modern ve ileri toplumlarda bu iki kavramın ayrıştığı görülmektedir (Güngör, 2013). Modern toplumlarda bu algının değişime uğramasının neticesinde, toplumun zaman ve uzam algısında da değişimler meydana geldiği gözlemlenmektedir. Medya bu konuda uzaktaki olayları yakın hale getirerek, uzamın

önemini ortadan kaldırmaktadır. Medyanın uzakları yakın kılmasının neticesinde, Giddens'in düşüncesine göre; medya aracılığıyla toplumdaki diğer bireyler hakkındaki bilgilere, haberlere ulaşırken; aslında bireyler kendi yaşamları hakkında da bir takım sorgulamalar yapmaktadırlar. Bu durum, bireyin kendisi ve toplumdaki diğer bireyler arasında bir ayırım yapmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte birey, içinde bulunduğu toplumdaki yerini belirme hususunda, ilişki halinde bulunduğu yapılar içerisindeki konumlandırmasını, sorgulamak ve kavramak durumunda kalmaktadır.

Giddens'a göre yapı, eylem ve aktör dışında bir varlığa sahip değildir; yapının vücut bulması aktörün eylemi faaliyete dökmesiyle sağlanabilmektedir. Yapının tamamen terk edilmesi doğru değildir; çünkü yapı ve eylem birbirini devamlı yeniden üretmektedir. O'na göre; bütün yapılar eylemler aracılığıyla, bütün eylemler de yapılar aracılığıyla meydana gelmektedir. Yani yapı ve eylem ayrılmaz bir bütünün iki parçası olarak iç içe geçmiştir.

Bir toplumdaki aktör olarak nitelenen birey, toplumsal düzen içerisinde bir yandan amacı olan, kendisinin ve yaptığı eylemin bilincindedir; hem de eylemleriyle inşasına katkıda bulunduğu toplumun farkındadır. Bu noktada Giddens, toplumun bütününe parçalarının, sistemin yeniden üretilmesiyle birbirlerine bağlandıklarını ileri sürmektedir.

Yapı ve aktör arasında kurulan köprü aracılığıyla, toplumsal sistemin yeniden üretilmesi durumu gerçekleşmektedir. Bu açıklamayla Giddens, geliştirmiş olduğu kavram sayesinde, özne ile nesne arasındaki diyalektik ayırımın ötesine geçmiştir. Yapıyı kavramsallaştırma noktasında, yapının toplumsal hayatta ikincil, görünümde olabileceğini ve öznelerin müdahalesiyle ilgili olarak aktör-yapı ikiliğinde, aktör rolünde görülmektedir.

Giddens, özne ve nesne arasındaki bağlantıyla ilgili düşüncelerinden bahsederken, düşünce ve varlığın maddesel olarak bir arada olmalarına dayanan diyalektik materyalist bakış açısını, Marx'ın şu sözleri özetlemektedir "İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi keyiflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde yapmazlar, doğrudan belirli olan ve geçmişten gelen koşullar içinde yaparlar"

(1990:13). Tarihin öznesi olma niteliğine sahip insan, kendi arzuladığı değil, kendisine hazır olarak sunulan koşullar altında faaliyete geçmektedir ve gerçeklik konusunda kendi gerçekliği oranında bilgi sahibidir. Bu bağlamda insan maddi gerçekliği değiştirirken; kendisi de değişime uğramaktadır (Giddens A. , Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi, 2000).

Giddens, sistem ve yapı kavramı arasında bir ayrım yapmak gerektiğini ileri sürmektedir. Yapı ve eylemin birbirlerine bu denli bağlı olması, sistemin varlığı sayesinde mümkün olmaktadır. Dönüşümlü olarak yeniden üretilen sistemin, zaman ve mekândan bağımsız olarak düşünülmesi söz konusu görülmemektedir. Sosyal sistemler, zaman ve mekân içerisinde, varlıklarını sanal bir biçimde sürdürmektedirler. Sosyal sistemler kendi başlarına birer yapı olma özelliğine sahip değildir. Bununla birlikte sosyal sistemler, birbirinden farklı yapıları bünyelerinde bulundurmaktadırlar.

2.2.2. Mahremiyet ve Baudrillard - Yeni Tüketim Toplumu

Batı toplumlarında, Sanayi Dönemi sonrasında ortaya çıkan toplum yapısı, “tüketim toplumu” olarak tabir edilmektedir. Küreselleşme adı verilen olgu farklı alanlarda toplumu refaha götüren ve yeniliklere kapı açan bir fırsat olarak görülmektedir. Bununla birlikte küreselleşme, dünya sınırlarını ortadan kaldırarak, dünya bilincinin artmasını sağlamaktadır. Küreselleşme ile beraber, işletmeler yeni pazarlama stratejileri geliştirmeye başlamıştır. Henry Ford 1914’lü yıllarda Fordizm adı verilen ‘seri üretim sistemi’ ile ilgili düşüncelerini ortaya koymuştur. Günümüzde post – modern yaşam biçiminin benimsenmesi dolayısıyla, tüketici profilinde de önemli değişimler meydana geldiği görülmektedir. Bu nedenle Fordizm’in yerini, Post Fordizm’e bıraktığını söylemek mümkün olmaktadır.

Seri üretime geçilmesinin ardından arz-talep dengesi nedeniyle, ürünlerin hızlı tüketilmesine yönelik farklı yollara başvurulmaya başlanmıştır. Tüketim toplumunun yönlendirilmesinde ve manipule edilmesinde, kitle iletişim araçları etkili bir biçimde kullanılmaktadır. Jean Baudrillard’ın “tüketim toplumu” ile ilgili olarak

ileri sürdüğü görüşlere göre; tüketicinin ihtiyaçları artık medya araçları tarafından belirlenmektedir.

İnsanlar çalışmadan arta kalan boş zamanlarını daha çok tüketime dayalı etkinliklere ayırmaktadırlar. Bu noktada kapitalizmin hedefi, tüketicilerin boş zamanlarını ele geçirmek olmuştur. Boş zaman olarak ifade edilen kavramın çok farklı alanlarla ilişkili olduğu görülmektedir. Örnek vermek gerekirse; sınıf, statü, yaşam tarzı, tüketim, medya, kültür endüstrisi gibi kavramlar günümüzde boş zaman kavramıyla ilişkili hale gelmiştir. Tüketim olgusu sadece ekonomik anlamda değil aynı zamanda sosyal ve kültürel alanlarla ilgili bir kavram olarak görülmektedir. Tüketim olgusu sınıf, prestif, statü, ayrıcalık gibi göstergelerle de alakalı bir hale gelmiştir. Baudrillard'a göre, tüketim sadece nesnelerin tüketilmesini içermemektedir. Aynı zamanda düşüncelerin ve görüngülerin de tüketilmesi anlamına gelmektedir. Post-modern dünya için tüketim gündelik hayatın hemen hemen her alanına girmiştir. Bireylerin kurdukları sosyal ilişkiler ve sosyal hiyerarşiler, tüketim performansına göre değişim göstermektedir. Önceki dönemlerde satın alınan malların yararı ve ihtiyaca hizmet etmesi öncelikli kriter olarak kabul edilirken; bugün satın alınan malların gösterge işlevi ön planda tutulmaktadır. Satın alınan ürünlere çağrışımlar yüklendiği için tüketim metalaşan göstergelere yönelik hâle gelmiştir. Tüketim kültürünün tam anlamıyla postmodern bir kültür olduğunu söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır. Baudrillard, içinde bulunduğumuz çağı, "tüketici kültürü çağı" olarak adlandırmaktadır (Sarup, 1997, s. 237).

Tüketim kültürü, faydacı olmaktan öte, başkalarıyla arasında fark yaratma, statü oluşturma ve yenilik arayışı gibi amaçlarla, satın alınması arzulanan, peşine düşülen, elde edilmeye çalışılan bir kültürü ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu bağlamda tüketim kültürünün çağımızın kültür yapısını temsil ettiği söylenebilmektedir.

1960'lı yıllardan sonra Postmodernizm'e yönelen Baudrillard, toplumu "tüketim toplumu" olarak tanımlamıştır. Sanayi öncesi toplumda insanların gerçeğe bakarak değilde, kendilerine sunulan modele bakarak kurgusal bir gerçek belirledikleri düşüncesini savunmaktadır. Yani Baudrillard'a göre; insanların oturmak istedikleri evi, hayal ettikleri arabayı dergiler, tv reklamları belirlemektedir.

Tüm bunlar, insanlara modeller sunmaktadır. Bu nedenle yeni toplum düzeninde gerçekliğin yerini hiperrealitenin aldığı söylenmektedir. Buna göre; kitle yığını haline gelen toplum için, postmodern çağda gerçek yerini gösteriye bırakmıştır (Şaylan G. , 2002, s. 203).

Baudrillard'a göre; medya, müstehcen olma özelliğine sahiptir. Müstehcenliği, kaybedilen gerçekliğin gizlenmesi için, sistemin durumu abartarak, aslında gerçek olmayan, gerçeğin bir taklidii yanılması niteliğinde bir durum yaratılmaya çalışılmaktadır. Söz konusu internet olduğunda müstehcenliğin yaşamın her alanını etkileyen bir durum olduğu üzerinde durulmaktadır.

“Yaşamınızın en mahrem eylemi, medyanın potansiyel otağı haline geliyor. Ayrıca bütün evren gereksiz bir biçimde evinizdeki ekranda önünüze seriliyor. Bu bir mikroskobik pornografidir; pornografiktir çünkü bir porno filmdeki cinsel olayın yakın çekimi gibi zorlamadır, abartılmıştır. Bütün bunlar, bir zamanlar minimum mesafede tutulan ve sadece aktörlerin bildiği gizli ritüel üzerine kurulu sahneyi yok etmektedir” (Baudrillard, The Ecstasy of Communication , 1988, s. 20-21).

Baudrillard'ın bu sözlerinden de anlaşıldığı üzere, medya herşeyi müstehcenleştirmekte ve abartmaktadır. Bu şekilde insanların beklentilerinin artması gibi bir sonuçla karşı karşıya kalınmaktadır. Medya kanalları ideolojik bir süzgeçten geçirilerek, tüketiciye sunulduğundan, bireylerin gerçeğe ulaşma konusunda sonuca ulaşması mümkün değildir.

2.2.3. Mahremiyet ve Michel Foucault'nun Panoptikon Kuramı

Postmodernizm ve post- yapısalcılık ile adı anılan bir isim olan Michel Foucault'nun iletişim bilimcileri arasında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Foucault'nun bu denli saygın bir yere sahip olmasının nedeni; Foucault'nun bilgi teknolojileri ve bilgi konusu üzerine yoğunlaşmasından kaynaklanmaktadır. Foucault'nun siyaset bilimi, tarih, sosyoloji, antropoloji, felsefe ve kültürel çalışmalar alanlarında beyan ettiği görüşleri, sosyal bilimler açısından önem taşımaktadır.

Modern anlamdaki gözetim, kapitalizmin gelişimine paralel olarak ortaya çıkmıştır. Karl Marx'ın görüşüne göre; gücü elinde bulunduran kapitalist yöneticiler, en yüksek düzeyde verim sağlayabilmek için, fabrika işçilerini sürekli bir düzen ve kontrol altında tutmayı amaçlamaktadırlar (Tümürtürkan, Gündelik Hayatın Gözetimi: "Panoptikon Toplumu", 2010). Gözetim kavramının bir göstergesi niteliği olma özelliği taşıyan Foucault'nun "panoptikon" düşüncesi, özel hayatın gizliliği ve gözetim söz konusu olduğunda gündeme gelmektedir. Özellikle İnternet ve iletişim teknolojilerinin çok hızlı bir biçimde geliştiği günümüzde gözetim kavramı son derece önemli bir yer edinmektedir. Marksizme karşı bir meydan okuyuş sergileyen Foucault, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan fabrikalarda baş gösteren gözetim kavramının sadece işçilerin gözetlenmesinde değil, gündelik hayata da yansıdığını ileri sürmektedir.

Panoptikon 1785 yılında tasarlanmış bir yapıdır ve "pan" ve "opticon" olarak iki kelimenin birleşiminden ortaya çıkmıştır. Pan kelimesi bütün anlamına gelmekteyken; optikon kelimesi gözlemlemek anlamına gelmektedir. Bu noktadan hareketle panoptikon kelimesinin, bütünü gözlemlemek anlamına geldiğini söylemek mümkündür. Foucault, "Hapishanenin Doğuşu" adlı kitabında Panoptikonizm'i anlatırken, Panoptikonu iktidar metaforu olarak ele almaktadır. "Panoptikonu" bu şekilde kullandığını şu cümleleri ile açıklamaktadır:

"Feodal tipteki bir toplumda siyasi iktidar esas olarak yoksulların senyöre ve zaten zengin insanlara vergi ödediği, aynı zamanda onlar için askerlik hizmeti yaptığı bir iktidardır. Fakat kişilerin ne yaptığıyla hiç ilgilenmiyordu, siyasi iktidar buna, sonuç itibarıyla, ilgisizdi. Bir senyörün gözünde varolan şey, toprak, köyü, köyünde oturanlardı, ailelerdi; fakat bireyler, somut olarak, iktidarın gözüne gözükmüyordu. Bir an geldi ki, herkesin iktidarın gözü tarafından fiilen algılanması gerekli oldu, kapitalist türde bir toplum olsun istendi, yani mümkün olduğunda yaygınlaştırılmış, mümkün olduğunca verimli bir üretimle birlikte; işbölümünde kimilerinin şu işi kimilerinin bu işi yapmasına olduğunda, halkın direniş hareketlerinin, ataletin ya da isyanın, doğmakta olan tüm bu kapitalist düzeni altüst etmesinden korkulduğunda, o zaman, her bireyin somut ve keskin gözetlenmesi gerekli oldu..." (Foucault, İktidarın Gözü, 1992).

1700'lü yıllarda işlenen bir suçun cezası azap çektirme yöntemi kullanılarak verilmekteydi. Cezalandırmanın siyasi ve ahlâki açıdan meşrulaştırılarak, örf hukuku kaldırılmış ve "modern" hukuk sistemi uygulamaya konulmuştur. Yeni hukuk

sisteminin devreye sokulması: Rusya 1769, Prusya 1780, Pennsylvania ve Toskana 1786, Avusturya 1788, Fransa 1791’de uygulamaya konulmuştur. Ceza hukuku açısından yeni bir çağ başlamıştır (Foucault, Hapishanenin Doğuşu, 2006, s. 7-8).

Beden ve bedenın mahremiyeti bağlamında düşünöldüğünde, azap çekirme yöntemi ile cezalandırma, azap çektirilen, parçalanın organları koparılan, yüzüne ve omzuna simgesel damga basılan, canlı veya ölü halde teşhir edilen, adeta seyirlik unsur hâline getirilen insan bedeni, bir kaç on yıl içinde yok olmuştur. Netice itibarıyla bedenın cezalandırılması yöntemi son bulmuştur.

İlk defa 1791 yılında Fransa’da, bir suçun herkesin önünde itiraf edilmesi uygulaması kaldırılmıştır. Avusturya, İsviçre ve Pennsylvania’da uygulanan, mahkûmların sokaklarda veya şehirlerarası yollarda çalıştırılması uygulaması kaldırılmıştır. Ancak teşhircilik Fransa’da 1831 yılına kadar devam etmiştir. Teşhirciliğin son bulması ve cezanın seyirlik bir unsur olarak sunulması durumu 1837 yılına kadar devam etmiştir. Seyirlik infaz söz konusu olduğunda, mahkûmun içinde bulunduğu utanç, infaz sırasında acıma veya şan haline dönüşme ihtimali taşımaktaydı. Aynı zamanda infazı gerçekleştiren cellat bakımından düşünöldüğünde, yasal olarak uygulamış olduğu şiddet izleyenlerin gözünde, onun için bir yüz karası haline dönüşebilmekteydi. Modern adalet sisteminin uygulamaya konulmasıyla, infaz, uzakta ve gizlilik içerisinde gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Foucault, Hapishanenin Doğuşu, 2006, s. 11).

Bedenin acı çekmesi yöntemiyle cezalandırma yöntemi ortadan kaldırılarak adaletin mahkûmların bedenlerine müdahale etmesi durumu engellenmiştir. Ancak hâlâ adaletin mahkûmların bedenine müdahale etmesi gerekiyorsa, bu belirli kurallar çerçevesinde yapılacak ve daha yüksek hedefler belirlenecekti. Bu noktada celladın yerini gözetmenler, hakimler, papazlar, psikologlar, eğitimciler almaktadır. 1 Aralık 1789 yılında Guillotin tarafından sunulan öneri kabul edilmiştir ve suçlunun ölümünün anlık bir olay haline indirgenmesini sağlayan bir makinenin kullanımından söz edilmeye başlanmıştır. Giyotin, 1792 tarihinde kullanılmaya başlanmış ve canı, bedene neredeyse hiç dokunmadan alması açısından, hızlı ve saygın bir ölüm üreten bir makine olmuştur.

Foucault, gözetimi toplumun geneli perspektifinde ele almıştır. Modern toplumlardaki gözetimi anlatmak için, Foucault, Bentham'ın Panoptikon metaforunu kullanmıştır. Foucault'nun düşüncesine göre, gözetim insan davranışı üzerinde bir güce sahiptir (Özbay, Terzioğlu, & Yasin, Neoliberalizm ve Mahremiyet, 2011, s. 8). Bentham'ın Panoptikon'u mimari bir düzenlemeden ibarettir. Buna göre, merkezde bir kule ve etrafında halka halinde bir bina bulunmaktadır. Çevre bina hücrelerden meydana gelmektedir; ışığın içeri girmesine olanak sağlayan pencerelerin olduğu görülmektedir. Hücrelerde var olan kişilerin her biri tek başınadır ve bireyselleşmiştir ve her an görülebilir durumdadırlar. Hücrede olan kişiler, gözetmen tarafından görülebilmektedir. Ancak hücrede bulunan yan duvarlar sayesinde, bir hücredeki kişi diğerini görememektedir. Yani gözetlenmeye açık olan kişinin görmesi olanaksız hale gelmektedir.

Panoptikon, iktidar mekanizmasının işleme konusunda önemli bir yere sahiptir. Bu mekanizma basit bir yapıya sahip olmasına karşın, toplumun ahlakının biçimlendirilmesinde, eğitimin yaygın hale getirilmesinde, kamu ile alakalı yüklerin azaltılmasında önemli rol oynamaktadır. Toplumsal yaşamda gözetleme ve gözetlenme bir toplumsal ilişki biçimini meydana getirmektedir. Bu ilişki sayesinde hem gözetlenen hem de gözetleyen eylemlerine şekil vermektedir. Bu noktada panoptikon, bir iktidar aygıtı olmanın ötesinde ahlakî, siyasî ve hukukî tartışmalarında gündeme gelmesine sebep olmaktadır. Foucault'nun Panoptikon analizinde, gözelenen mahkûm, kendisi göremez ancak sürekli bir gözetlenmeye maruz kalmaktadır. Bu şekilde Panoptikon, burada bedenleri cezalandırmayı hedeflememektedir. Amaç; bedenlerin itaatkâr olmasını, yararlı hale getirilmesini sağlamaktır.

19. Yüzyılda hapisanelerin yaygın biçimde kullanılması, iktidar alanındaki önemli değişimi anlatmaktadır. Jeremy Bentham tarafından bir hapisane modeli olarak tasarlanan Panopticon, Foucault'ya göre mahkûmların hareketlerini, davranışlarını ve hatta düşüncelerini kontrol altında tutan bir gözetim aygıtı olarak tanımlanmaktadır. Panopticon olarak adlandırılan hapisane modelinin tasarımı, mahkûm ne kadar saklanmaya çalışırsa çalışsın, mimarî yapısı ve ışıklandırma

sistemi dolayısıyla gölgesinin dahi gözetleme kulesinden görülmemesi mümkün değildir. Süreç içerisinde sistem mahkûmun algısında öyle bir etki yaratır ki gözetim kulesinde gardiyan olmasa dahi mahkûm, kendisini mahkûmun gözünden görmeye, onun beklentileri doğrultusunda hareket etmeye başlar. Yani zamanla mahkûm otoritenin bakış açısını içselleştirmeye başlarlar.

On dokuzuncu yüzyılın Batı toplumlarında yaygınlaşmaya başlayan bu yeni hapisane modeli, iktidarın işleyiş biçimini simgeler niteliktedir. Önceki dönemlerdeki işkence, halka açık idam, gösteri gibi cezalandırma yöntemlerinin yerini hapsedme almıştır. Acı verme ya da işkence çektirme şeklinde gerçekleşen cezalandırmanın kalkarak; yerine özgürlükten mahrum bırakılma ve ıslah edici bir yöntemin uygulanması, yerleşmiş bir toplumsal düzenin değişmesiyle, zorlayıcı, tüzel, gizli bir ceza verme yönteminin ortaya çıkmasıyla neticelenmiştir.

Yeni cezalandırma yönteminin uygulamaya konulmasıyla birlikte, iktidarın varlığının sona erdiğini ve merkezi otoritenin çökerek son bulduğunu ileri sürenler olsa da, tam tersine iktidarın gücü şekil değiştirmiş ve görünmez olarak daha güçlü bir şekilde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. İktidar, bu şekilde toplumda yaşanan bireyleri tam anlamıyla ele geçirmiştir. Yani bireyler, iktidar tarafından yapılması ya da yapılmaması gerekenler konusunda direktif almaya ne yapmaları, nasıl davranmaları gerektiği konusunda kendilerinin bilgilendirilmesine gerek kalmamaktadır. Çünkü sistem içinde üstlendikleri rolü kendilerinden yerine getirmektedirler.

Çevrede halka halinde bir bina, merkezde bir kule; bu kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri vardır; çevre bina hücrelerle bölünmüştür, bunlardan her biri binanın tüm kalınlığını kat etmektedir; bunların, biri içeri bakan ve kuleninkilere karşı gelen, diğeri de dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri vardır. Bu durumda merkezi kuleye tek bir gözetmen ve her bir hücreye tek bir deli, bir hasta, bir mahkûm, bir işçi veya bir okul çocuğu kapatmak yeterlidir. Geriden gelen ışık sayesinde, çevre binadaki hücrelerin içine kapatılmış küçük silüetleri olduğu gibi kavramak mümkündür. Ne kadar kafes varsa, o kadar küçük tiyatro vardır, bu tiyatrodaher oyuncu tek başınadır, tamamen bireyselleşmiştir ve sürekli olarak görülebilir durumdadır. Görülmeden gözetim altında tutmaya olanak veren düzenleme, sürekli görmeye ve hemen tanımaya olanak veren mekânsal birimler oluşturmaktadır. Sonuç olarak, hücre ilkesi tersine döndürülmekte veya daha doğrusu onun üç işlevi –kapatmak, ışıktan yoksun bırakmak ve

saklamak- tersyüz edilmektedir; bunlardan yalnızca birincisi korunmakta, diğer ikisi kaldırılmaktadır. Tam ışık altında olma ve bir gözetmenin bakışı, aslında koruyucu olan karanlıktan daha fazla yakalayıcıdır. Görünürlük bir tuzaktır (Foucault, Hapishanenin Doğuşu, 2006, s. 295-96).

Gözetleme ve disiplin etmenleri her ne kadar hapishaneye özel iki yön olsa da, Foucault'ya göre, bunlar sadece hapishaneye özgü kavramlar olarak nitelendirilmemektedir. Disiplin, O'na göre; fabrikalarda, iş yerlerinde, hastanelerde, okullarda kullanılmaktadır. Disiplin bu noktada iktidarın, içselleştirilmesine vurgu yapmaktadır. Foucault'nun tabiriyle, iktidar tarafından uygulanan disiplin, gözünmez bir şekilde "iktidarın içselleştirilmesi"ni sağlamaktadır. Toplumun içerisinde bulunduğu çevre, bireylerin yazılı olmayan kuralları benimsemesiyle, neyi nasıl görmesi gerektiğini, nasıl davranması gerektiğini dikta etmektedir. Günümüzde bireyler yazılı olmayan kurallara kendilerini uymak zorunda hissederek, bu kurallara tabi özneler hâline gelmektedir. Bu noktadan hareketle günümüzde medya, bireyleri iktidarın görmek istediği biçime sokulmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Yeni kapitalist dönemde insan, en değerli sermaye olarak görülmekle beraber, diğer taraftan eski dönemlerdeki gibi, cansız makinelerle aynı sisteme dâhil edilmekte ve iş yaşamında birer robot haline dönüştürülmektedirler. Tıpkı bir çiftçinin ürettiği mahsuller gibi, günümüzde insan sermaye, mahsülleriye mal ve emek hâline dönüştürülerek, üretim aracı olarak varlığını sürdürmektedir. Foucault, bu durumu açıklarken; "bir senyörün gözünde varolan şey, toprak, köyü, köyünde oturanlardı, ailelerdi, fakat bireyler somut olarak, iktidarın gözüne gözüküyordu. Bir an geldi ki, herkesin iktidarın gözü tarafından fiilen algılanması gerekli oldu, kapitalist türde bir toplum olsun istendi, yani mümkün olduğunca yaygınlaştırılmış, mümkün olduğunca verimli bir üretimle birlikte; işbölümünde kimilerinin şu işi, kimilerinin bu işi yapmasına ihtiyaç olduğunda, halkın direniş hareketlerinin, ataletin ya da isyanın, doğmakta olan tüm bu kapitalist düzeni altüst etmesinden korkulduğunda, o zaman, her bireyin somut ve keskin gözetlenmesi gerekli oldu..." demektedir (Foucault, İktidarın Gözü, 1992).

Gözetim sosyal hayatın her alanına girerek, bireylerin iktidarın bir parçası

haline gelmelerine sebep olmaktadır. Sonuç itibariyle; sürekli olarak iktidar bilgiye, bilgi de iktidara eklenmektedir. Gözetim her ne amaçla yapılırsa yapılsın, bir mahremiyet ihlâli olarak kabul edilmektedir. Geçmiş dönemlerde yaşayan toplumların gözetlenmesinde mimari yapılar kullanıldığı görülmektedir; ancak günümüzde gözetim için yeni iletişim teknolojileri kullanılmaktadır.

Bentham tarafından tasarlanmış olan Panoptikon adı verilen hapisane, bireylerin nasıl davrandıklarını, kurallara uyup uymadıklarını denetlemektedir. Bu sistemde birey sürekli olarak kendisinin gözetlendiğinin bilincinde olduğu için, kendisini kontrol etmeye ve kuralların dışına çıkmamaya çalışmaktadır. Günümüz teknolojik koşullarında ise; bireyler sosyal paylaşım ağlarını kullanmakta ve birbirlerini gözetlemekten haz duymaktadırlar. Sosyal paylaşım ağlarının kullanımında, bireyler gözetlendikleri husunda bilgilendirilmektedir; fakat bu gözetimden rahatsızlık duymamaktadırlar. 19. Yüzyıldan itibaren bir cezalandırma yöntemi olarak kullanılan ve bireylerin gözetlenmekten rahatsızlık duyma hâli bugün tam tersi yönde dönüşüme uğramıştır. Bugün gözetim konusunda bireylerin duydukları kaygı, gözetlenmekten rahatsızlık duyma şeklinde değil de, göz önünde bulunmaktan ötürü endişelenme şeklindedir. Geline nokta, sosyolog Zygmunt Bauman tarafından, “iktidara teslimiyet” olarak açıklanmaktadır.

2.2.4. Küreselleşmiş Gözetleme ve David Lyon

Teknolojik gelişmeler bir yandan bireylerin hayatını kolaylaştırma gibi bir görev üstlenmekteyken; diğer taraftan önemli sorunları da beraberinde getirmiştir. Elektronik gözetim ve gözetleme kavramları bu sorunlardan sadece bir tanesidir. İnsanlık tarihinin her aşamasında gözetleme denilen kavramın yer aldığı bilinmektedir. Günün koşullarına uygun olarak gözetim kavramı şekil değiştirmektedir. Gelişen teknolojiler neticesinde, bilginin değer kazanması ve bazı bireylerin bu durumu bir avantaja çevirmeye çalışmasıyla birlikte, biliim teknolojileri aracılığıyla legal ve illegal yollarla gözetlemeye başvurdukları görülmektedir. Geleneksel iletişim araçlarından çok daha farklı bir özgürlük alanı oluşturan İnternet, özel yaşam ve mahremiyet alanındaki ihlâllerin gün geçtikçe artmasına sebebiyet

vermektedir. Tarihsel süreç içerisinde, iktidarın en önemli araçlarından olan gözetim kavramının geçmişi çok eski tarihlere dayansa bile, gözetimin asıl önemi teknolojik gelişmelerin hızlanmasıyla başlamıştır (Bozkurt, 2000).

Gözetim kavramının iki farklı açıdan ele alınması gerekmektedir. İlk anlamı, bireyler hakkında toplanan bilgilerin, bireylerin davranışlarını yönetmek için kullanılan şifreli bilgileri ifade etmektedir. İkincisi ise, bazı bireylerin davranışlarının, onları yönetmek isteyenler, onlar üzerinde otorite kurmak isteyenler tarafından bireylerin direkt olarak gözetimini içermektedir (Giddens A. , Ulus Devlet ve Şiddet, 2008, s. 24). Gözetim kavramının türlerinden birincisini, *depolayark gözetim*; ikincisini ise *izleyerek gözetim* olarak nitelendirmek mümkündür. Çalışma konumuzun bu başlığı olan küreselleşmiş gözetleme, her iki manâdaki gözetimi de içine almaktadır.

Günümüzde toplumsal düzen, iktidar güçlerince şekillendirilmektedir. Gözetim, toplumsal düzen içerisinde, belirli normlar ve kurallara uyulmasını zorunluluk hâline getiren mekanizmalardan biridir. İnsanlık tarihinin en eski dönemlerinden beri gözetim, başlıca egemenlik mekanizması olarak görülmektedir. Kapitalizm ve sanayi devrimiyle ortaya çıkan modernite çerçevesinde, gözetim pratikleri kurumsallaşmıştır. Ulus-devlet, gözetim pratiklerini kullanarak vatandaşlarını fişlemekte, gündelik yaşam içinde insanların davranışlarını kayıt altında tutarak, her hareketlerini dosyalarında belgelemekte ve kayıt altında tutmaktadırlar.

Enformasyon teknolojilerinde meydana gelen hızlı gelişmeler, gerek özel gerekse kamusal alan içerisinde kalan tüm gündelik hayatı ve toplumsal ilişkileri, elektronik göz(ler) aracılığıyla sürekli olarak izleyerek gözetim altında tutmaya çalışmaktadır. Bentham'ın hayal ettiği, Foucault'nun kurumsallaştırdığı ve Orwell'in karşı-ütopya olarak tabir ettiği panoptik toplum, 20. Yüzyıldan beri dünyayı baştan başa saran elektronik ağlar ve siber-uzay sayesinde mümkün olmaktadır (Dolgun, Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna, 2005, s. 9-10).

Bireyler ile grupların, toplumsal denetim ve gözetim karşısındaki konumunu ve ne ölçüde bu duruma karşı koyabildikleri sorunsalı, bireysel hak ve özgürlükler ile mahremiyet ihlalleri sorunsalını da beraberinde getirmektedir. Modern toplum yapısının meydana gelmesiyle beraber, gözetim, kurumsallaşma göstermiş ve Marks, Weber ve Taylor gibi önemli kuramcılar başta olmak üzere, gözetim olgusu farklı şekillerde ele alınmıştır. Foucault'nun Bentham'ın görüşlerinden yola çıkarak ortaya koyduğu “panoptikon” toplumsal teori açısından büyük önem taşımaktadır. Foucault'nun görüşlerinin ardından, gözetim, *“modernitenin merkezî bir boyutu, kendi başına var olan ve kapitalizme, ulus-devlete, hatta bürokrasiye indirgenemeyen bir kurum”* (Lyon D. , Elektronik Göz: Gözetim Toplumun Yükselişi, 1997, s. 303) olarak kabul etmiştir.

Özel hayatın en ince ayrıntılarını izleme bakımından enformasyon teknolojilerinin sahip olduğu potansiyelin incelenmesinin ardından, gözetim toplumu kavramı ilk defa Gary T. Marx tarafından kullanılmıştır. Marx'ın ardından “Gözetim Toplumunda Mahremiyetin Korunması” isimli makalesinde David Flaherty tarafından ve Anthony Giddens tarafından kullanılmıştır. Gözetimin ve gözetim toplumu kavramlarının ele alındığı makalelerde, vurgulanan ve ortaya konan; gündelik yaşamı esir altına alan enformasyon teknolojileri sonrasında; kişisel bilgilerin veri tabanlarında saklanması, eşleştirilmesi, işlenmesi, pazarlanması ve dolaşıma sokulmasıdır (Dolgun, Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna, 2004, s. 15).

David Lyon, gözetim toplumu ve enformasyon teknolojilerini ilişkilendirmektedir. Lyon, bireylerin artık kodlanmış numara ve harf dizileri olarak tanımlanmasına vurgu yapmaktadır. Kişisel verilerin sürekli olarak büyük şirketler ve devlet dairelerine ait bilgisayarların veri tabanlarında toplanması / saklanması / çağırılması ve işlenmesini, gözetim toplumu olarak tanımlamaktadır. Lyon'un bu tanımından hareketle, enformasyon teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler vasıtasıyla, toplum hatta tüm dünya “küresel panoptikon” a dönüşmektedir. Bu noktada, enformasyon üretiminin artık eskiden olduğu gibi iletişim yoluyla değil de bireyler ve onlara ait etkinliklerin gözlemlenmesiyle elde edilmektedir.

Gözetim toplumu adı verilen kavramın ortaya çıkmasıyla, bireyler artık birer vatandaş olarak değil de, çeşitli harf ve rakamlardan meydana gelen sicil numaraları olarak anlam taşımaktadırlar. Bu durum, bireyleri meydana getiren ruh, kişilik, karakter gibi kişisel özelliklerin anlamını ortadan kaldırmaktadır. Bir diğer ifadeyle, bireyler birer *özne* değil de, *nesne* hâline getirilmektedir. Lyon, gözetim kavramını ele alırken, bunu enformasyon teknolojilerinin yaratmış olduğu yeni bir durum olarak değil de, belirli eğilim ve süreçlerin etkisini arttırma ve hızlandırma görevi üstlenen bir unsur olarak ele aldığını ifade etmektedir (Lyon D. , Elektronik Göz: Gözetim Toplumun Yükselişi, 1997, s. 311).

Enformasyon teknolojilerini üretme gücündeki ülkeler, hem ekonomik açıdan hem de gözetim sistemleri sayesinde küresel lider olma gibi bir şana sahiptirler. Bu açıdan düşünüldüğünde, teknolojik ve ekonomik gelişmeler esasında kişisel yaşamı gözetim altında tutmayı hedeflemektedir. Teknolojik gelişmelerin birçok olumlu etkisinin omasının yanında, enformasyon teknolojileri, insanlığın kontrol altına alınmasını sağlamaktadır. İnsanların evden dışarı çıkmasına gerek kalmadan tüm bankacılık işlemlerinin evden gerçekleştirilebilmesini, bilgisayar ekranında televizyon seyredilebilmesini, İnternet vasıtasıyla sanal olarak tüm dünyanın dolaşılabilmesini ve dünyanın bir ucundaki mağazadan alışveriş yapılabilmesini mümkün hâle getiren ‘tümleşik sistemler’ dünyanın farklı yerlerindeki bireylerle sanal ortamda iletişime geçilebilmesini ve sosyalleşmeyi olanaklı hâle getirmektedir. Gündelik ve zorunlu işlemlerin İnternet vastasıyla sanal ortamda gerçekleştirilebilmesi, ev merkezli bir yaşam biçiminin benimsenmesine neden olmaktadır. Bu panoptik düzen içinde, bireyler kendi arzularıyla kapalı ve belli bir mekân içine hapsedilmektedirler. Bu sayede, iktidarın bireyleri gözetim altında tutması kolaylaşmaktadır. Böylelikle, enformasyon teknolojilerinin bir ideoloji hâline geldiğini söylemek mümkündür.

Bireylerin sürekli olarak gözetim altında tutulması durumu Foucault’ya göre, ailede, okulda, iş yerlerinde, hastanelerde de görülebilmektedir. Bireyler sürekli olarak bu mekânlardan birinden çıkıp diğerine girmekte ve bu sayede iktidar ilişkisi devam etmektedir. Bu ilişki öncelikle ailede başlamaktadır, ardından bireyin okula gitmesi, askerlik döneminde kışlaya gitmesi, çalışmak maksadıyla fabrikaya gitmesi

ve son olarak da yaşlandığında huzurevine ve ya tımarhane gitmesi ile süreç tamamlanmaktadır. Bu sayede bireyin sürekli gözetim altında tutulması sağlanmaktadır.

İnternet, mobil cihazlar, uydu teknolojisi gibi teknolojik gelişmeler, küreselleşmeyi kolaylaştıran araçlar olarak kabul edilmektedir. Bireylerin bu araçlar vasıtasıyla küresel boyutta iletişim kurmasının önü açılmaktadır. Ancak bireylerin, kurumların ya da ülkelerin diğerleriyle etkileşim içerisinde bulunması kimi zaman bir takım olumsuzlukları da beraberinde getirebilmektedir. Uluslararası gözetleme, sosyal, ekonomik ve politik sistemler içerisinde karşımıza çıkabilen bir olgudur. Polislerin suçluları izlemek ve takip etmek için gelişmiş teknolojileri kullanması; şirketlerin kişisel müşteri verilerine ulaşmak için rekabet etmesi; bununla beraber tüketim alışkanlıklarının izlenmesi ve takibinde enformasyon teknolojilerinden faydalanılmaktadır. Netice itibariyle, İnternet ve küreselleşmiş gözetim, bireysel mahremiyet bakımından önemli riskler meydana getirmektedir. Tarihsel süreçte, bireysel mahremiyetin ihlâli ve taşıdığı riskler ise günümüzdeki kadar risk altında olmamıştır.

3. SOSYAL MEDYANIN MAHREMİYETİ YENİDEN İNŞASI

3.1. Gelişen İletişim Teknolojileri ve Sosyal Medya

İletişim araçlarının modern biçimleri ilk kez Asya'da özellikle Çin'de görülmüştür (Gündüz & Pembecioğlu, 2013). İlk modern iletişim aracı olarak, nitelendirilen kâğıda gelinceye kadar yüzyıllar boyunca kronolojik düzende kil, taş parşömen ve papirüs görece toplulukları, kabileleri, inanç sistemlerini, kültürleri, yönetim biçimlerini ve imparatorlukların kaderlerini belirleyen iletişimsel araçlar olmayı başarmıştır (Briggs & Burke, 2011). Innis'e göre bilginin, sözlü kültürün ve zihnin esaretinden tam manasıyla kurtularak mekâna bağımlı kalmaksızın kolaylıkla taşınabilmesi ilk defa kâğıdın icadıyla gerçekleşmiştir. Bu noktadan itibaren Innis'in yanlılık teorisine göre medya: ağır ve hafif olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrılma sonucunda: siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik örgütlenmelerin meydana geldiğini çalışmalarında açıkça ifade etmektedir. Bu noktada aracın sahip olduğu fiziksel şartların toplumları sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve inanç sistemlerini derinden etkileyeceği vurgusunu çalışmalarında sürekli vurgulamaktadır (Innis, İmparatorluklar ve İletişim Araçları, 2006).

İyi bir iktisat tarihçisi aynı zamanda McLuhan'ın iletişim alanındaki tüm önermelerin teorik altyapısını oluşturan Innis, parşömen kil ve taş gibi zamana ve fiziki şartlara karşı dayanıklı aynı zamanda ağır maddeleri, papirüs ve kâğıt gibi hafif ve kısa ömürlü ürünlerle karşılaştırmıştır. Innis'in uyarıcı aynı zamanda günümüzdeki medya araştırmalarına ilham kaynağı olan bu yaklaşımına göre ağır iletişim araçları, bilginin ve kültürün merkezileşmesinde başat öneme sahip olurken; mekân yanlısı, bir diğer ifadeyle hafif iletişim araçları ise bilginin süratle yayılmasını sağladığı için toplumsal dönüşüm gerçekleşmesinde etkili olmaktadır (Erdoğan & Alemdar, 2005). Medyanın sahip olduğu fiziksel ve teknik yeterliliklere göre farklılık gösteren bu geniş etki alanı: kültürel dönüşümden, sosyal hayata ve yönetim biçimlerine kadar yaşamın her alanını tesiri altına almaktadır. İçinde

bulduğumuz enformasyon toplumunda, Innis'in bu betimleyici çalışmalarının ışığında mobil iletişim araçları ve internet, mekan yanlısı medya kategorisi içinde yerini almaktadır.

Enformasyon toplumunun öncelikli nedeni: mekân yanlısı iletişim aracı olarak İnternetin, insanları ekranların karşısına bağımlı hale getirmesidir. Bu noktada bütünleşen ekranlar ve mobil iletişimle bireyin artan hareketliliği akıllı telefonları, laptopları ve tabletleri ağ toplumunda etkili bir mecra haline dönüştürmüştür. Böylelikle ekonomik faaliyetlerden, eğlenceye kadar geniş bir yelpaze içerisinde insanlar, tüm iletişimsel süreçleri yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri olarak adlandırılan mobil araçlarından gerçekleştirmektedir. Böylelikle artan enformasyon hareketliliği, bilginin kolaylıkla ulaşılır, depolanır ve paylaşılabilir olması insanlara zamana ve mekana bağımlı kalmadan birbirleriyle ve dünya ile iletişime geçme fırsatını sağlamıştır. Bu noktada Poster (1997), İnternet'i modern bir iletişim aracı olmanın ötesinde yorumlayarak, toplumsal bir mekan olarak nitelendirmektedir. Bu toplumsal mekanın yeni iletişim şekilleri oluşturduğunu böylelikle yeni sosyalleşme biçimlerinin yaratılmasında aracı olacağını çalışmasında ifade etmiştir.

Mekândan ve zamandan bağımsız yeni iletişim biçimlerinin yaygınlaşmasıyla kişiler ve toplumlar arası ilişkiler yeni bir boyut kazanmaktadır. Bu sürecin merkezinde görüntü, ses ve yazı gibi her türlü analog bilginin, yeniden kodlanarak bilgisayar tabanlı sistemlere aktarılmasını ifade eden dijitalleşme ve dijitalleşen enformasyonun zamandan ve mekândan bağımsız bir şekilde ulaştırılmasını sağlayan internet etkili olmaktadır. Böylelikle zamanın iletişim sürecinde önemini yitirmesi ve iletişimin mekâna bağlı kalmaksızın her ortamdan süratle gerçekleştirilebilmesi, bireyin etkileşimde bulunduğu kitlenin çeşitliliğini arttırmaktadır.

Toplumların ve/veya insanların etkileşimde bulunduğu kitlenin çeşitliliğinin artması iletişimin dijitalleşmesinin bir sonucudur. McQuail dijitalleşme olgusunu: analog her türlü verinin dijital kodlara dönüştürülmesiyle birlikte; tek bir altyapı (internet) aracılığı ile ekranlardan (bilgisayar, laptop, tablet, akıllı telefon) görüntülenebilmesi, aktarılması saklanması ve işlenebilmesi olarak nitelendirmektedir (Mcquail, 2005). Medyanın hem fiziksel, hem içeriksel hemde

teknik altyapısında meydana gelen bu dramatik dönüşüm, konvansiyonel medyanın işlevselliğini derinden etkilemiştir. Medyanın yaşamış olduğu bu ani dönüşüm ağlarla örülü “yeni” bir dijital dönemin başlamasında domino etkisi yaratmıştır.

Medyanın bu ani dönüşümü medya kavramının başına yeni sözcüğünü almasıyla sonuçlanmıştır. Bu noktada yeni sözcüğün medyada neyi ifade ettiği, yaşanan dönüşümü anlamamız açısından yerinde olacaktır.

Kil, taş ve parşömeden itibaren icad edilen her araç yeni olarak kabul görmektedir. İçinde bulunduğumuz dönemde iletişim dijitalleşmesi, medyanın monologtan diyaloga doğru evrimi, artan etkileşim, internet ve mobil iletişim araçları medyanın iyileşmesi ya da yenilenmesi olarak tanımlanmaktadır. Geray’a (2003) göre medya kavramına “yeni” sözcüğünün eklenmesiyle: kitle izleyicisi aynı zamanda bireysel birer kullanıcı olarak da dijital formattaki içeriğe veya uygulamalara farklı mekan ve zaman dilimleri içerisinde, etkileşim içinde erişebildiğini açıklamaktadır. Atabek ise analog ile dijital arasındaki farklılığa gönderme yaparak; medyadaki dönüşümü vurgulamaktadır (Atabek, 2001). Son olarak Lister ve arkadaşlarına (Lister, 2003) göre yeni medyayı, daha önceki tüm medya biçimlerinden ayırtıran özellikler şöyledir:

- Dijitalleşme (Digitalization)
- Etkileşim (interactivity)
- Hipermetinsellik (hypertextuality)
- Dağılım (dispersion)
- Sanallık (virtuality)
- Eşzamansızlık (asynchronous)

Yukarda Lister ve arkadaşları tarafından sıralanan özellikler yeni medyanın kendine özgü karakteristik özellikleridir. Yeni medyanın sahip olduğu bu özellikler medyanın hem niceliksel hem de niteliksel her boyutunu yeniden şekillendirmektedir. Böylelikle medya tüketim eğilimlerinden, iletişim biçimlerine kadar tüm sosyal ilişkiler yapı bozumuna uğramaktadır. Değişin yarattığı gerilim ise sosyal hayatı yeniden düzenlemektedir.

Sosyal ilişkilerin ve medya tüketim eğilimlerinin yeni medyaya kanalize olmasıyla birlikte medya sosyal hayatın bir uzantısı haline gün ve gün gelmektedir. Böylelikle arkadaşlık, özgürlük, güvenlik, popülerlik ve sosyalleşme gibi pek çok kavram yeni anlamlar kazanmaktadır. Sanal ortama taşınan ilişkiler, sanal ortamda yapılan paylaşımlar, sanal ortamda sınırları her geçen gün genişleyen bireysel ve toplumsal özgürlük alanları, geleneksel dönemde zihinlere yerleşen gerçekliğin yeni bir boyut kazanmasına neden olmaktadır (Peltekoğlu, 2012).

Medyaya yüklenen yeni misyonlar, ağlarla örülü bu yeni medya sisteminin sosyal hayattaki etki düzeyini belirlemektedir. Çünkü medyanın yeni sistemi içerisinde ağların oluşturduğu düğümler bireyleri ve toplumları birbirlerine bağlamaktadır. Bu durum bir sonuç değil bir başlangıçtır. Böylelikle ağın topolojisi içerisinde enformasyon virüs gibi yayılmaktadır. Dönüşümü daha geniş bir perspektiften örneklendirdiğimizde: sanayileşmenin tarım toplumunu dönüştürüp tüm üretim alanlarını makineleştirdiği gibi, şimdi de enformasyon miktarındaki artış ve ağın içerisinde ışık hızında dolaşan bilginin etkinliği, sanayi toplumunu enformasyon toplumuna dönüştürmektedir (Dicleli, 2012). Böylelikle nasıl sanayi toplumunda sosyal alanlar, çalışma biçimleri ve yaşam şekilleri değiştiyse bilgi toplumunda da benzer dönüşümler meydana gelmektedir. Günümüzde, bu dönüşümün merkezindeki tüm iletişimsel süreçleri etkileyen sosyal paylaşım ağları yer almaktadır.

Yeni Dijital Çağ'da sosyal paylaşım ağları hayatın merkezinde yer almaktadır. Öyleki bugün bir öğretmen facebook üzerinden dersini yapabilmekte, ders notları ve içeriklerini öğrencileriyle paylaşabilmektedir. Ayrıca çok sayıda ulusal veya ulusötesi şirket müşterilerine sosyal paylaşım ağları üzerinden ulaşmaktadır. Farklı kıtalardan çok sayıda siyasi parti, sempatanlarına ağın sağladığı imkanlardan seslenmektedir. Ünlüler veya ünlü olmak isteyen çok sayıda insan ağın avantajlarını kullanmaktadır. Ayrıca çok sayıda medya kuruluşu haberlerini sosyal paylaşım ağlarından paylaşmaktadır. Öyleki artık toplumlar isyan ve umutlarını; özgürlük ve hak taleplerini sosyal medya aracılığıyla küresel arenada seslendirmektedir. Özetle, sosyal paylaşım ağları en az sosyal ilişkiler kadar toplumun tüm kurumları için öncelikli iletişim kanallarıdır.

Hayatın tüm alanlarına nüfuz eden ve milyarlarca kişiyi ağa bağımlı yapan sosyal paylaşım ağlarında gerçekleşen iletişim miktarı kadar ağın içinde dolaşan enformasyonun niteliğide önemli bir sorun haline gelmiştir. Tüm iletişimsel faaliyetlerin günümüzde gerçekleştiği ağın içerisinde mahremiyet ve güvenlik ağa bağlı olan herkesi tehdit eder hale gelmektedir. Her ne kadar ağa bağlı olan çok sayıda insan dijital kimliklerinin yaratmış olduğu girdap içerisinde kayıp kimlik sendrommu yaşasada özel hayatının gizliliği başlığı altında beden ve enformasyonun mahremiyeti önemli bir sorunsal olarak tüm kurumları ve insanlığı tehdit etmektedir.

3.2. Mahremiyet Algısı Yaratmada Medyanın Etkisi

Tarihsel süreç içerisinde iletişim biçimlerinin modern yayılımı teknolojinin ilerlemesiyle paralellik göstermektedir. Bu gelişmeler aynı zamanda insanların ve toplumların zihinlerindeki mahremiyet algısının ilkel atalarımızdan günümüze kadar iletişim teknolojileri merkezinde dönüşmesine sebebiyet vermiştir.

Innis'e (2011) göre; ağır bir araç olarak taşınan uzaklaşılmasıyla başlayan süreçte; papirusun icadı, düşüncenin ve bilginin hafiflik kazanması açısından önemli bir dönemi ifade etmektedir. Bu gelişme, bilginin coğrafi engellere maruz kalmadan küresel dolaşıma sokulması açısından sözlü kültürden sonraki en somut ilerleme olarak görülmektedir. Böylelikle, sözlü geleneğin egemenliği zaman içerisinde yerini yazıya bırakmıştır. Yazmanın artması, başta örgütlenme olmak üzere, toplumsal, kültürel, dini, bilim ve yönetim alanlarda bir takım radikal dönüşümlerin yaşanmasına öncülük etmiştir. Süreç içerisinde parşömenin ve sonrasında Gutenberg'in devingen tip matbaasının Avrupa'ya diasporadaki Alman matbaacılar tarafından girmesi, yeni bir dönemin başlamasına zemin hazırlamıştır (Briggs & Burke, 2011). Bu dönem konvansiyonel/geleneksel medya olarak adlandırılan el ilanlarının, kitapların afişlerin, haber mektuplarının ve gazetelerin çoğaltılması açısından hayati öneme sahip bir dönemin başlangıcı olarak nitelendirilmektedir. Bu sayede enformasyon, dönem içerisinde geniş coğrafyalara yayılma imkanı bulmuştur.

Böylelikle birey çevresinden sonra dünyada neler olup bittiğinden haberdar olma isteğini zihninde kurgulamaya başlamıştır. Bireyin çevresinde ve dünyada olup bitenden haberdar olma isteği, aynı zamanda başkalarının hayatlarına ve neler yaptıklarına dair öğrenme isteğini/merakını da tetiklemiştir. Bu durum, ilkel dönemden beri var olan mahremiyet algısının medyadaki önemini zaman içerisinde ortaya koymaya başlamıştır. Süreç içerisinde yazının yanına temelleri Daguerre tarafından atılan ve Fox Talbot tarafından geliştirilen fotoğrafın icadı eklenmiştir (Dora, 2003). Böylelikle dönemin medyası görsellikte kazanmaya başlamıştır. Bu gelişmeler medyadaki mahremiyet algısının ve paralelinde probleminin derinleşmesinde başat öneme sahip olmuştur. Bu gelişmeler mahremiyet algısı oluşturmada medyanın ilkel adımlarıdır.

Asıl sorun elektronik medya araçlarının sürece dahil olmasıyla başlamıştır. Özellikle elektronik gözün bir diğer ifadesiyle televizyonun sonrasında da internetin gelişmesi bireylerin zihinlerinde yer alan mahremiyet algısını yapı bozumuna uğratmaktadır. Bu durum, kişilik hak ve özel hayatın gizliliği gibi sorunları gündeme getirmektedir. Özellikle günümüzde yeni medyanın toplum üzerindeki gücü, medyada kişisel mahremiyetin korunması sorunsalının önem kazanmasına neden olmaktadır. Toruk'a (Toruk, 2008) göre; kişisel mahremiyetin medyadaki durumu üç başlık altında toplanmaktadır:

- Bedenel ya da fiziksel mahremiyet
- Zihinel ya da iletişimsel mahremiyet
- Bilgi Mahremiyeti

Gündelik yaşamda bu ayrımlar silikleşmektedir. Ancak özellikle televizyon, gazete, dergi ve yeni medyanın toplumsal hayatın her alanındaki determinist etkisi; medyanın mahremiyet algısı üzerindeki dönüştürücü rolünü başta eğlence ve tüketim kültürü üzerinden sağlamaktadır.

Günümüzde medya ve eğlence arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır (Toruk, 2008). Bu durum Horkheimer ve Adorno'nun 1947 yılında "*Aydınlanmanın Diyalektiği*" kitabında ilk defa kavramsallaştırdığı kültür endüstrisi ifadesi altında

açıkca anlatılmaktadır. Özellikle medya, bireyin “boş” zamanını eğlence merkezli doldurma çabası içerisindedir. Bu noktada sürece yıkıcı bir etkiyle, kültür endüstrisi ürünleri girmektedir. Adorno ve Horkheimer’e göre kültür endüstrisi tv, radyo, magazin, dizi ve film gibi kitlesel tüketime göre hazırlanmış eğlence ürünleridir. Bu amaçla kültür endüstrisi bireyler için öncelikle “boş zamanlar” oluşturmaktadır. Sonrasında, sunduğu ürünler aracılığıyla kitlelerin boş vakitlerini eğlenceli kılmak ve herşeyin yolunda gittiği yanılsamasını oluşturmayı hedeflemektedir (Rojeck, 1995). Bu bağlamda özellikle tv, gazete, film ve dergi gibi kültür endüstrisi ürünleri, kitlelerin içeriğe olan ilgilerini çekmek maksadıyla bireysel mahremiyeti de araçsallaştırmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, televizyonda biri bizi gözetliyor, survivor ve türevleri şeklinde programlar yayınlanırken; aynı zamanda magazin programları ve basılı medya ürünleri olan dergiler ile merak duygusu tüketim ve boş zamanı değerlendirmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu noktada izler kitlenin merak duygusu tetiklenmek suretiyle mahremiyetin sınırlarını zihinlerde daraltmaktadır

Aynı zamanda, Baudrillard (Rojeck, 1995) medyada “en güzel tüketim nesnesi: beden” diyerek bedensel mahremiyetin nasıl tüketim kültürünün nesnesi konumuna geldiğini açıkca ifade etmektedir. Sıklıkla tv, gazeteler ve yeni medya araçları tüketim toplumunu perçinlemek ve kapitalizmin çarklarını sağlamlaştırmak maksadı ile özellikle reklam, dizi ve filmlerde bedeni ve cinselliği bir sermaye olarak işlevselleştirmektedir. Diğer bir ifadesiyle beden, tüketimi arttırmak böylelikle kapitalist sistemi ayakta tutmak gayesiyle bir garantör olarak da görülmektedir. Medya dolayimli gerçekleştirilen bu süreçte ilkel dönemden itibaren mahrem olarak kabul gören bedene çok sayıda farklı yan anlam yüklenerek kitlelere sunulmaktadır. Böylelikle cinsellik ve güzellik gibi olgular özellikle reklamlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Mevzu bahis durum içerisinde, bedenin mahrem olarak kabul görünen alalarının medyadaki teşhiri diğer bir ifadesiyle bedenin sömürgeleştirilmesi Baudrillard’ın (Rojeck, 1995) deyimiyle “Tüm tüketim alanlarının erotizmle dolu olmasına sebebiyet vermektedir”. Baudrillard’ın vurguladığı alanlara son on yıl içerisinde internet ve yeni medya teknolojileri eklenerek; kitle iletişim alanına ilişkin alışlagelen uygulamalar ve kuramsal yaklaşımlarda bir değişim olduğu açıkca görülmektedir. Bu gelişmeler, medyanın mahremiyet algısı üzerindeki etkisini arttırmaktadır.

Geleneksel iletişim araçlarının hepsinden hızlı, kişisel aynı zamanda kitlesel ve son kertede hepsinden daha fazla içerikleri tüm ortamlardan gönderme, birleştirme ve dağıtma yeteneğine sahip olan yeni medya teknolojileri merkezsiz özelliğiyle bireyin ve toplumların tüm yetkinlik ve otorite alanlarını derinden sarsmaktadır. Bu durum, içinde bulunduğumuz dünyayı değiştirmektedir. Süreci bireysel mahremiyet perspektifinden sınırlandırdığımızda internet ve sosyal ağlar çok yönlü etkilerini kamusal alan yerine özel yaşamda diğer ifadeyle özel alan içerisinde hissettirmeye başlamıştır. Böylelikle gözetimin bir kültür olarak kabul görmesiyle insanlar şeffaf evlerde yaşamaya başlayarak hayatlarının her anını ifşa eder hale gelmektedir (Dolgun, 2004).

Özellikle yeni iletişim ortamları üzerinden mahremiyet algısını incelerken, üzerinde durulması gereken hassas bir konuda “gözetim” olgusudur. Çünkü bu iki kavram birbiriyle bire bir ilişki içerisinde tartışılmaktadır. Sosyal teoride bu kavramı ilk inceleyen Karl Marx’a göre gözetim: emek ve sermaye çatışması içerisinde düzenin korunması için emeğin disiplininin sağlanmasıdır (Lyon D. , Elektronik Göz, 1997, s. 43). Weber ise; gözetimi bürokrasiyle sınırlandırmıştır (Weber, 2005, s. 308). Weber’e göre; bütün bürokratik örgütlerde gerçekleştirilen disiplinin kaynağı askeri düzendir. Bunu fabrikadaki işçilerin dikey örgütlenmeleri üzerinden örneklendirmektedir (Marx & Engels, 2005). Foucault ise, gözetimi Bentham’ın Panoptikon metaforu üzerinden ifade etmektedir. Foucault, panoptik toplumu, bireylerin bazı kurallara göre dönüştürülmesi, sınırlandırılması için bireylere ya da toplumlara uygulanan bir iktidar biçimi olarak nitelendirmektedir (Foucault, Hapishanenin Doğuşu, 2000, s. 237). Giddens ise; duruma sosyal teori içerisinde birey merkezli yaklaşır ve gözetilenin tarafından süreci incelemektedir. Giddens’a (Giddens A. , 2005) göre; gözetim izlenenler hakkında tüm etik ve insani değerlerden yoksun olarak salt gerçeklikle toplanan, depolanan bilginin otorite aracı olarak kullanılmasıdır. Bu durum izlenenleri izleyenden daha alt bir konuma getirmektedir. Günümüzde teknolojinin çekiciliği ve yeni medya, gözetimin kaçınılmazlığını gözler önüne sermektedir.

Bir üst paragrafta ifade edildiği gibi teknolojinin çekiciliği ve yeni medya, gözetim pratiklerini perçinlemektedir. Bunun bir sonucu olarak farklı kuşaklardan (X,Y ve Z) bireylerin kendine özgü mahremiyet algıları ortaya çıkmaktadır. Çaycı ve

Karagülle'nin (2014) araştırma sonucuna göre; teknolojinin içine doğan “Z” kuşağı sosyal ağlarda mahremiyetine gerçek hayattaki önem gösterirken; “X” ve “Y” kuşakları sosyal medyayı yeni bir kamusal alan olarak kabul ederek, bireysel mahremiyetine “Z” kuşağının gösterdiği önemi göstermemektedir. Çalışmada elde edilen diğer bir sonuca göre: üç kuşakta dijital çağda, sosyal medyayı bir gözetleme aracı olarak kullanmaktadır.

İçinde bulunduğumuz çağı Eric Schmidt ve Jared Cohen (Schmidt & Cohen, 2014) “Dijital Çağ” olarak adlandırmaktadır. Bunun öncelikli nedeni, tüm iletişim biçimlerimizin dijital iletişim araçları vasıtasıyla gerçekleştirilir hale gelmesidir. Özellikle mobil iletişimin yaygınlaşmasıyla birlikte sosyal medya, tüm sosyal normlarımızı alt üst etme noktasına gelmiştir. Bu süreçte en önemli değişim kişilerarası iletişim, sosyal ilişkiler ve mahremiyet algısı üzerinde gerçekleşmektedir. Özellikle sosyal medya aracılığıyla gerçekleşen mahremiyet ihlallerinin merkezinde gözetleme pratikleri yer almaktadır. Bu sürecin ironik noktası ise, tüm paylaşımların bireyin hür iradesiyle gerçekleşiyor olmasıdır. Bu durum sosyal normların yeni medya ile nasıl evrimleştiğini açıkça ortaya koymaktadır. Facebook'un kurucu Mark Zuckerberg ise mevzu bahis durumu şu sözleriyle (Yıldırım, Sosyal Medya Akademi, 2010) ifade etmektedir. “Harvard'da daha hazırlık aşamasındayken, insanlar kişisel bilgilerimi internette neden paylaşayım? Niçin bir web sitesine sahip olmak isteyeyim? şeklinde sorular yönetmekteydi. Bu soruların sorulmasından sadece 5-6 yıl sonra ise insanlar, bloglar aracılığıyla her çeşit bilgiyi paylaşır olmuşlardır. Artık insanlar her çeşit bilginin kitleler ile paylaşılmasından rahatsızlık hissetmemektedir.” Zuckerberg'in bu ifadeleri sosyal normların aracın yapısına bağlı olarak nasıl değiştiğini göstermektedir. Bu noktada teknoloji iletişim araçlarını hızlandırırken; etkileride toplum üzerinde aynı hızla gerçekleşmektedir. Fütüristik bir önerme gibi görülsede, sosyal medyada paylaşılan her türlü formattaki enformasyon, artık kamusal gözetime açık hale gelmektedir. Bu paradoks içerisinde sosyal medyada gözetleyen bir süre sonra kendisini gözetlenen konumunda bulmaktadır.

3. 3. İnternette Gözetim ve Mahremiyet

İnternet, nihai haliyle fikir özgürlüğünü temsil eden görece özel, görecede kamusal bir alan olarak günümüz toplumlarının öncelikli iletişim aracı haline gelmiştir (Barabasi, 2010). Birçok insanı, birçok insana bağlayan, gerçek zamanda ya da seçilmiş herhangi bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşen küresel elektronik iletişim, ağ mantığıyla insanları ve/veya toplumları zaman ve mekândan bağımsız olarak birbirlerine düğümlenmektedir (Castells & Ince, 2006). Mevcut durum geçmiş dönemler ile kıyaslandığında, antik dönemden itibaren toplumun tüm kurumları, merkezi denetim ve iktidarların oluşturduğu hiyerarşiler etrafında örgütlenmekte ve kişisel ağlar tarafından yeni düğümler oluşturmak suretiyle genişlemekteydi. Tüm sosyal, siyasi, ekonomik ve merkezi denetim sisteminde, organik bir yapıda genişleyen ağ mantığı hâkim olurken; günümüzde elektronik iletişim ve internet, toplumun tüm kurumlarını yeniden düzenlemektedir. Ancak, artık internet var ve toplumun tüm organizasyon yapısı değişti gibi abartılı yorumlara da sağlıklı bir kuşkuyla bakmakta fayda vardır. Kuşkusuz toplum karmaşık bir sistemdir; teknolojiyi şekillendiren, onu beklenmedik kullanım biçimlerine yönlendiren tesadüfî etkileşimlerle doludur. Dolayısıyla ne kadar devrimci olursa olsun, sırf internet gibi yeni bir iletişim teknolojisi var diye topyekûn bir dönüşüm yaşanacağı sonucuna varmak yanlışlarla dolu bir yaklaşımdan öteye gitmeyecektir. Ancak teknolojik belirlenimciliğin ideolojik iddiaları karşından temkinli olmak ve internetle birlikte ortaya çıkması muhtemel yeni organizasyon şekillerinin doğuracağı problemlerin bilincinde olmakta fayda vardır.

İnternet ile birlikte başta batı toplumları olmak üzere ağlarla örülü organizasyon yapısı tüm dünyaya yayılma eğilimindedir. Castells'in de ifade ettiği gibi daha esnek bir toplumsal düzene batıdan doğuya doğru geçilmektedir. (Castells & Ince, 2006). Dahası internet dünyanın ekonomik, siyasi toplumsal ve kültürel trafiğini taşıyan yegâne araç olduğu savı meşru bir zeminde her geçen gün köklerini derinleştirmektedir. Böylelikle teknolojik belirlenimciliğin ideolojik iddiaları insanı, toplumu ve sosyal ilişkileri yapı bozuna uğratmaktadır. Bu başlık altında internetin, bireysel gözetim ve mahremiyet üzerindeki rolünü, sınırları ve meydana getirdiği

tesirin boyutları tarihsel perspektifin bize kazandırdığı bilgiler ışığında incelenecektir.

Gözetim ve mahremiyet kavramları, antik dönemden itibaren içgüdüsel olarak insanların zihinlerinde ve davranışlarında yer almaktadır. Ancak ekonomi ve bilgi merkeziliğinde değişen ve teknolojik temaslar ile gelişen dünyada gözetim ve mahremiyet kavramlarının derinliği sığlaşmaktadır. Unutmamak gerekir ki, gözetleme pratiği olmaksızın, mahremiyet kavramının herhangi bir geçerliliği yoktur. Bu nedendir ki gözetleme eylemiyle birlikte bireysel ve toplumsal mahremiyet ihlalleri, internetin iletişimin öncelikli aracı olmasıyla birlikte yeni bir boyut kazanmaktadır.

Enformasyon toplumuna kadar her evrede özellikle de sanayi toplumuyla birlikte yükselişe geçen kapitalist ekonominin koşulları altında emeğin ve iş gücünün denetimi, sermayeyi elinde bulunduranlar tarafından gerçekleştirilmekteydi. Üretim araçlarının kontrolüne sahip olan hiyerarşik piramidin tepesindeki yöneticiler, yüksek düzeyde mal üretebilmek için yeni üretim merkezlerinde işçileri disiplin altına almaya çalışmışlardır. Özellikle modern çağa geçişle birlikte gözetim ve denetleme alanları için yeni mekânlar tasarlanmıştır. Marx'a (Fromm, 2014) göre bu alanlar: fabrikalar ve çalışanın ürettiğine yabancılaşmaya başladığı yeni üretim merkezleriyken; Foucault'a göre hapishaneler ve akıl hastaneleridir (Foucault, Hapishanenin Doğuşu (5. Baskı), 2013). Ancak günümüzde modern insan gelişen iletişim teknolojileriyle birlikte yükselişe geçen gözetleme ve denetim pratikleri nedeniyle çok daha az mahremiyete sahip olduğu aşikârdır (Langenderfer & Miyazaki, 2009). Bu süreç içerisinde fabrikaların, hapishanelerin ardına tüm kamu ve özel kuruluşlar iş akışlarını ve görece güvenliklerini arttırmak için gözetimi yeni iletişim teknolojileri ve internet ile araçsallaştırmaktadır. Böylelikle gözetim pratiği üzerinden kurumlar çalışanların üzerindeki denetim gücünü çok daha fazla hissettirmektedir. Dahası devletlerin güvenlik, terör ve benzeri tedirginlikleri nedeniyle insanların özel hayatları üzerinde denetim kurma eğilimi, "ileri teknoloji, düşük mahremiyet" önermesini ortaya koymaktadır (Demir M. , 2012).

Gözetim olgusu her dönemde imparatorlukların, krallıkların ve modern haliyle devletlerin gücünü destekleyici bir işlev olarak toplumsal denetimi ve düzeni

sağlama noktasında aracı olmuştur (Tümurtürkan, Gündelik Hayatın Gözetimi: "Panoptikon Toplumu" , 2010). Erken dönemde, imparatorlukları ve feodal beylikler içerisindeki askeri düzeni, kamu faaliyetleri, gelirleri ve nüfusu kayıt altında tutmak maksadı ile gözetim pratiği gerçekleşmektedir. İlerleyen dönemde modernitenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaya başlayan ulus devletlerin varlıklarını devam edebilmek için sistematik olarak toplum teknik olarak gözetlenmiştir. Mevzu bahis bu durum, internetin, toplumsal hayatın her alanıyla ilişkilendirilmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Böylelikle iletişimin elektronikleşmesiyle yeni gözetim pratikleri ortaya çıkmaya başlamıştır (Wood, 2009). Yeni gözetim toplumu pratiklerini kavramsallaştıran ilk isim olan Gary Marx'a göre: belirli bir mekân ve zamanda gerçekleşen gözetleme eylemi yerini bütünsel ve bireysel gözetlemeye bırakmaktadır. Böylelikle teknolojik yeniliklerin paralelinde yeni gözetleme şekilleri ortaya çıkmaktadır Bu durum gözetim toplumunda her kesimin enformasyon ve beden mahremiyetini tehdit altına almaktadır. Aşı mantığından hareketle her iletişim teknolojisi bireysel mahremiyeti tehdit ederken; ondan korunma yolları da yine aynı teknolojik imkânlar sayesinde geliştirmeye çalışılmaktadır. Ancak bu paradoksal süreç, sürekli devinim halinde ilerlemektedir. Böylelikle teknoloji sürekli olarak su gibi (kişisel mahremiyet ihlallerini gerçekleştirmek adına) kendine yeni yollar üretmekte ve bireysel mahremiyeti devamlı tehdit eder konumda yer almaktadır. Özetle kapitalizmin yükselişiyle fabrikalarda rutin bir hal alan gözetim, internetin ve yeni teknolojilerin gelişmesiyle tüm gündelik hayat rutinlerine kadar yayılmıştır.

Gelişen enformasyon ve iletişim teknolojileri, fabrikaların ötesinde tüm sosyal alanlardaki faaliyetleri de gözetim altına alma yeterliliğine sahiptir. Örneğin sokaklara, evlere, tüm kurumlara yerleştirilen kameralar, kart tanıma sistemleri, kredi kartı harcamaları, telefon sinyalleri, IP adresleri ve araç takip sistemleri gibi türevlerini arttırabileceğimiz birçok teknolojik araç listeye eklenebilmektedir. Bu gözetleme pratiklerinin hepsi zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Böylelikle yeni dijital çağ içinde gerçekleşen gözetim, modern dönemde Foucault'un hapishaneler ve akıl hastaneleri, Marx ve Weber'in fabrikalar üzerinden açıkladığından farklı olarak, belli belirsiz, görece farkında olmadan internet aracılığı ile zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde gerçekleşmektedir. Tıpkı Orwell'in "Bin Dokuz Yüz Seksen Dört" isimli romanında

oluğu gibi günümüzde internet ve yeni iletişim teknolojilerinin araçsallaştırılmasıyla gerçekleşen gözetim, algılanamazlığı ve belirsizliği ile gözetlenenlerin tüm bilgilerini kayıt altına almaktadır (Lyon D. , 1997). Ne zaman izlendiğinin, takip edildiğinin bilincinde olsun ya da olmasın bireyler elektronik takibin sonucunda bilgileri takip altına alınmaktadır. Bu noktadan itibaren mahremiyet kavramsal olarak sığılaşmakta ve sınırları daralmaktadır.

Mahremiyetin kavramsal olarak sığılaşmasının günümüzdeki öncelikli nedeni internettir. Bu mecra üzerinden insanlar birbirleriyle toplu ya da bireysel olarak iletişime geçmekte ve paylaşım yoluyla birbirlerinin varlığından haberdar olmaktadır. Bu sayede bireyler, iletişimsel bağlarını genişletmektedir. Dahası, kitle toplumunun bağlarını kuran geleneksel iletişim araçlarının insanları edilgen hale getiren yapısından farklı olarak; internetin, insanları aktif ve etkileşimli hale getirmesi bireyciliğın önünü açmaktadır. Kuşkusuz, internet insanların özgürlük alanlarını genişletmekte, etkileşimini arttırmakta ve entelektüel bilgi birikimi yüksek bireylerin yetişmesinde önemli bir katkı sağlamaktadır. Ancak internet topolojisi gereği kullanıcıları tarafından genişlemektedir. Bu ağın içerisine eklenen her türlü veri, ağın mimarisi içinde erişilir konuma gelmektedir. Ekonomik ilişkilerden, sosyal ilişkilere kadar hayatın her alanında gerçekleştirilen veri trafiğide bu kapsama dahil olmaktadır. Bu sayede şirketler, kurumlar, iktadarlar ve bireyler, internet üzerinden gözetim yoluyla fiziksel evrenin ötesinde siber uzamda yer alan herkesi ve herkesin sahip olduğu bilgilere erişebilmektedir (Aydın, 2013). Bu durumu kullanıcılar, son yıllarda öylesine içselleşmiştir ki sadece gücü elinde bulunduranlar, değil yüzyıllardır gözetlenen tarafta olan kesimlerde başkalarını gözetler hale gelmiştir. Öyleki değışen sosyal yapı gözetlenmeyi, görünür olmayı, birileri tarafından takip edilmeyi bir beğenme duygusu ile bütünleştirmektedir. Böylelikle sosyal ağlar üzerinden oluşturulan sanal kimlikler üzerinden hayatın her anı dünya ile paylaşılmaktadır. Önceki paragraflarda ifade edildiği gibi yaşanan bu sosyal değışim ve anlayış, mahrem olan ile olmayının bulanıklaşmasına neden olmaktadır. Bu durumda mahremiyet kavramının içinin boşalmasına, sınırlarının daralmasına neden olmaktadır.

Baudrillard sanal gerçeklikle, yaşananmakta olanın bir takım karşıtlıklar arasındaki sınırların silikleşmesi olarak nitelendirmektedir. Örneğın kamusal ve özel

alan arasındaki ayrımın yok olduğunu mahrem alan, gizlilik, birey gibi kavramların iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte tamamen çözüldüğünü ifade etmektedir (Kumar, 2013). Son dönemde bu durumun en sık gerçekleştiği platform hiç kuşkusuz sosyal medyadır. Örneğin mahrem alan olarak kabul edilen evlerde çekilen selfilerin, Facebook gibi sosyal paylaşım ağlarında yayılması, kamusal alan ile özel alan arasında ortadan kalkan sınırların en güncel örneğidir. Bu durum öz seçime dayalı gerçekleşirken; birde fotoğrafta yer alan diğer şahısların durumları mahremiyetin sınırlarını genişletmektedir. Çünkü birey kamusal alan içerisinde olsa dahi nerde kiminle olduğunu, ne yaptığını, ideolojisini ve dini inancını çevresinden gizleme özgürlüğüne sahiptir. Ancak facebook, twitter ve youtube gibi sosyal paylaşım ağlarına hergün yüklenen fotoğraflar, bireysel özgürlüğün sınırlarını dolaylı olarak daraltmaktadır. Böylelikle bireylerin farkında olmadan kişisel bilgileri, nerde kiminle olduğu, sosyal paylaşım ağları üzerinden görünür hale gelmektedir. Bu durum bireyin öz seçimine dayalı olmadan gerçekleşen mahremiyet ihlalidir.

Dolaylı ya da dolaysız, bilinçli ya da bilinçsiz sosyal ağlar içerisine dahil olan herkes, aracın sağlamış olduğu imkânlar gereği bir gözetleyendir. Bu durumda mahremiyet ihlallerini internette kaçınılmaz bir problem haline getirmektedir. Modern dönemde, bir denetim ve disiplin aracı olarak gerçekleşen gözetleme pratiği egemen güçler ve sermaye sahipleri tarafından gerçekleştirilirken; günümüzde sosyal ağlarda hayatını, yaptıklarını sosyal ve entelektüel birikimlerini ifşa etmek isteyen bireyler tarafından gözetlenmek talep edilmektedir. Gözetimin bir talep halini alması ise sosyal ağlarda hızla artan paylaşım kültürünün nihai bir sonucudur.

Geçmişten, günümüze gündelik yaşamın tüm aşamalarında gözetim pratikleri her zaman egemen güçler tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak internet bu egemenlik sisteminde ikiliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gözetim pratiği internetin toplumsallaşmasıyla birlikte egemen güçler ile enformasyon teknolojileri arasındaki ortaklıkla verimliliğin ve disiplinin artması için denetimine devam ederken; normal vatandaşlarında birbirlerini ve çevrelerini gözetleme imkânı sağlamıştır. İnternet ile insanlara sağlanan özgürlükler ve sınırları belirsiz haklar mahremiyetin sosyal ağlardaki problemlili yapısını ortaya koymaktadır.

3.4. Bir Kamusal Alan Olarak Sosyal Medya ve Yeni Kamusal Alanın Kullanıcıları

Gelişen enformasyon teknolojileri bağlamında yeni iletişim teknolojileri, geleneksel kitle iletişim araçlarının önüne geçmiştir. İnternet, sosyal ağlar boyutuyla bireylerin iletişim kurmaktan öte, sosyal kimlik inşasında önemli rol oynamaktadır. Yeni sosyalleşme alanı olarak sosyal medya, yaşamın birçok alanını olduğu gibi “özel yaşam alanını” da biçimlendirmektedir. Günümüzde sosyal medya, bireylerin kendilerini özgürce ifade ettikleri ve diğerleriyle bağlantı içerisinde kalabildikleri yeni bir kamusal alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplum içinde yer alan grupların eş zamanlı olarak iletişim kurabilmesi yeni bir olguymuş gibi görülmeye başlanmıştır, sosyal medyanın ortaya çıkmasından önce de insanlar düşüncelerini birbirleriyle paylaşabilmek için pek çok yöntemle sahipsizler. Yazılan şarkılar, şiirler, mimari eserler aracılığıyla insanların birbirlerine fikirlerini aktarabilmeleri mümkün olabilmekteydi.

Sosyal ağlar, insanların biraraya gelmesinden oluşmaktadır. Bundan da öte insanların bir araya gelmesiyle belirli bağlantılar kümeleri meydana gelmektedir. Yanmakta olan bir evi kurtarmaya çalışan insanların elden ele kova taşıma düzeni basit bir sosyal ağ ise; ancak yüz kişinin bir ağ içerisinde örgütlenmesi ve bilgi aktarımında bulunması, sosyal ağlar ile gerçekleştirilebilmektedir (Christakis & Fowler, 2009). İster elden ele kova taşımak kadar basit olsun; ister dünya üzerindeki insanları birbirine bağlayan bir ağ kadar karmaşık bir yapıya sahip olsun, sosyal ağların iki temel özelliğine değinmek gerekmektedir. Bunlardan biri, bağlantının söz konusu olması; diğeryse bulaşmanın söz konusu olmasıdır. Sosyal ağların var olma sebebini ve nasıl işlediğini anlamak için, bağlantı ve bulaşma yani yapı ve işlev özelliklerini anlamak gerekmektedir (Christakis & Fowler, 2009).

Birçok insan İnternet vasıtasıyla forumlara üye olabilmekte, twitter, facebook gibi ortamlarda politik yaklaşımlarını ortaya koyabilmektedir. Bireylerin ifade ve gösteri özgürlüğünün boyutu, sosyal medyayla birlikte genişlemektedir. Bireylerin bir araya gelerek herhangi bir konu hakkında düşüncelerini beyan ederek fikir

birliğine vardıkları veya tartıştıkları her ortamı kamusal alan olarak nitelendirmek mümkündür. Özellikle İnternet ve yeni medya teknolojileri, bireylerin kendilerini ifade etmeleri konusunda ve toplumsal hareketleri arttırma konusunda teşvik edici olabilmektedir. Yeni sosyalleşme mekânları yaratan İnternet, özgürleştirici ve dönüştürücü bir etkiye sahip olmanın yanı sıra, kullanıcıların kültür, inanç, aile, cinsellik olgularını güncelleyerek mahremiyet algılarında önemli dönüşümler meydana getirmektedir. İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte, toplumun çok daha kolay bir şekilde gözlemlenebilir, kontrol edilebilir hâle geldiği görülmektedir. Mark Poster, İnterneti; duvarların, pencerelerin, kulelerin, gardiyanların olmadığı bir alan; toplumsal denetimin tahayyül edilemeyen olanaklarını açığa çıkaran bir ‘süper-panoptikon’ –gözetimin aşırılaştırılmış, uç ve marjinal ortamı olarak değerlendirmektedir (Poster, 1990). Günümüz panoptikonunu geçmiş dönemdekinden ayıran nokta ise; İnternet kullanıcılarının gönüllü olarak, kendi arzularıyla gözetlenmeyi kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır. Sosyal medya, bireylere farklı mekânlarda bulunsalar dahi bu ortamlardaki eylem ve pratiklere katılabilme olanağına sahip olmalarını sağlamaktadır. Yüz milyonlarca insan, her an dünya yasalarının tam anlamıyla kontrol altına alamadığı bir online ortamda sayısız dijital içerik üretmekte ve tüketmektedir. İnsanları özgürce kendilerini ifade edebildikleri ve özgürce enformasyon üretebildikleri, bugün içinde bulunduğumuz zengin sanal ortam ortaya çıkmıştır. Günümüzde bu platform sayesinde, ilişkilerimizi sağlamlaştırabilmekte, yolculuklarımızı planlayabilmekte, iş bulabilmekte, alışveriş işlemlerimizi gerçekleştirebilmekteyiz. Bu alanın genişlemesiyle birlikte kimlik, ilişkiler, kişisel güvenlik gibi konulara kadar gündelik yaşantımızın hemen her noktasını kavrayış biçimimiz değişmektedir.

İnternete dayalı bir iletişim biçiminin benimsenmesiyle beraber iletişim kurma şekli dömüşüme uğramıştır. Bununla birlikte toplumsal yapılanma ve etkileşim üzerinde de değişimler meydana getirmektedir. İletişim olgusunda meydana gelen bu dönüşümün en önemli noktası bireylerin zaman ve mekandan bağımsız olarak iletişim kurmalarına elverişli bir ortam sunulmasıdır. Zaman ve mekan bağlayıcılığının en aza indirgenmesiyle beraber, toplumsal örgütlenmelerin zamansal ve mekansal özelliklerinin tekrardan düzenlenmesine sebep olmuştur. Bu sayede bireylerin toplumsal yaşantılarında belirlemiş oldukları konum ve

etkileşimleri konusunda yepyeni bir alana dahil olmaktadırlar. Bu aracılanmış yüzyüz iletişim biçiminin benimsenmesi, zamandan bağımsız olarak istenilen zamanda ve yerde etkileşime geçilebilmesi, yeni bir iletişim tarzının benimsenmesiyle sonuçlanmaktadır. İnternetle aracılanmış bir iletişim tarzına olanak sağlayan sosyal paylaşım ağları, özgün bir iletişim ortamına olanak sağlamaktadır. Bireyleri sosyal paylaşım ağları sayesinde, kendi sosyal çevrelerinden olsun ya da olmasın birçok insanla iletişim ve etkileşim halinde bulunabilmektedir. Bu da sosyalleşmenin yeni bir şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal ağların yeni bir kamusal alan yaratma veya böyle bir alan yaratma konusunda potansiyel taşıdığını belirtmek gerekmektedir. Lev Manovic'e göre, geleneksel medya mantığının kitle toplumuna; yeni medya mantığının da post-endüstriyel kitle toplumu mantığına uygun olduğunu savunmaktadır (Manovic, 2001). Postmodern çağın bir ürünü olarak yeni medya, demokratik bir kamusal alan yaratma potansiyeli taşımaktadır.

18. ve 19. Yüzyıllar arasında birey kavramının dönüşüme uğramasıyla beraber, kamusal ile özel olan arasında da ayırım yapılmasını gerektirmiştir. Yeni medyanın insanları birbirlerine yaklaştırmak ve etkileşim haline geçmelerini sağlamak gibi bir etkisinin olmasının yanı sıra, diğer taraftan da yalnızlaştırıcı bir etki yarattığı yadsınmamaktadır. Postmodern toplumlar açısından değerlendirildiğinde, yeni medya, bireylerin, dünyada olup bitenlerden haberdar olmalarını, dünyanın her yerinden insanlarla tanışarak fikir alışverişinde bulunabilmelerini, kendi kimliklerini oluşturabilmelerine fırsat tanımaktadır. Bu sebeple sosyal medyanın, yeni bir kamusal alan olarak karşımıza çıkması önem taşımaktadır.

Kamusal alan kavramı bireyselleşme ve sekülerleşme süreçlerinin bir sonucu olarak modern bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Kamusal alan, bireylerin herhangi bir konuda tartışmak, konuşmak ve eylemek amacıyla biraraya gelmelerini zorunlu kılmaktadır. Kamusal olan ve özel olan arasında bir ayırım yapılabilmesi için; özel, yani sadece bireyi ilgilendiren konular ile toplumun tamamını ilgilendiren yani kamusala ait olan konular arasında bir ayırım yapılması gerekmektedir. İnsanlar, özel alanlarında daha özgür olabildikleri hâlde; kamusal alanda ise; toplumdaki diğer

bireylere benzeyemeye çalışmakta ya da toplum tarafından kabul edilmeyeceğini düşündükleri yanlarını törpülemeye çalışmaktadırlar.

Bireysel hayatın mahrem alanında meydana gelen değişimler sosyal ilişkilerle yakın ilişki içerisinde. Bu açıdan bireyin, diğerleriyle iletişimde ve etkileşimde bulunduğu kamusal alan, Batı'da XVII. Yüzyıl Avrupası'ndadır. Burjuva kamusal alanı olarak adlandırılan bu alan, özel mülkiyetin geliştiği, ekonomik bağımsızlığın kazanıldığı, eleştirel düşüncenin yayılmasını sağlayan bir kamusal alan oluşturmuştur. Burjuva kamusal alanı, XIX. Yüzyılın ikinci yarısında değişime uğramış, devlet ve ekonomik çıkar gruplarının eleştirilerinden beslenmeye başlamıştır. Kamusal alan kapitalist üretim süreci tarafından özel alan lehine daraltılmaya başlanmıştır (Habermas, 2002). Bu durum beraberinde, bireyin tüketim birimi haline gelmesine neden olmuştur. Fordist sanayileşme sebebiyle, toplumsal bir varlık olarak birey, sorgulayan ve talepkâr bir birey olmaktan uzaklaşarak, neyi ne kadar tükettiğine odaklanan bir birey hâline dönüşmüştür. Netice itibarıyla, modernite süreci, bireyin kamusal alan içerisinde kendi öz benliğine yabancılaşmış ve kişilerin kendi özel alanları içerisine çekildikleri bir mahrem alanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Habermas, 2002).

Kamusal alanın zaman ve mekân ile ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde, iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, kamusal alanın tanımının teknolojik gelişmeleri de içine alacak biçimde yeniden yapılmasını gerektirmektedir. Kamu alanı, Hannah Arendt'e göre herkes tarafından görülebilen ve duyulabilen bir alan olarak tanımlanmaktadır. Buna ek olarak, O'na göre kamusal alan, özel alandan ayrıldığı nokta, herkes için ortak olan bir alan olmasıdır. Habermas'a göre kamusal alan, özel şahısların bir araya geldikleri tartışma platformu olarak tanımlanmaktadır. Bu noktadan hareketle kamusal alan için ifade edilenlerdeki ortak nokta, mekândan bağımsız olmasıdır (Timisi, 2003). Günümüz koşulları değerlendirildiğinde, sosyal paylaşım ağları, kamusal alan tartışmalarının içine dahil edilmeyi gerektirmektedir.

Sosyal medya, Habermas'ın merkezi burjuva kamusal alanından öte, Nancy Fraser tarafından tanımlanan parçalı kamusal alana daha çok benzemektedir. Bunchstein tarafından iletişimin kesişme noktaları olarak adlandırılan sosyal paylaşım ağları, toplumun çoğunluğu tarafından paylaşılan ilgi odakları meydana

getirmektedir. Yeni medya, farklı kamusal alanların oluşturulabileceği ve farklı söylemlerin karşılaştırılabileceği bir ortamdır (Buchstein, 2002)

3.5. Sosyal bir Gözetim Alanı Olarak Facebook ve Mahremiyetin Dönüşümü

Geçmişten günümüze özellikle de bireyselliğin yeni iletişim teknolojileriyle birlikte pozitif yönde ivmelendiği Amerika gibi gelişmiş ülkelerde internetin özel mi yoksa kamusal alan mı olduğu tartışmaları yapılırken; tartışmanın içerisine sosyal bir paylaşım ağı olarak Facebookta eklenmiştir. Statista'nın 2014'ün üçüncü çeyrek sonuçlarına göre küresel bazda Facebook, aylık 1.35 milyar aktif kullanıcısıyla dünyanın en kalabalık sanal popülasyonuna sahip sosyal paylaşım sitesidir (Statista, 2014). Bu bağlamda dünyanın en popüler sosyal paylaşım ağı olarak Facebook, sahip olduğu iletişimsel özellikler, özgürlükler ve gizlilik ayarlarındaki sürekli güncellemelerle kimlik, dikizleme, gözetim ve bireysel mahremiyet gibi birbiriyle ilintili kavramların önemini arttırmaktadır.

Tarihsel süreçte ilk defa Brandies ve Warren isimli araştırmacılar, gizlilik ve mahremiyetin dönüşümünde gelişen teknolojilerin negatif etkiye sahip olduğu tespitinde bulunmuşlardır. Araştırmacılara göre gizlilik: “bireyin tek başına kalma; bir diğer ifadesiyle yalnız kalma hakkıdır”. Onlara göre fotoğrafın toplumsallaşma eğilimi gizlilik hakkını tehdit eder bir boyuta gelmiştir (McCune, 1999) Brandies ve Warren'in çalışmaları geçtiğimiz yüzyılda fütüristik bir önerme gibi algılansa da gelişen iletişim teknolojileriyle beraber başta fotoğraf olmak üzere Facebookta paylaşılan her türlü içeriğin görülür olması mahremiyet üzerindeki etkileri yadsınamaz boyutlara ulaşmıştır. Böylelikle mahrem olanın ifşa edildiği bir sanal ortama dönüşen Facebook, özel ve kamusal alan arasındaki sınırın silikleşmesine neden olmaktadır

Gözetim ve dikizleme olgusu modern döneme özgü olmamakla birlikte gelişen iletişim teknolojileriyle birlikte yaygınlaşmakta ve bunun bir sonucu olarak gündelik sıradan eylemlere evrilmektedir. Foucault gibi Giddens'ta var olan tüm modern toplumları birer gözetim toplumu olarak kabul etmektedir. Bir adım daha ileri giderek toplumsal örgütlenme biçimlerinin önkoşulu olarak gözetim işaret

etmektedir. Mevzu bahis bu süreç içerisinde internetin gelişmesi, mobil cihazların yaygınlaşması ve sosyal ağların bilhassa da Facebook'un 1.3 milyar insan tarafından aktif kullanımı; devletin ve sermaye gruplarının vatandaşları düzenli bir şekilde gözetlemesinin yanında insanların birbirlerini sistemli bir şekilde dikizlemesine böylelikle de gözetimin bireyselleşmesine neden olmaktadır. Gözetimin bireyselleşmesi ve bireylerin birbirlerini dikizlemelerinde Facebook'un kullanıcılardan talep ettiği bilgiler, gizlilik ayarları ve sağladığı iletişimsel özgürlük alanı etkin rol oynamaktadır.

Sosyal ilişkileri ve entelektüel bilgi birikimini geliştirmek amacıyla Facebook üzerinden oluşturulan profiller esnasında bireyi tanımlayacak birçok veri talep edilmektedir. Kendi rızasıyla kişisel bilgilerini küresel ağın içinde erişime açan kişi zaman içerisinde kendisiyle alakalı daha fazla bilgiyi bilinçli veya bilinçsizce ağın içinde dolaşıma sokmaktadır. Yeni edindiği arkadaşlarıyla; fotoğraf, video, lokasyon ve metin paylaşımlarında bulunmaya başlayan birey, profiline eklemeye çekindiği veya boş bıraktığı çok sayıda sorunun ipuçlarını da farkında olmadan vermektedir. Ayrıca Facebook'un, sürekli güncellenen gizlilik ayarları, arayüzü, farklı sosyal paylaşım siteleriyle (instagram ve youtube) entegre olabilen yapısı, içerik kontrolünde kullanıcılara verdiği yetkiler, paylaşım ve haz duygularını tetikleyen beğeni butonu gibi özellikleri gözetimin bireyselleşmesi ve kullanıcıların birbirlerini sistemli biçimde dikizlemesinin merkezinde yer almaktadır. Bugün günümüzde dikizleme o kadar sosyal dokunun içerisine işlemiştir ki; kullanıcılar paylaşımlar, arkadaşlık talepleri ve beğeni butonu arasında narsis ve histerik eğilimler göstermeye başlamıştır (Şahin & Sarı, Yıl: 2009). Özellikle Facebook'ta yer alan *“başkasının gözünden profilini görüntüle”* seçeneği görünür olmanın, röntgenlenmenin bir diğer ifadesiyle bireyin kendini teşhir etmesinin nasıl bir haz duygusuna çevrildiğinin en somut örneği haline gelmiştir (Çomu, vd., 2009). Böylelikle dikizlemekten ve dikizlenmekten bireylerin haz duymaya başlaması sosyal medyada gözetimin meşrulaşmasını kolaylaştırmaktadır (Güven, 2011).

Tüm sosyal medya sitelerinde olduğu gibi Facebook'un da amacı profilleri olabildiğince kişiselleştirmektir. Bu doğrultuda kişiyi tanımlayan en ayrıntılı özellikler dahi kullanıcılardan talep edilmekte ve paylaşılan içeriğin kontrolüyle ilgili olarak çok geniş haklar gizlilik ayarları üzerinden kullanıcılara sağlanmaktadır.

Böylelikle gerçeğe yakın hatta gerçek hayattakinden daha ayrıntılı sanal kimlikler oluşturularak etkileşimin ve tüm iletişimsel süreçlerin Facebook üzerinden ilerlemesi amaçlanmaktadır. Bu durum kullanıcılara mükemmel haklar ve belirsiz ödevler vermektedir.

Facebook'un kullanıcılarına tanıdığı mükemmel hakların ilki "etiketleme" özelliğidir. İlk başta akla masumane bir özellik gibi gelse de etiketleme özelliği ile bireyin öz seçimine bağlı kalmadan fotoğrafları, ağın içerisinde erişime açık hale gelmektedir. Ayrıca fotoğraflara eklenen konum bilgileriyle birlikte artık kiminle, nerede, hangi tarihte fotoğraf çekildiği bilgisine ulaşılmaktadır. Dahası Facebook etiketleme işlemini yüz tanıma sistemiyle bir adım ileri taşıma hedefindedir. Böylelikle fotoğrafın içerisinde yer alan kişilerin tek tek etiketlenme mecburiyeti de ortadan kalmaktadır. Facebook, kullanıcılarına sunduğu yeni özellikler yoluyla geniş haklar tanısa da, kullanıcılarına hem bireysel hem de başkalarının mahremiyet ve kişilik haklarıyla ilgili ciddi sorumluluklarda yüklemektedir.

Son kertede gözetim, sadece örgütler açısından değil; beşeri alanın tamamını ilgilendiren bir disiplin olarak Marx ve Weber'den sonra post-modern teorinin temsilcilerinden Foucault tarafından etraflıca incelenmiştir. Böylelikle gözetim veya bireysel mahremiyet ihlalleri sosyal teoride merkezi bir öneme sahip olmuştur. Özellikle Foucault'un modern toplum tabirinde altını sürekli çizdiği gibi "modern toplum daima disipliner bir toplumdur" (Lyon D. , Elektronik Göz, 1997). Bunlar başlangıçta hapisaneler, askeri üstler ve fabrikalar gibi devletin farklı kurumları içinde etki alanına sahip olsa da günümüzde sosyal medya ve özellikle de Facebook, bir dikizleme ve gözetim aracı olarak işlevsellik kazanırken; bireysel mahremiyet ihlallerini de arttırmaktadır.

3.5.1. Sosyal Medya Ortamı Olarak Facebook

Facebook'un kurucusu ve CEO'su Mark Zuckerberg, Facebook'u insanların sanal ortamda içerik paylaşabilmeleri ve dünyayla iletişim kurabilmelerini sağlayan bir sosyal ortam olarak tanımlamaktadır (Luca, 2011, s. 14).

Facebook, insanların paylaşmasını, bağlantı kurmasını ve dünyayı onlar için daha açık bir hâle getirmeyi amaçlamaktadır. Global Digital Statistics'in 2014 verilerine göre; Dünya üzerinde 2.5 milyar insan internet kullanmakta, bu insanların 1.8 milyarı sosyal medya hesabına sahiptir. Facebook, bu sosyal ağlar içerisinde, en fazla kullanıcı sayısına sahip olan sosyal medya platformu olarak, 1,184 milyarlık aktif kullanıcıya sahiptir (Önerli, 2014).

İnsanlar Facebook'u, arkadaşlarını takip etme, sınırsız sayıda fotoğraf yükleme, link ve video paylaşma maksadıyla kullanmaktadır. Bununla beraber tanımadığı insanlar hakkında da bilgi sahibi olma fırsatı bulmaktadırlar. Bireyler Facebook'u kullanarak, kendi kişisel bilgileri hakkında sinyaller verebilmektedir. Her yaş grubundan insan, Facebook'u arama yapmak ve içerik paylaşmak için kullanmaktadır (Murphy, 2000, s. 66).

Facebook'un zayıf yönü, gizlilik konusunda kendini göstermektedir. Kullanıcı profilleri kişinin, cinsiyet, ırk, boy, kilo, bütün fiziksel vasıflarıyla alakalı bilgi vermektedir. Diğer Facebook kullanıcıları kişi hakkında ilk anda bu konularda bilgi sahibi olabilmektedir. Profil seçenekleri bölümünden, cinsiyet, doğum günü, siyasi görüş ve dini inanç gibi kişisel bilgilerin diğerleri tarafından görünür olup olmayacağı kişinin kendi tercihiyle bağlıdır. Bunlarla birlikte ilişki durumu, hobiler, eğitim ve iş durumu gibi alanlarda da seçenekler bulunmaktadır.

Facebook, 2007 yılında Türkiye'de kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye'de eski okul arkadaşlarını veya izi kaybolan arkadaşların bulunmasına yönelik bir kullanıma sahiptir; ancak takip eden yıllarda reklam, pazarlama gibi sektörler açısından da uygun bir mecra hâline gelmiştir. Başlangıçta sadece kişisel hesapların oluşturulmasına izin veren Facebook, zamanla tanınmış kişiler, markalar için de grup oluşturulmasına izin vermeye başlamıştır. Sosyal medya, tüketici ile kurumlar arasında iletişim kurma konusunda sıklıkla kullanılmaktadır. Kurumlar mevcut müşterileriyle veya potansiyel müşteri olma özelliği taşıyan tüketicilerle, Facebook gibi alanlarda iletişim kurmaktadırlar. Günümüzde, İş Bankası, Garanti, Coca Cola, TTNET, Burger King gibi kurumlar müşterileriyle sosyal paylaşım ağları vasıtasıyla iletişim kuran markalardan birkaçıdır. Markalar bu şekilde çevrimiçi hayranlar ve gönüllü marka elçileri yaratmaktadır (Alikılıç, 2011, s. 38).

Facebook'un kullanıcılarına sunmuş olduğu hizmetler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- **Zaman Tüneli:** Kullanıcılar, profillerinde yer alacak olan bildirimlerden istediklerinin zaman tünellerinde kalmasını sağlayabilirler, istemedikleri ise kaldırma olanağına sahiptirler.
- **Etkinlik Habercisi:** İlk girildiği tarihten, son tarihe kadar kullanıcıların kendi paylaşımlarını inceleyebilmelerini sağlamaktadır.
- **Haber Akışı:** Arkadaş listesindekilerin, son paylaşımları, otoğrafları veya etkinlikleri konusunda bilgi vermektedir.
- **Fotoğraf ve Videolar:** Kullanıcılar hesaplarında sınırsız fotoğraf paylaşımında bulunabilmektedir.
- **Gruplar:** Kullanıcıların ortak bir konu hakkında düşüncelerini bildirebilmelerini sağlamaktadır.

Facebook, her geçen gün kullanıcıların istek ve talepleri doğrultusunda yenilenen bir alandır. Eklenen yeni uygulamalar sayesinde her yaş grubundan insana hitap eden uygulamalara yer verilmektedir. Facebook sayfalarının özelleşmesini sağlayan uygulamalarla, ekstra hizmetler ve seçenekler sunulmaktadır. Kişisel ayarlar sayesinde, kullanıcılar kendilerine ulaşması istemediği kişileri engelleyebilme olanağına sahiptir.

Facebook'u kullanırken insanların birden fazla profile yer vermeleri, imaj yaratma, kişisel düzenlemelere yer vermeleri gibi özellikler, Facebook'un kişiselleştirildiği konusunda bilgi vermektedir. Özellikle, son günlerde, kullanıcılar kontrol ile ilgili sorun yaşamaktadırlar. Durumun kontrollerinden çıktığını düşündüklerinden, bazı kullanıcılar sosyal medya platformlarını kullanmayı sonlandırmıştır. Bu durumun farkına varan Facebook, kullanıcıların paylaşımlarına kimlerin erişebileceğine yönelik "Gizlilik Kontrolü" ayarını eklemiştir (Milliyet, 2014).

3.5.2. Mahremiyet Ekseninde Sanal Kimlik İnşası

Kimlik, sosyal sistemin merkezinde konumlanmaktadır. Bireylerin sosyal statüleri ve sahip olduğu tüm kültürel kodların birer karşılığı olarak çok boyutlu inanç, tutum, değer yargıları ve yaşam biçimlerini sembolize eden derin bir kapsama sahiptir. Kimlik, kendimiz hakkında ve çevremizin bizim hakkımızdaki çeşitli temsillerini kapsamaktadır (Karaduman, 2010). Bir diğer ifadeyle kimlik, öncelikle insanın kendini kavrayışıdır. Sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik yönlerden bireyin, kendini beşeri hayat içerisinde konumlandırmasıdır. Bu konumlandırma süreci çevreyle girilen sığ veya derin etkileşim sonucuna bağlı geliştirilmektedir. Bu noktada insanın çevreyle gerçekleştirdiği iletişimin son halkası olan mobil iletişim araçları ve Facebook, Twitter gibi sosyal paylaşım ağları, bireyin hem içsel hem de sosyal süreçlerinin merkezinde yer almaktadır. Böylelikle sanal toplumsal mekânlar ve cemaatler gibi sanal mekânlarda oluşan kimliklerde sanallaşmaktadır (Castells M., 2004).

Birçok insanı birçok insana bağlayan internet ve özelinde sosyal ağlar, bireyin etkileşime girdiği insan sayısını arttırmaktadır. Böylelikle dünyayı çevreleyen hiper bağlar, sağladıkları imkânlarla toplumun her katmanını ve sosyal hayatın her aşaması içinde yaygınlaşmaktadır. Tüm kültürleri, farklı inanç sistemlerini, ekonomik sınıfları kısacası tüm toplumları birbirlerine düğümleyen ağlar aracılığıyla bireyin sahip olduğu tüm değerler, yaşam biçimleri ve kimliği belirlenmekte, tüketilmekte ve bu sürecin sonucunda yeniden üretilmektedir. Bir diğer ifadeyle, kimliğin içe patlaması kitle toplumunun getirdiği bütünselliğin yerini sosyal ağlarla artan bireyselliğin alması şeklinde tanımlanmaktadır.

İnternetin sağlamış olduğu iletişimsel özgürlük ağlar aracılığı ile kurduğu kişilerarası iletişimde bireyin kendisini yeniden tanımlamaya zorlamaktadır. Çünkü sahip olduğu tüm değerler ve bunları ağın içerisinde sunuş biçimleri kimliğinin sanal ortamdaki inşasında hayati öneme sahiptir. Böylelikle, ağın içerisinde var olmasını sağlayan yegâne veriler kendisini tanımlayan ve sanal kimliğinin yapı taşlarını oluşturan dijital paylaşımları haline gelmektedir..

Bilgin'e (1994) göre kimlik: diğerleriyle etkileşim içerisinde öğrenilen ve gelişen durağan olmayan bir kavramdır. Bu noktada sosyal ağlar ve özellikle kişilerarası etkileşim düzeyi yüksek olan Facebook, kimliğin sanal ortamlarda yeniden üretilmesinde önemli role sahiptir.

Birey, sosyal ağlarda hesap açtı an itibariyle sanal dünyanın içerisinde yeni bir kimlik oluşturmaktadır. Zaman içerisinde kendisini ifade eden veri girişlerini ve paylaşımlarını arttırdıkça tıpkı bir canlı organizma gibi sanal kimliği de gelişmekte böylelikle de evrilmektedir. Örneğin: Facebook, kayıt olan herkesin kişisel verilerini, inançlarını, siyasi görüşlerini, cinsel eğilimlerini, hangi milletten olduğunu, hobilerini ve eğitimi gibi birçok kimlik kavramının içeriğini dolduran bilgileri talep etmektedir. Böylelikle sanal ortamda birey, kim olduğu kadar sanal kimliğindeki bilgilerin temsilcisi konumuna gelmektedir. ICO Müdür yardımcısı Smith, gençlerin internet ortamında özellikle de Facebook gibi paylaşım sıklığının ve çeşitliliğinin fazla olduğu sanal ortamlarda bıraktıkları dijital izlerin önemini farkına varmadığını belirtmektedir. Konuşmasının devamında: çok sayıda işyerinin işe alım sürecinde başta Facebook olmak üzere internette arama yaptığını belirterek; şirket politikasına aykırı bir durum ile karşılaştığında adayların şanslarının sıfırlandığını açıklamıştır (onbeşyirmibeş, 2011).

Gerçek hayattan farklı olarak Facebook'ta yer alan bilgiler her an erişime açık konumdadır. Bu durum eşzamanlı olarak bireyi gerçek kimliklerinden de soyutlamaktadır. Yaşamdan soyutlanmaya başlayan birey sanal ortamda var olma çabası içerisinde kendini yeniden tanımlandırma ve kabul ettirme çabası içerisine girmektedir. Bu sürecin sonunda güven duygusu zedelenmekte, sorumluluk duygusu yok olurken, bireyin sanal kimliği ön planda çıkmaktadır. Artık manevi ve etik değerlerin kurduğu bağların yerini, bireyin kim olduğu, kimden olduğu, eğilimleri kabulleri almaya başlarken; tam bu noktada gözetleme eyleminin aktörleri aynı zamanda gözetlenen konumuna gelmektedir. Bu noktadan itibaren, mahremiyet ekseninde kimlik ihlalleri yaşanmaktadır. Özellikle Facebook kullanıcıları sosyal davranışları, gizli ve açık kimlikleriyle paylaşımlarda bulunmaktadır. Kimi zaman bir gruba aidiyet duygusuyla hareket ederken, çoğu zamanda hayal edilen ütopyaya ulaşmak için yaratılan karakterlerin arkasından Facebook'ta var olma çabası içerisine

giren birey gerçekleştirdiği paylaşımlar ile mahremiyetini ortadan kaldırmaktadır. Böylelikle mahremiyet özgürlüğün önemli bir paydaşı olduğundan, Facebook üzerinden gerçekleşen bireysel mahremiyet ihlalleri özgürlüğünde ihlali anlamına gelmektedir (Tanılır, 2006) Bu noktada Rheingold'a göre metinler aracılığı ile oluşturulan kimliklerin kayganlığından bahsederek mahremiyetini bu kimlikler üzerinden sunan kimselerin tehlikeli bir fantazyaya içerisine girdiğini ve izlenimlerini yönettiklerini belirtmektedir (Gümrükçü, 2006).

Kısacası Mahremiyetin sınırları, kültür, inanç, sosyal çevre, yaşam biçimleri, eğitim ve ekonomik etkenlere bağlı olarak farklılaşmaktadır. Ancak Facebook'ta dolaşıma sokulan bilgiler ve paylaşımlar onu bir sosyal paylaşım sitesi olmanın ötesine taşımaktadır. Stratejik bir araca evrilen Facebook, detaylı bir bilgi bankasına dönüşmektedir. Bu özelliğiyle gözetlenmeye değer bir ortam olarak gerçek ilişkilerin kurulmasında önemli bir referans noktası haline gelmektedir. Böylelikle bir süre sonra sanal kimlikler veya kurgulanmış kimlikler, gerçek kimliklerin önüne geçmektedir. Bunun oluşmasında bireyin Facebook hesabında yer alan her türlü içeriğin dikizlenebilmesi veya izlenebilmesi yer almaktadır.

3.5.3. Panoptik Bir Alan Olarak Facebook

İletişim teknolojilerinin çok hızlı bir biçimde ilerlemesine bağlı olarak “enformasyon toplumunun” gitgide “gözetim toplumuna” dönüştüğü görülmektedir. Gündelik hayatı ilgilendiren hemen her türlü işlemin bireylerin parmaklarının ucuna taşınmasıyla birlikte, bireyler İnternete bağlandıkları an itibariyle ucu bucağı olmayan bir dünyanın kapılarını aralamaktadırlar. Bu bağlamda her ne kadar İnternet, bireylere uçsuz bucaksız bir özgürlük sunuyor gibi görünse de aslında “elektronik panoptisizm” adı verilen sıkı bir gözetim sürecine girilmektedir. Postmodern bir özgürlükler çağı olması ümit edilen günümüzde, kamusal ve özel alanda ortaya çıkan mahremiyet ihlalleri çerçevesinde, teknoloji bazlı yeni iktidar yapıları ortaya çıkmaktadır.

Bireylerin her türlü davranışının ve iletişiminin kayıt altına alındığı günümüz koşullarında, sosyal medya ve taşınabilir iletişim araçlarının kullanımının

yaygınlaşmasıyla, devletin vatandaşları, sermaye gruplarının tüketicileri gözetlemesi durumuna, bireylerin birbirlerini gözetlemesi eklenmiştir. Sosyal medya kullanıcılarının birer röntgenciye dönüştüğü bugünlerde, Niedzwiecki'nin “dikizleme kültürü” olarak ifade ettiği durum ortaya çıkmaktadır.

İletişimin çok kolay bir şekilde kurulabilmesine olanak sağlaması sebebiyle, sosyal paylaşım ağları çok kısa bir süre içerisinde, özellikle gençler arasında popüler hâle gelmiştir. Çünkü gençlere bu platformlar tartışma, düşüncelerini ifade etme ve iletişim kurma olanağı sunmaktadır (Bonds-Raacke & Raacke, 2008, s. 11). Facebook, günümüzde en popüler sosyal paylaşım ağlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Facebook, özellikle genç bireyler tarafından, arkadaşlarla iletişim kurmak, sosyalleşmek ve kimlik inşasında etkin bir biçimde kullanılmaktadır.

Facebook, Twitter, LinkedIn, Instagram gibi sosyal paylaşım ağları, çalışma, eğlenme ve iletişim kurma biçimlerimizi dönüştürmektedir. Kısacası sosyal medya, günümüz koşullarında toplumsal hayatın ayrılmaz bir parçası olarak yer almaktadır. Sosyal medyada paylaşımlarda bulunmak günümüzde bireyler için gündelik hayatın rutinleri arasına girmiş bulunmaktadır. Fakat sosyal medyanın, bireylerin psikolojileri üzerinde yarattığı etkiler çok az insan tarafından bilinmektedir. Bu nedenle sosyal medyanın ekonomik faaliyetlerimiz, geleneklerimiz, kültürümüz, sosyal yaşantımız ve örgütlenme biçimlerimizin sosyal paylaşım ağlarının etkisiyle dönüşüme uğradığı üzerinde durmak gerekmektedir.

Fransız Filozof Michel Foucault (1926-1984), sosyal medyanın bireyleri psikolojik düzeyde etkilediği konusunda öngörülerde bulunmuştur. Foucault, İnternet'in bulunduğu tarihlerde hayatta olmamasına rağmen, toplum içinde bireylerin sosyal yaşantıdaki davranışlarını belirleyen etmenler (normlar, değerler, statüler, roller) ve kimlik inşası konusunda çalışmalarda bulunmuştur. Foucault'nun bu konudaki çalışmalarını, sosyal medyadaki kimlik inşasını anlamada kullanmak mümkündür. Foucault'nun düşünce perspektifinde sosyal medya ele alındığında, sosyal paylaşım ağları, bilgi alışverişinde kullanılan bir araç olmanın ötesinde bir yere sahiptir. Foucault'ya göre, sosyal medya özneleştirme kavramını da içine almaktadır.

Panoptikon

Facebook

Hapishane	Sosyal Ağ
Fiziksel Gözetim	Elektronik Gözetim
Görünmeyen Gözetim	Görünmeyen İzleyici
Eşitlerarası Olmayan Gözetim	Eşitlerarası Gözetim
Merkezi Ağ	Dağınık Ağın Merkezi
Devlet Kuruluşları için Deneysel Alan	Ticari İşletmeler için Tecrübe Alanı
Devlet Tarafından Kontrol	Kapitalist Kuruluşlar Tarafından Kontrol

Tablo 1: Panoptikon ve Facebook'un Gözetleme Biçimlerinin Kıyaslanması

Kaynak: <http://mastersofmedia.hum.uva.nl/2012/10/19/captives-of-the-social-facebook-and-digital-panopticism/>

Sosyal paylaşım ağlarının kullanım sıklığı ve mobil iletişim araçlarının kullanım oranlarının artmasıyla Facebook kullanıcı sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu gelişmeler çerçevesinde günümüzde geline nokta sosyal paylaşım ağları birer gözetim mekanizması hâline gelmektedir. *Foucault'nun Hapishanelerin Doğuşu adlı eserinde incelediği Panoptikon kavramı, bireyin kendi öz iradesi ile iktidara uygun olarak, başat kültür ve normlar çerçevesinde kendini gerçekleştirmesini mümkün kılmaktadır* (adresgezgini, 2010). Sosyal bir iletişim alanı olarak Facebook, önceki tarihlerde Foucault tarafından “panoptikon” adı verilen kontrol mekanizmasına benzer özellikleri barındırmaktadır.

Facebook'un kuruluş amacına göre, denetim mekanizması meydana getirmek veya panoptik özelliklere sahip bir işleyişe sahip olması hedeflenmemektedir. Ancak, Facebook'un gelişimi bağlamında geline nokta, panoptikon tanımıyla benzer özellikler sergilediği görülür.

Kullanıcılar, kendi bireysel profillerini oluşturarak, diğer bireylerle iletişim ve etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Bu ortam kullanıcılar açısından değerlendirildiğinde, özgürce duygu ve düşüncelerine yer verebildikleri bir ortam sunmaktadır. Kullanıcıların paylaşımları konusunda sınırlandırıcı tek şey kendi bireysel kontrol mekanizmaları olmaktadır. Facebook'un işleyiş mantığına göre, kullanıcılar sanki gözetim altında değillermiş gibi davranmaktadırlar. Bu durum teorik olarak mümkün görünse de, kapitalist çıkarların ve hükümetlerin etkisi altında

gerçekleşmektedir. Facebook ile kullanıcı arasındaki güçlü ilişki, bir disiplin veya gözetim şekli değildir; fakat bir tür baskı şeklindedir. Bununla birlikte aslında, Facebook'un işleyiş mantığı oldukça basittir. Kullanıcıların paylaşımda bulunarak içerik oluşturmaları ve bunu gündelik bir rutin hâline dönüştürmeleriyle, Facebook değer kazanmaktadır. Bu noktada ticari kazanç sağlama söz konusu olmaktadır. Çünkü günümüzde sosyal ağlar, reklamverenler ve sermaye sahipleri açısından önem taşımaktadır. Facebook'un kuruluşunda hedeflenen durum bugün bambaşka bir hâl almıştır. Temelinde yer alan sadece bir paylaşım ortamı olma fikri, gün geçtikçe geçerliliğini yitirmektedir.

Sosyal paylaşım ağlarının her biri, bireyleri paylaşımda bulunma konusunda motive etmeye çalışmaktadır. Çünkü onlar açısından bu paylaşımlar; içerik, hizmet ve reklamlarını tüketicilerine uygun şekilde tasarlamaları açısından büyük önem taşımaktadır. Örneğin, şirketler facebook profillerini inceleyerek, şu anda nerede olduğumuza, nelerden hoşlandığımıza, ihtiyaçlarımıza, zevklerimize, hobilerimize, mizah anlayışımıza, ilişkilerimize ve ilişki içinde olduğumuz insanları tespit ederek, ortak zevke uygun bir restoran tavsiyesinde bulunabilmektedirler. Bu durum, mahremiyet ihlâli durumunu akla getirmektedir; çünkü kişisel bilgilerimizi analiz etmek suretiyle kişi hakkında bir analizde bulunulması, bireylerin gözetlenmesi anlamına gelmektedir (Jarvis, 2012, s. 35).

Günümüzde Facebook'un kişisel bilgilerimizi toplayarak, üçüncü şahıslara sattığı bilinmektedir. Bu da sosyal ağları kâr elde etmek amacıyla kullanılmasıyla sonuçlanmaktadır. Diğer taraftan, kullanıcılar Facebook'a kayıt oldukları an itibariyle, veri kullanım ilkelerini ve koşullarını kabul etmiş sayılmaktadırlar.

Günümüzde enformasyon teknolojileri, tıpkı geçmiş dönemlerde bireylerin gözetimine uygun mimari yapıların tasarlanması gibi, bireylerin gözetiminde etkin bir biçimde kullanılmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, bireyler daha sosyal paylaşım ağlarına kayıt oldukları an itibariyle, kullanım ve kayıt koşulları bölümünde, gözetlendiklerine dair bilgilendirilmektedirler. Ancak kullanıcıların bu gözetlenme hâlinde rahatsız olmadığı, aksine haz duyduğu görülmektedir.

3.5.4. Facebook'ta Gizlilik ve Mahremiyet

Sosyal paylaşım ağı, yapısı itibarıyla kullanıcılara herşeye açık bir ortam sunmaktadır. Özellikle gençler ve bilinçsiz sosyal medya kullanıcıları bağlamında ele alındığında, endişe verici sonuçlarla karşılaşılması söz konusu olabilmektedir. Her türden bilgi, denetimsiz bir şekilde internet ortamında dolaştığı için, bu durum mahremiyet ihlallerine ve bireylerin mahremiyet algılarında dönüşümler meydana getirebilmektedir. Sosyal medya ortamlarında bireyler sürekli bir etkileşim içinde bulduklarından, bu ortamlar; kullanıcıların özgürlük anlayışları, karakterleri üzerinde önemli etkiler meydana getirmektedir. Bunlara ek olarak kimlik inşasında, kişiliğin belirlenmesi ve değişmesi konusunda da etkili olmaktadır. Kullanıcılara uçsuz bucaksız özgür bir ortam sağlayan sosyal paylaşım ağı, her ne kadar daha çok olumlu yönleri açısından düşünülse de endişe, korku gibi duyguları da beraberinde getirmektedir.

İnternetin gelişmesi ve dolayısıyla sosyal medyanın kullanım alanının yaygınlaşmasıyla birlikte, ülkeler ve insanlar arasındaki kültür farkları gitgide yok olmaya başlamıştır. Bu bağlamda sosyal medyanın kullanıcı odaklı bir kamu etkileşimini ortaya çıkardığı söylenebilir. Sosyal medyada, oluşturulan ağlar, insanların bir araya gelmeleriyle oluşturulmaktadır. Fakat bu biraraya geliş, sanal ortam dışında biraraya gelmekten çok daha fazlası anlamına gelmektedir. Çünkü sosyal medyada oluşturulan ağlar, birbirleriyle bağlantısı olmayan insan topluluklarının yapamayacağı şeyleri yapabilmesini sağlar (Christakis & Fowler, 2009, s. 19). Facebook, birbirini tanıyan veya tanımayan insan topluluklarının iletişim kurmasına olanak tanıyan bir sosyal medya aracıdır. Kullanıcıların birbirleriyle bağlantı kurmalarına, birbirini tanımayan kimselerin gruplar oluşturarak, kullanıcıların gizlilik ve güvenlik ayarları ölçüsünde birbirleriyle iletişime geçmelerini sağlayan Facebook, bireylerin günlerinin büyük bir bölümünü bu ortamda geçirmesine neden olmaktadır.

Yüzyüze iletişime benzer bir iletişim ortamı sunan Facebook'un gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası hâlini alması, bireylerin duygu, düşünce ve tutumlarını içeren içeriklerin anında paylaşılması, gizlilik ve mahremiyetle ilgili sorunları da beraberinde getirmektedir. Kullanıcının izni dahilinde paylaştığı içerikler, bireylerin kendilerini sanal ortamda ifade etmeleri açısından ve çevrimiçi kimliklerini oluşturmaları açısından önem taşımaktadır. Bu noktada gizlilik ve mahremiyet kavramlarının tanımlarının hatırlanmasında fayda vardır. Kişisel gizlilik, bir bireyin kendisi hakkında başkalarının bilmesi gerekenleri belirlemesidir (Yıldırım, Sosyal Ağlar ve Kişisel Gizlilik Çatışması, 2012). Kişisel mahremiyet hakkı bağlamında, mahremiyetin tanımı ise; bireylerin yalnız kalabilmelerini; dilediklerini düşünüp, hareket edebilmelerini; istedikleri yer, zaman ve koşulda kimlerle ne ölçüde ilişki kurabileceklerine karar verebildikleri alanı ve bu alanda sahip olunan hakkı ifade etmek için kullanılmaktadır (Yüksel Y. D., 2003) şeklinde tanımlamak mümkündür.

Bireyler, Facebook'ta profil oluştururken, öncelikle mevcut arkadaşlarıyla iletişim kurarlar. Profilin oluşturulması aşamasında, kişisel kimlik bilgilerini kullanmaktadırlar. Bu aşamada gerçek isimlerini kullanabildikleri gibi takma isimde kullanabilmektedirler. Profilde, fotoğraf, cinsiyet, doğum tarihi, memleket, dini inanç, siyasi görüş, yaşanılan yer, iş ve eğitim bilgileri, aile ve ilişkiler, hobiler gibi bilgilere de yer vermek kişinin kendi tercihi bırakılmıştır. Bağlantı kurmak için diğerlerine "arkadaşlık isteği" gönderme yoluyla bağlantı kurulabilmektedir. Arkadaşlık isteği gönderilen kişi, gönderenin profiline erişim sağlayarak o kişiyi bağlantıları arasına ekler veya isteği reddeder.

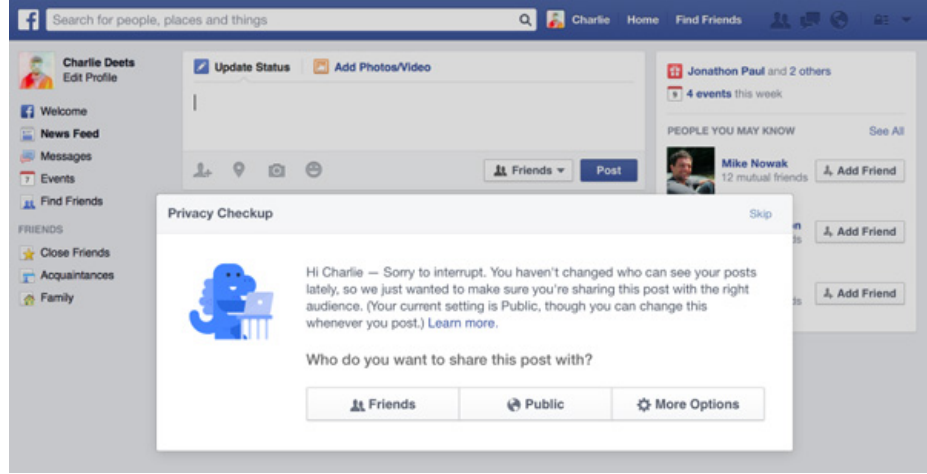
Facebook, 2004 yılında, Harvard Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilere hizmet etmek amacıyla kurulmuştur. Ancak kısa bir süre sonra, diğer üniversitelerin öğrencileri, prestijli kurumlar, daha sonrasında da farklı okullarda kullanılmaya başlanmıştır. 2005 yılında, Facebook, sınırlı erişimle özel lise öğrencilerinin ve bazı şirketlerin kullanımına sunulmuştur. Son olarak da, 2006 yılında halkın erişimine sunuldu (Boyd & Ellison, 2007, s. 210).

Başlangıçta Facebook'un gizliliğe yaklaşımı ağ merkezliydi. Varsayılan ayarlara bakıldığında, öğrencilere ait içerikler, sadece aynı kampüsü paylaşan öğrenciler tarafından görülebiliyordu, diğer kişiler tarafından görülemedi.

Kullanıcılar, Facebook'taki "Herkes Açık", "Arkadaşlar", "Arkadaşlarımla Paylaş" ya da sadece kullanıcı tarafından etiketlenen kişiler tarafından görülebilir durumunu ifade eden "Özel" seçeneği ile hangi bilgileri kimlerle paylaşabileceklerini belirleyebilmektedirler. Markaların ve çeşitli şirketlerin Facebook üzerinde hesap oluşturabilmeye başlamasıyla birlikte, kullanıcılara ait verilere üçüncü şahıslar tarafından ulaşılabilmesi gibi bir durumla karşı karşıya kalındı. Bu nedenle üçüncü şahısların hangi içeriğe, ne ölçüde ulaşabileceğinin belirlenmesi için, Facebook'a gizlilik ayarları dahil edildi. Kullanıcılar her paylaşımda bulduklarında, içeriği kimlerle paylaşmak istediklerini seçebilecekleri bir iletiyle karşılaşmaya başlamıştır. Gitgide Facebook kontrolleri kullanıcılar açısından daha karmaşık bir hâle gelmiştir. (Bilton, 2010). Bu sebeple Facebook gizlilik ayarlarını basitleştirilmiş olarak tekrar tasarlamıştır (Zurkerberg, 2010).

Mahremiyetle ilgili tartışmalara Facebook'un yıllardır siteyle ilgili yaptığı çeşitli değişiklikler eşlik etmektedir. 2006 yılında ise Facebook'un yeni haber kaynağı olan "News Feed" adlı arayüz kullanıcıların hizmetine sunulmuştur. Yenilenen haber kaynağında, içerik akışlarının farklı kategoriler altında yer aldığı görülmektedir. Bu yeni uygulama sayesinde kullanıcılar, arkadaşlarının eylemlerini kendi ana sayfalarında veri akışı şeklinde görebilmektedir. Anasayfada, New Feed ile birlikte bir de Live Feed seçeneği bulunmaktadır. Bu seçenek ise, kullanıcıların daha çok iletişim hâlinde oldukları, "like" dedikleri, yorum yaptıkları arkadaşlarının paylaşımlarının görüntülediği kısım olarak yer almaktadır. Kişinin bu seçeneklerden hangisini kullanacağı kendi denetimindedir.

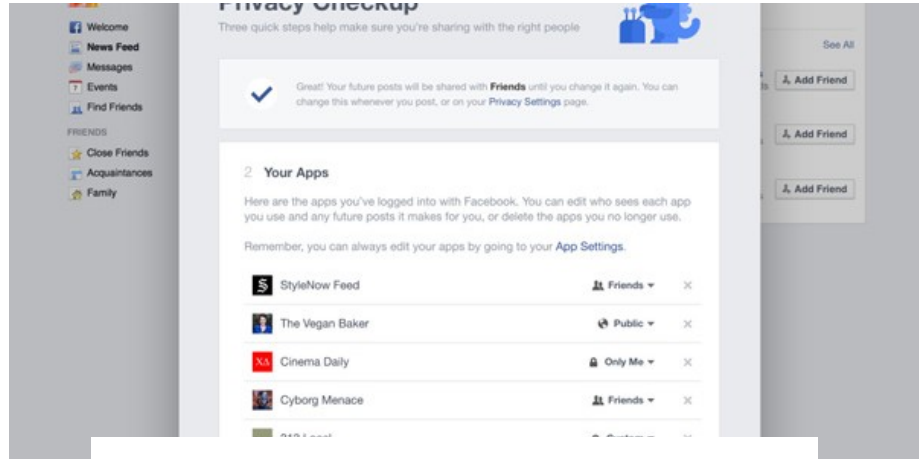
Facebook, kullanıcıların hesaplarında gizlilik ve mahremiyet seviyesini kontrol edilebilmelerini sağlayan "privacy checkup" adlı araç kullanıma sunuldu (Underwood, 2014). Kullanıcılar açısından paylaştıkları şeylerin kimler tarafından erişilebilir olduğu büyük önem taşımaktadır. Çünkü kullanıcılar mahremiyet hakları bağlamında kimlerle ne ölçüde iletişim kuracaklarına kendileri karar verme hakkına sahiptir. Facebook Ürün Müdürü Paddy Underwood'un yaptığı açıklamaya göre; "Gizlilik Ayarı Kontrolü" aracı sayesinde, kullanıcılar paylaştıklarını kimlerin görebileceğini, kendisiyle kimlerin iletişim kurabileceğini, birinin kendisini rahatsız etmesini nasıl durdurabileceğini belirleyebilmektedir (Underwood, 2014).

Resim 1: Facebook gizlilik ayarları arayüzü

Kaynak: <http://newsroom.fb.com/news/2014/09/privacy-checkup-is-now-rolling-out/>

Paylaşımların kimler tarafından görülebileceğinin kullanıcı tarafından belirlenmesinin yanı sıra, “gizlilik ayarları” sayesinde kullanıcı hesaplarındaki uygulamalara da bir kaç adımda ulaşmak mümkün olabilmektedir. Ayrıca üçüncü taraf sitelerinin kullanıcıların hangi bilgilerine erişebileceklerinin denetiminin de bireyler tarafından gerçekleştirilmesi mümkün olabilmektedir.

Resim 2: Kişisel Facebook hesabıyla bütünleşen uygulama ve eklentilerin erişim ayarlarını gösteren arayüz

Kaynak: <http://newsroom.fb.com/news/2014/09/privacy-checkup-is-now-rolling-out/>

Facebook'ta mahremiyet konusunda yapılan gelişmelerden biri de; kullanıcıların artık kullanıcıların kendileri hakkında herhangi bir bilgiye yer vermeden, anonim giriş sağlayabilmeleridir. Anonim giriş, kullanıcı hakkındaki

bilgilerin paylaşılmasına izin vermemekte, uygulama veya oyunların kişi hakkında paylaşımında bulunmasına izin vermemektedir.

Kullanıcılar, Facebook hesaplarında kendilerini yazılı bir biçimde ifade etmektedir. Profillerinde teşhir etmeye karar verdikleri kişisel bilgiler ve görüntüler aracılığıyla çizdikleri sınırlar, bireylerin mahremiyet algılarını ortaya koymaktadır. Kullanıcıların paylaşımlarda mahrem olarak değerlendirilen noktalar: bireylerin en içerisindeki yaşantılarıyla ilgili her türlü şey, aile ile alakalı bilgiler, yer ve mekân olarak yapılan bildirimler, kişisel bilgiler içeren paylaşımlar olarak sıralanabilmektedir. Bu bilgiler bireyin diğerleri tarafından tanınması açısından önem taşıdığı için mahremiyet alanı kapsamında değerlendirilmektedir. Bu bilgiler dahilinde, Facebook kişisel gizlilik veya mahremiyet ihlâli gerçekleştirmeye yönelik bir tehdit oluşturmamaktadır. Çünkü bireyler, kendilerine ait bilgileri, kimlerle, ne ölçüde paylaşacaklarına kendileri karar vermektedir.

Facebook'ta paylaşımında bulunan insanların birincil amacının diğer insanlarla düşüncelerini paylaşmak ya da etkileşimde bulunmak olmadığı görülmektedir. Öncelikle görsellik ön plana çıkmaktadır ve dolayısıyla bireyler kendilerini görünür kılmaya odaklanmıştır.

Yaşanan bu gelişmeler, yeni bir kavramın kelime dağarcığıımıza girmesine neden olmaktadır: dikizleme kültürü. Hal Niedzviecki, "Dikizleme Günlüğü" isimli kitabında, dikizlemeyi, herkes hakkında herşeyi bilme arzusu olarak tanımlamaktadır (Niedzviecki, 2009, s. 15). Bireyler bu arzularını tatmin edebilmek adına, kendileri hakkındaki herşeyi de başkalarının dikizlemesine izin vermek durumundadırlar. Yani bireyler aslında dikizlerken, dikizlenen konumuna düşmektedir. Facebook'ta paylaşımında bulunurken kimi zaman farkında olarak kimi zamanda istemeden kişisel mahremiyetimizin sınırlarına çıkarız. Sadece kendi mahrem sınırlarımızı değil, her an başkalarının da mahremiyetlerini ihlâl etmek eğilimi göstermekteyiz. Tüm bunlar içinde bulunduğumuz Enformasyon Çağı'nda insanların birbirlerinden uzaklaşarak, asosyal ve yalnızlaşmış, teknolojisinin yabancılaştırdığı bireyler hâline gelmesinden ileri gelmektedir. Yaşanılan mekânların, yaşam ve iş koşullarının değişmesi ilişki kurma biçimlerinde de dönüşümler meydana getirmiştir. İnsanların gerçek dünyada biraraya gelmesinin zorlaşmasının neticesinde, sosyal paylaşım ağlarının gün

geçtikçe yaygınlaşması kaçınılmazdır. Eskiden insanlar, kişisel bilgilerini sadece yakın çevreleriyle paylaşırken, sosyal paylaşım ağlarının yaygınlaşması neticesinde tanımadıkları insanlarla da paylaşmak durumunda kalmaktadır. İnsanlar kendilerine itiraf etmekte zorlansalar bile, Facebook'ta paylaşılan fotoğraflar, kişisel bilgiler, yer bildirimleri ve diğer herşey aslında tanımadığımız kişilerin görmesi için koyulmaktadır. Bireyler artık teşhir etmekten ve diğerleri tarafından gözetlenmekten haz almaktadırlar. George Orwell'in Big Brother olarak ifade ettiği kavram, artık sadece devletler veya kurumlar tarafından gerçekleştirilen gözetimi ifade etmek için kullanılmamaktadır. Birinin diğerinin gözetilmesi, gelinen noktada son derece sıradan bir eylem hâline gelmektedir. Bireylerin denetlenmesi, disiplin altında tutulması ve iktidarın gücünü hissetmesi için uygulanan gözetim bugün şekil değiştirmiştir. Çünkü artık bireyler gönüllü olarak kendileriyle ilgili her türlü kişisel bilgiyi kendi otokontrolleri çerçevesinde ifşa etmektedir.

İnternet'in anonimliğin sonu anlamına geldiğini savunan Zygmunt Bauman ve David Lyon'a göre; mahrem olan her türlü içerik artık kamusal alanda varlığını sürdürdüğü için, İnternette paylaşılan herhangi bir içeriğin kaybolması artık mümkün olmamaktadır. Çünkü bu bilgiler sayısız sunuculardan herhangi birinde sonsuza kadar kayıtlı kalma ihtimalini taşımaktadır (Bauman & Lyon, 2013). "Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: "Görülüyorum Öyleyse Varım!" adlı kitapta bu durum şöyle açıklanmaktadır;

Toplumsal paylaşım ağlarında tıklanan reklamlar, ziyaret edilen arkadaş hesapları sürekli ve düzenli olarak reklamcılık ve pazarlama şirketleri tarafından ayrıntılı olarak kayıtlanmakta ve kişiselleştirilmiş reklam kampanyası veya ürün tanıtımı için bu veri bankası kullanılmaktadır... Üstelik Facebook ve Twitter toplumsal ilişkilerimizi kurma ve devam ettirmenin giderek daha fazla temel alanı haline geldikçe, bu alanların mikro ve makro iktidar yapıları tarafından düzenlenmesi ve yönetilmesi konusundaki özen de artmaktadır (Toprak, et al., 2014).

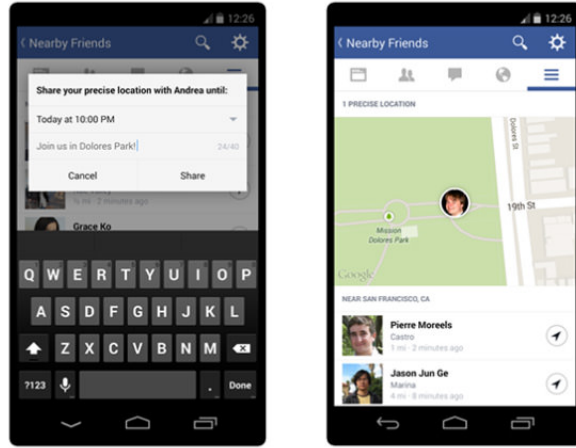
Mahremiyet ile bağlantılı olarak değerlendirilebilecek bir diğer nokta, Facebook kullanıcılarının kendileri tarafından paylaşılan veya bir başkası tarafından paylaşılan fotoğrafı etiketlemesi veya etiketlenmesi yoluyla ortaya çıkan mahremiyet sorunudur. Çünkü akıllı telefonlar, fotoğrafın nerede, saat kaçta çekildiği gibi bilgilerin fotoğraflara eklenmesine olanak sağlamaktadır. Bu durum bireylerin

gizlilik haklarını tehdit edebilecek tehditleri beraberinde getirmektedir. Kullanıcılar bu şekilde farkında olmadan gayri resmi bir biçimde takip altına alınabilirler. Kişinin ne zaman ve nerede bulunduğu tespit edilebilir. Bu açıdan bakıldığında Facebook, Twitter, Instagram gibi sosyal paylaşım sitelerinden yapılan paylaşımların kimlik izlerinden arındırılması, kişisel mahremiyetin korunması açısından önem taşımaktadır. Sayısal fotoğrafların kimlik izlerinden arındırılması konusunda proje geliştirme çalışmaları sürmektedir. Geliştirilen projeler sayesinde, görüntülerin anonimleştirilmesini sağlamak hedeflenmektedir (Dirik, 2014).

David Lyon, diğer insanlarla iletişim kurmak için Facebook'u vazgeçilmez bir yol olarak gören insanlardan dijitallik yerlisi olarak söz etmektedir. Facebook'ta "arkadaş" olarak adlandırılan kişinin karşılığı bu ortamda, bin kişiyi tanımlayan tutarsız bir kelimeyi ifade etmektedir. Facebook, bugün gözetim araçlarından bir tanesi haline gelmiştir ve kullanıcıların "arkadaş" olarak tanımladıkları sınıflandırmayı bizzat kendilerinin yapmasını zorunlu kılmaktadır. Bu da Facebook ile gözetim olgusunun bir işbirliği olarak karşımıza çıkmaktadır. (Bauman & Lyon, 2013, s. 50).

Sherry Turkle ise, *Alone Together (Birlikte ve Yalnız)* adlı kitabında, sosyal paylaşım ağları ve mahremiyet arasındaki ilişkiyi, "İlişkilerimizde hissettiğimiz güvensizlikten ve mahremiyetimizle ilgili duyduğumuz kaygıdan dolayı, hem ilişki içerisinde olmamızı sağlaması hem de ilişkilerden bizi koruması için teknolojiye medet umuyoruz" şeklinde ifade etmektedir (Turkle, 2011, s. 12). Turkle'in ifadesinin özeti; artık bireyler gerçek hayatta birbirlerinden bekleyeceklerini, teknolojiye bekler konumdadırlar.

Facebook tarafından geliştirilen ve kullanılmaya başlanacak olan uygulama, kullanıcıların kendilerine yakın çevrede olan arkadaşlarını görüntüleyebilmelerine imkân tanımaktadır. Bu sayede kullanıcılar birbirlerinin yakın çevrelerinde olduklarını görerek birbirlerine buluşma davetinde bulunabilmektedir. Uygulamanın kullanılabilmesi her iki tarafın da konum ve GPS özelliklerinin açık olmasına dayanmaktadır.

Resim 3: Near by friend uygulamasıyla lokasyon paylaşımı

Kaynak: <http://mashable.com/2014/04/17/facebook-nearby-friends/>

Facebook'un sunmuş olduğu bu tip uygulamalar, bireylerin teşhir etme ve gözetlenme hazzını destekler nitelik göstermektedir. Uygulama sayesinde bireyin kesin konumunu paylaşabilmesi elbette kendi arzusuna bırakılmış bir seçenek; ancak kişinin bulunduğu yeri paylaşması güvenlik açısından tehlike oluşturabilecek durumlara davetiye çıkarmaktadır.

2012 yılında Facebook'un güvenlik şefi Joe Sullivan tarafından verilen röportajda, Facebook'un üyelerinin yazışmalarının okuduğu açıklanmıştır. Facebook'ta yer alan "Messenger" uygulaması sayesinde kullanıcıların kendi aralarında özel olarak mesajlaşmaları mümkün olmaktadır. Sullivan tarafından yapılan açıklamaya göre; amaç pedofillerin uygunsuz yazışmalarının tespit edilmesini sağlamak olsa da, bu Facebook'un özel sohbetleri okuduğunun teyit edilmesi anlamına gelmektedir (Habertürk, 2012). Kullanıcıların mesajlarının özel bir yöntem ile içeriğinin anlamlandırılmasıyla, kullanıcıya gösterilecek olan reklamların değerlendirilmesi sağlanmaktadır. Kişilerin izinlerinin alınmadan özel mesajlarının okunması, mahremiyet ihlali oluşturmaktadır.

Facebook ile kullanıcılar arasında meydana gelen anlaşmazlıklar sürekli olarak kişisel bilgilerin Facebook tarafından kullanılması konusunda ortaya çıkmaktadır. Yer bildirme ve zaman tüneli gibi özellikler, çoğu zaman kullanıcıların

tepkisine yol açacak durumlar meydana getirebilmektedir. Örneğin, fotoğraflarla 2014 yılını anlatan “bir yılın özeti” adı altında hazırlanan uygulama, kullanıcılar tarafından tepkilere yol açmıştır. ‘Harika bir yıl oldu, bir parçası olduğun için teşekkür ederiz’ başlığıyla sunulan uygulamanın, kullanıcıların fotoğraflarını rastgele seçmesinden ötürü, kullanıcıların hatırlamak istemedikleri olay ve kişilere ait fotoğrafların uygulamada yer almaktadır.

Kullanıcılar hesaplarına giriş yaptıklarında otomatik olarak bu fotoğraf kolajıyla karşılaştıkları için, uygulama kullanıcıların tepki göstermesine neden olmuştur. Acı, üzüntü gibi durumlar bireylerin en mahrem duyguları arasında değerlendirildiği için, web tasarımcı ve yazar Eric Mayer, hayatını kaybeden kızının fotoğraflarının bu kolajda karşısına çıkmasından duyduğu rahatsızlığı kendi blog sayfasında şu şekilde açıklamıştır; “Tabii ki bu bilinçli bir saldırı değildi. Facebook geride kalan yılımızın ne kadar harika olduğunu hatırlatmaya çalışırken partilerde veya tekne gezilerinde çekilen selfie’leri bir araya getirmeye çalışıyor. Ancak sevdiklerini kaybeden, hastanede uzun günler geçiren, boşana veya işini kaybeden de sayısız insan var” (Yeni Akit, 2015).

Günümüzde iletişim teknolojilerinin geldiği noktada, İnternet ve özelinde sosyal paylaşım ağları Habermas’ın kamusal alanının vücut bulmuş şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda bireylerin, sanal iletişim ortamlarında kendi ilkelerini oluşturarak ve savunarak mahrem değerlerini nasıl koruyacaklarını ve sosyal paylaşım ağlarını nasıl kullanacaklarını öğrenmek kendi iradelerine kalmış bir durumdur.

SONUÇ

Modern dünyada iletişim teknolojileri vasıtasıyla gerçekleştirilen iletişim kurma şekli olarak adlandırılan sanal iletişim, gün geçtikçe gerçek dünyada kurulan iletişim biçimlerinin yerini alma tehlikesini gündeme getirmektedir. Sosyal paylaşım ağları aracılığıyla kurulan iletişim şekillerinin yarattığı yeni dünya, tıpkı gerçek hayatta olduğu gibi halka açıklık ve mahremiyet gibi konuların, bu sanal mecralarda da tartışılmasına sebep olmuştur.

Modernleşme süreci, toplumdaki neredeyse tüm değerlerin yeniden şekillenmesine ve dönüşmesine neden olmuştur. Toplum sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve inanç sistemleri açısından derinden etkileyen modernleşme, mahremiyet algısının da dönüşmesine sebep olmuştur. Yani modernleşme öncesi ve sonrasındaki dönemlerde, mahremiyet algısında ve mahrem sınırlarda belirgin ölçüde değişimler yaşandığı görülmektedir.

İnternet ve mobil iletişim araçlarının yaygınlaşması, bireylerin zamana ve mekâna bağlı kalmadan, birbirleriyle ve dünyayla iletişime geçmelerini sağlamıştır. Bu bakımdan Poster, İnternet'i toplumsal bir mekân olarak değerlendirmektedir. Bu sayede yeni sosyalleşme biçimlerinin meydana geleceğini savunmuştur. Ayrıca mekân ve zamandan bağımsız gerçekleştirilen yeni iletişim biçimleri, bireylerin etkileşimde bulunduğu kitlenin çeşitliliğini arttırmaktadır.

Sosyal paylaşım ağları üzerinden mahremiyet algısının incelendiği noktada, 'gözetim' olgusu da üzerinde durulması gereken bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İnternet sebebiyle anonimliğin sona erdiği sanal ortamlarda, sosyal paylaşım ağlarını kullanan bireyler mahremiyetlerini kendi arzularıyla ihlâl etmekte ya da korumaya çalışmaktadırlar. Sosyal medya kullanıcıları, mahremiyet konusunda iki farklı eğilim göstermektedir: ya kendi arzularıyla mahremiyetlerine son verirler ya da sanal ortamın kendilerine sunmuş olduğu olanaklar karşısında mahremiyet kaybını ödenecek bir bedel olarak görmekteyiz. Modernleşme süreci, beraberinde gözetim ve denetleme için yeni mekânların tasarlanmasını getirmiştir. Marx'a göre

(Fromm, 2014) bu alanlar; fabrikalar ve çalışanın ürettiğine yabancılaştığı üretim merkezleriyken; Foucault'ya göre (Foucault, Hapishanenin Doğuşu (5. Baskı), 2013); hapishaneler ve akıl hastaneleridir. İçinde bulunduğumuz dönemde ise, gözetim, yeni iletişim teknolojileri ve İnternet aracılığıyla sağlanmaktadır.

Sosyal ağlar üzerinden oluşturulan sanal kimlikler aracılığıyla, bireyler kişisel yaşamlarının her anını dünya ile paylaşmaktadır. Bu, mahrem olan herşeyin kamusal alanda yayılması anlamına gelmektedir. Modern dönemde, bir denetim ve disiplin aracı olarak gerçekleşen gözetleme pratiği egemen güçler ve sermaye sahipleri tarafından gerçekleştirilirken; günümüzde sosyal ağlarda hayatını, yaptıklarını sosyal ve entelektüel birikimlerini ifşa etmek isteyen bireyler tarafından gözetlenmek talep edilmektedir. Gözetimin bir talep halini alması ise sosyal ağlarda hızla artan paylaşım kültürünün nihai bir sonucudur. Ayrıca izlenme ve gözetleme, bireyler için artık bir tehdit olmaktansa cezp edici bir hâl almıştır.

Yeni kamusal alanlar olarak, sosyal paylaşım ağları, günümüzde dijital panoptikon olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak eski panoptik kabus olan; hiç bir zaman yalnız olmadığı hissi, yerini terk edilmeme, görmezden gelinmeme ve ihlâl edilmeme, damgalanmama ve dışlanmama dönüşmüş; teşhir edilme korkusu ise farkedilme hazzına yenik düşmüştür (Bauman & Lyon, 2013).

Mahremiyet konusunda, hassasiyetle üzerinde durulması gereken konulardan biri haberleşme mahremiyetidir. İnternetin, paylaşım konusundaki uçsuz bucaksız doğası gereği, mahremiyeti en çok yaralayan organlardan biri olduğu görülmektedir. Kişilerin tüm özel yaşamlarını gözler önüne sererek kamusal alana taşıdıkları, bir alan olarak Facebook, bireysel mahremiyet olgusunun, İnternetin yaygınlaşmasından evvelki zamanlara nazaran önemli bir dönüşüme uğradığını söylemek mümkündür.

Kurulduğu ilk dönemlerde Facebook'un mahremiyet ve gizlilik gibi konulara yaklaşımının ağ merkezli olduğu görülmektedir. Çünkü ilk zamanlarda sadece aynı ağa dahil olan kullanıcılar birbirlerinin profilini görüntüleyebilmekteydi. Ancak Facebook'un tüm halkın kullanımına açılması, gizlilik ve mahremiyetle alakalı sorunları da beraberinde getirmiştir. Facebook'un bu konudaki tavrı, zamanla yeni uygulamalar geliştirmek yoluyla gizlilik ayarlarını sağlamak yönünde olmuştur.

Ancak çoğu zaman kullanıcıların bu ayarlardan haberdar olmaması yada ne şekilde kullanacakları konusunda bilgi sahibi olmamaları gibi nedenlerden ötürü bu ayarların kesin olarak işe yaradığını söylemek mümkün olmamaktadır.

Netice itibariyle, İnternet kültürü ve yerel kültür karşıtlığı bağlamında, Facebook'un bu denli sık kullanılması ve insanların sürekli paylaşımda bulunmaları, yeni bir kültürün ortaya çıkacağına delalet etmektedir. Bireylerin halka açık olmayı tercih etmeleri yönündeki eğilim günbegün artmaktadır. Kullanıcıların ifşa etmeye karar verdikleri kişisel bilgiler ve fotoğraflar, onların mahremiyet algılarını ortaya koymaktadır. Bütün bu bilgiler kapsamında, varılan sonuca göre, Facebook kişisel gizlilik ve mahremiyet konusunda herhangi bir ihlâl sebeptir. Çünkü günümüzde kullanıcılar bilinçli veya bilinçsiz olarak sosyal medya alanını dikkat çekmek veya diğer insanları kendi amaçları etrafında toplamak maksadıyla kullanması, tamamen kişinin kendi otokontrolüne bağlı bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Açıkgenç, A. (1992). *Bilgi Felsefesi: İslam Bağlamında Bilgi, Bilimden Sistem Felsefesine*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- adresgezgini. (2010, Ağustos 5). *Sosyal Medya Bağlamında İletişim Kuramcıları: Michel Foucault*. Ocak 4, 2015 tarihinde adresgezgini blog: <http://blog.adresgezgini.com/sosyal-medya-baglaminda-iletisim-kuramcileri-michel-foucault/> adresinden alındı
- Aksoy, A. (1996). İnternet ve Demokrasi. *Diyalog Dergisi*, 1.
- Aksu, B. (1997, Kış). Kamusal Alan/Özel Alan: Mahremiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi. *Toplum ve Bilim Dergisi*(75), 86.
- Alikılıç, Ö. A. (2011). *Halkla İlişkiler 2.0*. Ankara: Efil Yayınları.
- Altun, F. (2011). *Modernleşme Kuramı*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Alver, F. (2011). *Gazetecilik Bilimi ve Kuramları. Gazetecilik Kuram Tasarımlarını Türkiye'deki Gazetecilik Sistemi ve Uygulamalarıyla Sınama Denemesi*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Artan, T. (1993). Mahremiyet: Mahrumiyetin Resmi. *Defter 20*. izmiramargi. adresinden alınmıştır
- Atabek, Ü. (2001). *İletişim ve Teknoloji Yeni Olanaklar ve Yeni Sorunlar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aydın, B. (2013). SOSYAL MEDYA MECRALARINDA MAHREMİYET ANLAYIŞININ DÖNÜŞÜMÜ. *İletişim Çalışmaları Dergisi / Journal of Communication Studies*, Sayı: 5, 122-137.
- Bağlı, M. (2011). *Modern Bilinç ve Mahremiyet* (Cilt 19). (P. B. Mut, Dü.) İstanbul: Yarın Yayıncılık.
- Barabasi, A. L. (2010). *Bağlantılar*. İstanbul: Optimist Yayınları.
- Barthes, R. (1981). *Camera Lucida*. (R. Akçakaya, Çev.) New York: Hill and Wang.
- Baş, K. (2009). Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği. *Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 49-70. mfa web sitesi: http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi27/kuresellesme_buyume_gelir_dagilimi.pdf adresinden alınmıştır
- Baudrillard, J. (1988). *The Ecstasy of Communication*. New York: Semiotext(e) Foreign Agent Series.
- Baudrillard, J. (2013). *Tüketim Toplumu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z., & Lyon, D. (2013). *Akışkan Gözetim*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benhabib, Ş. (1999). *Modernizm, Evrensellik ve Birey*. (M. Küçük, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bergen, L. (2013, Haziran 14). *lutfibergen*. Ekim 13, 2014 tarihinde [lutfibergen.blogspot:](http://lutfibergen.blogspot.com.tr/2013/07/mahrem-ve-mekan.html) <http://lutfibergen.blogspot.com.tr/2013/07/mahrem-ve-mekan.html> adresinden alındı
- Berger, P., & Kellner, C. (1985). *Modernleşme ve Bilinç*. (C. Cerit, Çev.) İstanbul: Pınar Yayınları.

- Berman, M. (1999). *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor* (Cilt 2). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bilgin, N. (1994). *Sosyal Bilimler Kavşağında Kimlik Sorunu*. İzmir: Ege Yayınları.
- Bilton, N. (2010, Mayıs 12). *Price of Facebook privacy? Start clicking*. Ocak 8, 2015 tarihinde New York Times:
<http://www.nytimes.com/2010/05/13/technology/personaltech/13basics.html>, adresinden alındı
- Bitiren, M. E. (2013, Nisan 13). *Sosyal Medya ve Mahremiyet*. Kasım 9, 2014 tarihinde My Reminder:
<http://myreminder.blogspot.com.tr/2013/04/sosyal-medya-ve-mahremiyet.html> adresinden alındı
- Bonds-Raacke, J., & Raacke, J. (2008, April). MySpace and Facebook: Applying The Uses And Gratifications Theory To Exploring Friend-Networking Sites. *Cyber Psychology & Behavior*, 11(2), 169-174.
- Boyd, D., & Ellison, N. (2007). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. *Journal of Computer -Mediated Communication*, 13(1), 210-230.
- Bozkurt, V. (2000, Ağustos). Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu Mu? *Birikim Dergisi*, 69-74.
- Bozlak, A. (2013). Kamusal Bağlamda Özel Hayatın Korunması: ABD Federal Yüksek Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Uygulaması Arasında Mukayeseli Bir İnceleme. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 55-92.
- Bozlak, A. (2013). Kamusal Bağlamda Özel Hayatın Korunması: ABD Federal Yüksek Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Uygulaması Arasında Mukayeseli Bir İnceleme . *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 55-91. Türkiye Barolar Birliği Dergisi:
<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-109-1322> Taylor adresinden alınmıştır
- Briggs, A., & Burke, P. (2011). *Medyanın Toplumsal Tarihi*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Briggs, A., & Burke, P. (2011). *Medyanın Toplumsal Tarihi*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Buchstein, H. (2002). Bytes That Bite: The Internet And Deliberative Democracy. *Constellations*, 248-263.
- Castells, M. (2004). *The Network Society: A Cross Cultural Perspective*. Edward Elgar Pub.
- Castells, M., & Ince, M. (2006). *Manuel Castells İle Söyleşiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Christakis, N. A., & Fowler, J. H. (2009). *Sosyal Ağların Şaşırtıcı Gücü ve Yaşantımızı Biçimlendiren Etkisi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Colomina, B. (2011). *Mahremiyet ve Kamusalılık*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu. (2013, Kasım 27). *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*. Ekim 12, 2014 tarihinde tccb.gov.tr:
<http://www.tccb.gov.tr/ddk/ddk56.pdf> adresinden alındı
- Çaha, Ö. (1996). *Sivil Kadın*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Çaycı, B., & Karagülle, A. E. (2014). *X Kuşağından Z Kuşağına Değişen Mahremiyet Algısı*. Dubai: International Trends and Issues Communication & Media Conference.

- Çelik, M. (2004). *Bilgi ve Hikmet*. Üsküdar: Kaktüs Yayınları.
- Çelik, M. (2004). *Bilgi ve Hikmet Enformasyon Toplumu'nun Belleği*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çelikoğlu, İ. Ö. (2011). Habermas'ın Modernite Savunusu: Eleştirel bİR okUMA. *Anadolu Üniversitesi Sosyal BİLİMLER dERGİSİ*, 3, 239-258.
- Çomu, T., Toprak, A., Yıldırım, A., Aygöl, E., Binark, M., & Börekçi, S. (2009). *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: "Görülüyorum Öyleyse Varım"*. İstanbul: Kalkedon.
- Demir, F. (2013, Ekim 6). *Modernizm ve Mahremiyet Bağlamında Kadın*. Aralık 2, 2014 tarihinde Sosyal Hizmet Uzmanı: <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/mahremiyet.htm> adresinden alındı
- Demir, M. (2012). *İşyerinde Mahremiyet Olgusu*. İstanbul : Bet Yayınları.
- Dicleli, Z. (2012). *Yeni/den Düşmek*. İstanbul : Optimist Yayınları.
- Dirik, A. E. (2014, Aralık 19). *Çözüm Kumbarası*. Ocak 9, 2015 tarihinde Çektiğiniz Fotoğraflardaki Gizli İzlerden Haberdar Mısınız?: <https://www.cozumkumbarasi.com/ProjeDetay/10507/Cektiginiz-Fotograflardaki-Gizli-izden-Haberdar-Misiniz-> adresinden alındı
- Doğan, M. (1992). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Rehber Yayınları.
- Dolgun, U. (2004). Gözetim Toplumun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 2.
- Dolgun, U. (2004). Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(3).
- Dolgun, U. (2005). *Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna*. Ankara: Ekin Kitabevi.
- Dora, S. (2003). *Büyüyen Fotoğraf Küçülen Sosyoloji*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Duby, G. (1987). *Özel Hayatın Tarihi'nin Önsözü*. Londra ve Cambridge: Harvard University Press.
- Duerr, H. P. (1999). *Uygarlaşma Sürecinin Miti: I, Çıplaklık ve Utanç*. (T. Onur, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Duerr, H. P. (2004). *Uygarlaşma Sürecinin Miti-II*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Elias, N. (2002). *Uygarlık Süreci*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, İ., & Alemdar, K. (2005). *Öteki Kuram*. Ankara : ERK Yayınları.
- Eren, Y. D. (2005, Haziran). Özgürlükler Mekanı Olarak Kamusal Alan . *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, IX, 97.
- Erkilet, A. (2007). *Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramları*. Ankara : Hece Yayınları.
- Fejos, P. (1943). *Ethnography of the Yagua* . New York.
- Fidan, A. (2003). Tarım, Sanayi ve Bilgi Toplumunda Üretim ve Tüketim İlişkilerinin İşletme ve Yönetimleri Üzerindeki Etkileri. *Mevzuat Dergisi*.
- Foucault, M. (1992). *İktidarın Gözü*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (1992). *İktidarın Gözü*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2000). *Hapishanenin Doğuşu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2006). *Hapishanenin Doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2013). *Hapishanenin Doğuşu (5. Baskı)*. İstanbul: İmge Kitapevi Yayınları.

- Francois, W. E. (1986). *Mass Media Law and Regulation*. New York: Wiley and Sons .
- Fromm, E. (2014). *Marx'ın İnsan Anlayışı (3. baskı)*. İstanbul : Say Yayınları.
- Gery, H. (2003). *İletişim ve Teknoloji: Uluslararası Birikim Düzeninde Yen Medya Politikaları*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Giddens, A. (2000). *Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Paradigma .
- Giddens, A. (2001). *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul : Metis Yayınları.
- Giddens, A. (2003). *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları. Yorumcu Sosyolojinin Pozitif Eleştirisi*. (Ü. Tatlıcan, & B. Balkız, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Giddens, A. (2005). *Sosyal Teorinin Temel Problemleri. Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Giddens, A. (2005). *Ulus, Devlet ve Şiddet*. (C. Atay, Dü.) İstanbul: Devrin Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet*. (C. Atay, Çev.) Yer belirtilmemiş: Kalkedon Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel-Kimlik*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Giddens, A. (2014, 12 11). *Giddens ve Dönüşümcü Sosyoloji*. Felsefe: <http://www.felsefe.net/sosyoloji/3729-giddens-ve-donusumcu-sosyoloji.html> adresinden alınmıştır
- Gifford, R. (1997). *Environmental Psychology*. Boston: Allyn and Bacon.
- Göle, N. (1991). *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Göle, N. (1992). *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2000). *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gümrükçü, N. (2006). *Sanal Topluluklarda İzlenim Yönetme, Yayınlanmamış YL Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler VE TANITIM ANABİLİM DALI.
- Gündüz, U., & Pembecioğlu, N. (2013). Bilgi Kaynağı Olarak Sosyal Ağlar ve Sosyal Medya. M. Demir içinde, *Yeni Medya Üzerine...* (s. 311-338). İstanbul : Literatürk .
- Güngör, N. (2013). *İletişim Kuramlar Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gürbilek, N. (1993). *Vitrinde Yaşamak (2. Baskı b.)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gürbilek, N. (2001). *Vitrinde Yaşamak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Güven, K. S. (2011). Gözetimin Toplumsal Meşruiyeti. H. Köse içinde, *Medya Mahrem* (s. 173-199). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Habermas, J. (2002). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Habermas, J. (2003). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü (Cilt 5)*. (M. S. Tanıl Bora, Çev.) İstanbul, İstanbul: İletişim .
- Habertürk. (2012, Temmuz 16). *Habertürk Ekonomi*. Ocak 10, 2015 tarihinde Facebook İtiraf Etti! Evet Özel Mesajları Okuyoruz.: <http://ekonomi.haberturk.com/makro-ekonomi/haber/759379-facebook-itiraf-etti> adresinden alındı
- Himanen, P. (2005). *Hacker Etiği: İş Hayatına Yıkıcı Bir Yaklaşım*. (Ş. Kaptan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Innis, H. (2006). *İmparatorluklar ve İletişim Araçları*. Ankara : Ütopya Yayınevi.
- Innis, H. (2011). *İletişim Tarihi*. (B. Ersöz, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Jarvis, J. (2012). *E-Sosyal Toplum Dijital Çağda Sosyal Medyanın İş ve Gündelik Hayata Etkisi*. İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Jeanniere, A. (1993). *Modernite Nedir, Modernite Versus Postmodernite*. (M. Küçük, Çev.) Ankara: Vadi Yayınları.
- Karaduman, S. (2010). MODERNİZMDEN POSTMODERNİZME KİMLİĞİN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ. *Journal of Yasar*, 2886-2899.
- Köker, L. (2007). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kumar, K. (2013). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post- modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*. İstanbul: Dost Kitapevi.
- Kurumu, T. D. (1988). *Türkçe Sözlük*. Ankara.
- Langenderfer, J., & Miyazaki, A. (2009). Privacy in the Information Economy. *Journal of Consumer Affairs*, 380-388.
- Lister, M. D. (2003). *New Media: a critical introduction*. London ve New York:: Routledge.
- Luca, P. (2011, Kasım 5). *Social Media Dialogue: An Analysis of the Social Media Presence of Selected Fortune 500 Companies*. Ocak 3, 2015 tarihinde digitalcommons: <http://digitalcommons.liberty.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1211&context=masters> adresinden alındı
- Lyon, D. (1997). *Elektronik Göz*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Lyon, D. (1997). *Elektronik Göz*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Lyon, D. (1997). *Elektronik Göz Gözetim Toplumunun Yükselişi*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Lyon, D. (1997). *Elektronik Göz: Gözetim Toplumun Yükselişi*. (D. Hattatoğlu, Dü.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Lyon, D. (1997). *Elektronik Gözetim*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Manovic, L. (2001). *The Language of New Media*. Massachusetts: MIT Press.
- Mardin, Ş. (2014). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (2005). *Kommunist Manifesto ve Komünizm İlkeleri*. Ankara: Sol Yayınları.
- Mcandrew, F. T. (1993). *Environmental Psychology*. California: Brooks and Cole Publishing.
- Mccune, J. (1999). Big Brother Is Watching You. *Management Review Vol.88*.
- Mcquail, D. (2005). *McQuail's Mass Communication Theory (5th ed)*. London : Sage Publications.
- Milliyet. (2014, Eylül 5). *Milliyet*. Ocak 4, 2015 tarihinde Facebook Gizlilik Kontrolünü Açtı: <http://www.milliyet.com.tr/facebook-gizlilik-kontrolunu-acti--internet-1935944/> adresinden alındı
- Murphy, T. (2000). *Web Kuralları*. İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Niedzviecki, H. (2009). *Dikizleme Günlüğü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Odacıoğlu, E. M. (2007). Popüler Kültür Üzerine Ontolojik Denemeler. *Sosyoloji Notları*, 81-88.
- Onaran, O., Abisel, N., Köker, L., & Köker, E. (1994). *Türk Sinemasında Demokrasi Kavramının Gelişmesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Demokrasi Klasikleri.
- onbeşyirmibeş. (2011, Kasım 16). *Facebook'taki Tehlikenin Farkında mısınız?* <http://www.on5yirmi5.com/haber/bilim->

- teknoloji/internet/67432/facebooktaki-tehlikenin-farkinda-misiniz.html adresinden alınmıştır
- Önerli, B. (2014, Şubat 19). *İnternet ve Sosyal Medya Kullanım İstatistikleri*. Ocak 3, 2015 tarihinde dijital ajanslar:
<http://www.dijitalajanslar.com/internet-ve-sosyal-medya-kullanici-istatistikleri-2014/> adresinden alındı
- Özbay, C., Terzioğlu, A., & Yasin, Y. (2011). *Neoliberalizm ve Mahremiyet*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Özbay, C., Terzioğlu, A., & Yasin, Y. (2011). *Neoliberalizm ve Mahremiyet*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Özbay, C., Terzioğlu, A., & Yasin, Y. (2011). *Neoliberalizm ve Mahremiyet*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Öztekin, H., & Öztekin, A. (2010, Kasım). Modernleşme-Mahremiyet İlişkisi ve Siber Mekanda Mahremiyetin Aleniyete Dönüşmesi. *e-journal of new world sciences academy*, 5(4), 526-540.
- Özyurt, C. (2007, 10). Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(18), 111-126.
- Parsons, T. (1963). *Essays in Sociological Theory*. Glencoe.
- Peltekoğlu, F. B. (2012). Sosyal Medya Sosyal Değişim. T. Kara, & E. Özgen içinde, *Sosyal Medya Akademi* (s. 3-8). İstanbul: Beta Yayınları.
- Philips, D. J. (2004). *Privacy Policy and Pets: The Influence of Policy Regimes on The Development and Social Implications of Privacy Enhancing Technologies* (Cilt 6). Tampere, Finland: Sage Publications.
- Poster, M. (1990). *The Mode of Information*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Poster, M. (1997). Cyberdemocracy Internet and the Public Sphere. D. Poster içinde, *Internet Culture* (s. 201-208). New York: Routledge.
- Rojeck, C. (1995). *Decentring Leisure*. London: Sage Publication.
- Sarup, M. (1997). *Post-Yapısalcılık ve Post Modernizm*. (B. Güçlü, Çev.) Ankara: Ark Yayınları.
- Schmidt, E., & Cohen, J. (2014). *Yeni Dijital Çağ*. (Ü. Şensoy, Dü.) İstanbul: Optimist Yayınları.
- Sennett, R. (2002). *Kamusal İnsanın Çöküşü* (2. Baskı b.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sevil, M. (1999). *Türkiye'de Modernleşme ve Modernleştiriciler*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Sifil, E. (2014, 2 4). <http://www.enfal.de/tes11.htm>.
- Statista. (2014). *Statista*. Statista. Ocak 6, 2015 tarihinde
<http://www.statista.com/statistics/264810/number-of-monthly-active-facebook-users-worldwide/> adresinden alındı
- Suğur, S., & Suğur, N. (1998). Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçiş. G. Can içinde, *Çağdaş Yaşam, Çağdaş İnsan* (s. 1-15). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, M., & Sarı, S. V. (Yıl: 2009). Basında "Facebook İstismarı" ve Toplumdaki Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51-69.
- Şaylan, G. (2002). *Postmodernizm*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Şaylan, G. (2002). *Postmodernizm*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Şeker, M. (2002, Ocak). Televizyon Haberlerinin İmge Üretme ve Anlam Yitirme Sorunu. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 35-47.
- Şenel, A. (1995). *İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi*. Ankara.
- Şener, G. (2013). Sosyal Ağlarda Mahremiyet ve Yeni Mahremiyet Stratejileri. *Yeni Medya Çalışmaları I. Ulusal Kongresi*. 1, s. 752. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Tanırlı, N. (2006). *İnternet Suçları ve Bireysel Mahremiyet*. Ankara: Liberte.
- Taylan, N. (1992). *Bilgi* (Cilt 6). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara: Dost Yayınevi.
- Toffler, A. (1992). *Yeni Güçler Yeni Şoklar*. (B. D. Çorakçı, Çev.) İstanbul: Altın Kitaplar.
- Toplumların Sınıflandırılması*. (2012, Ekim 5). Eylül 4, 2014 tarihinde ODTÜ Geliştirme Vakfı Okulları: http://www.odtugvo.k12.tr/diger/webue/dersler/felsefe_grubu/Sosyoloji/sosyoloji_Ck/14_Toplumların_Sınıflandırılması.pdf adresinden alındı
- Toprak, A., Binark, M., Yıldırım, Ayşenur, Aygül, Eser, . . . Çomu, T. (2014). *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook "Görüyorum Öyleyse Varım!"*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Toruk, İ. (2008). *Gutenberg'den Dijital Çağa Gazetecilik*. İstanbul: Literatürk Academia .
- Touraine, A. (2000). *Modernliğin Eleştirisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Turkle, S. (2011). *Alone Together: Why We Expect More of Technology and Less of Each Other*. New York: Basic Books.
- Tümürtürkan, M. (2010). Gündelik Hayatın Gözetimi: "Panoptikon Toplumu". *ETHOS: Felsefe ve toplumsal bilimlerde Diyaloglar*, 3(2), 1-19.
- Tümürtürkan, M. (2010). Gündelik Hayatın Gözetimi: "Panoptikon Toplumu". *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 3(2), 1-19.
- Underwood, P. (2014, Ekim 4). *Newsroom*. Ocak 8, 2015 tarihinde Privacy Checkup Is Now Rolling Out: <http://newsroom.fb.com/news/2014/09/privacy-checkup-is-now-rolling-out/> adresinden alındı
- Weber, M. (2005). *Sosyoloji Yazıları*. (T. Parla, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Webster, F. (1995). Theories of the Information Society . *Post-Industrial Society: Daniel Bell*, 23-59.
- Westin, A. F. (1970). *Privacy and Freedom*. New York: Atheneum.
- Wood, D. M. (2009). The 'Surveillance Society': Questions of History, Place and Culture. *European Journal of Criminology*, sayı: 6 (2), s.179-194.
- www.diyamet.gov.tr. (2014, 2 3).
- www.tdk.gov.tr. (2014, 2 3).
- Yalçınkaya, T. (2001). Sanayi ve bilgi Topluluklarında Rekabet Ekonomisi. *Rekabet Bülteni Dergisi*, 5.
- Yeni Akit. (2015, Ocak 5). *Yeni Akit*. Ocak 10, 2015 tarihinde Facebook'tan o içerik için özür!: <http://www.yeniakit.com.tr/haber/facebooktan-o-icerik-icin-ozur-45003.html> adresinden alındı
- Yıldırım, A. (2010). *Sosyal Medya Akademi*. (T. Kara, & Ö. Ebru, Dü) İstanbul: Beta Yayınları.

- Yıldırım, A. (2012). Sosyal Ağlar ve Kişisel Gizlilik Çatışması. T. Kara, & E. Özgen içinde, *Sosyal Medya Akademi* (s. 247). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Yılmaz, S. (2011). Her İletişim Mahremiyet İhlalidir ve Her Mahremiyet İhlalinin Bir Haber Değeri Vardır. H. Köse içinde, *Medya Mahrem Medyada Mahremiyet Olgusu ve Transparan Bir Yaşamdan Parçalar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yılmaz, S. A. (2001). Modernizme bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2, 93-108.
- Yılmaz, Z. (tarih yok). Hannah Arendt'te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan. *Doktora Tezi*. Erzurum, Turkey.
- Yüksel, M. (2003). Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58(1), 182-213.
- Yüksel, Y. D. (2003). Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58(1), 182.
- Zurkerberg, M. (2010, Haziran 9). *Making controls simple*. Ocak 8, 2015 tarihinde Facebook Blog: <http://blog.facebook.com/blog.php?post=391922327130> adresinden alındı